

EVIDENTIAALISUUS IDEOLOGIAN ILMENTÄJÄNÄ
Korpuslingvistinen avainsana-analyysi alun perin suomeksi
kirjoitetuista ja venäjistä käännettyistä historiateksteistä

Riku Savonen
Tampereen yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (venäjä)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2009

Tampereen yliopisto

Käännöstiede (venäjä)

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

SAVONEN, RIKU: EVIDENTIAALISUUS IDEOLOGIAN ILMENTÄJÄNÄ.

KORPUSLINGVISTINEN AVAINSANA-ANALYYSI ALUN PERIN SUOMEKSI

KIRJOITETUISTA JA VENÄJÄSTÄ KÄÄNNETYISTÄ HISTORiateksteistä

Pro gradu -tutkielma, 72 sivua (+ venäjänkielinen lyhennelmä, 12 sivua)

Kevät 2009

Käännössuomen tutkimus on viime vuosina siirtynyt vähitellen yksittäisten sanojen kuvauksesta kohti laajempia kokonaisuuksia. Tätä suuntausta on edustanut erityisesti Hannu Kemppasen väitöskirja (2008), jossa tarkasteltiin alkuperäissuomen ja käännetyn suomen välisiä eroja ideologian ilmaisemisessa. Metodinaan Kemppanen käytti avainsana-analyysiä, joka sisälsi niin kvantitatiivisia kuin kvalitatiivisiakin analyysivaiheita. Kemppasen tutkimus toimii tämän työn perustana: tutkimuskohteeksi nousee modaalisuus – erityisesti evidentialisuus – ideologian ilmaisemisessa, ja sen tutkimukseen käytetään korpuslingvististä avainsana-analyysiä soveltuvien osien.

Aiheen valinnan taustalla on ajatus, että puhujan tai kirjoittajan näkemyksiä ja asenteita ilmaiseva modaalisuus on merkittävässä roolissa ideologian ilmaisemisessa. Modaalisuuden voidaan nähdä ilmenevän kielen pintarakenteissa kolmella tavalla: kieliopillisesti (morfologisesti) modusten kautta, kieliopillisesti (syntaktisesti) lausetyyppien kautta sekä leksikaalisesti esimerkiksi apuverbien ja adverbien kautta. Semanttisesta näkökulmasta modaalisuus jaetaan perinteisesti pakkoa ja lupaa ilmaisevaan deonttisuuteen, kykyä ja mahdollisuutta ilmaisevaan dynaamisuuteen sekä varmuutta ilmaisevaan episteemisuuteen. Tutkimuksen keskiöön nousee episteemisyys ja erityisesti evidentialisuus, jonka status on osittain epäselvä ja kiistelty. Evidentialisuudessa on kyse tietolähteen ilmaisemisesta ja informaation todenperäisyyden arvioimisesta. Suomessa evidentialisuutta ei esiinny kieliopillisena, vaan se ilmenee pitkälti samojen elementtien kautta kuin episteemisyys.

Tutkimuskohteena on Historiatekstien verrannollinen korpus, joka koostuu alun perin suomeksi kirjoitetuista ja venäjältä käännettyistä Suomen poliittista historiaa aikavälillä 1917–1991 käsittelevistä teksteistä. Molemmista osakorpuksista luodaan WordSmithTools-ohjelman avulla avainsanalista, jolle nousevat ne sanat, joiden frekvenssit eroavat eniten korpusten välillä. Listoilta kerätään modaalisuuteen potentiaalisesti liittyvät ilmaisut, joita sen jälkeen ryhmitellään niin kieliopillisin kuin semanttisinkin perustein. Korpusvetoisesti valitaan yksi mielenkiintoisimmalta vaikuttavista avainsanaryhmistä tarkempaa analyysiä varten. Tällaiseksi ryhmäksi paljastuu evidentialisuus.

Evidentialisten avainsanojen joukkoon nousee ennen kaikkea adverbejä ja referatiivirakenteessa esiintyviä verbimuotoja. Tutkimuksessa ilmenee, että osa evidentialisista avainsanoista päättyy listalle tekstikohtaisten erojen seurauksena. Kuitenkin osa avainsanoista, kuten käännetekstien *muka* ja alkuperäistekstien referatiivirakenteessa esiintyvät passiivin imperfektiä edustavat verbimuodot antavat viitteitä osakorpusten välillä piilevistä ideologisista eroista.

Avainsanat: evidentialisuus, ideologia, korpuslingvistinen avainsana-analyysi, käännössuomi, modaalisuus

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 KÄÄNNÖSSUOMEN TUTKIMUKSEN PERINTEESTÄ	1
1.2 IDEOLOGIAA ETSIMÄSSÄ	3
1.3 TUTKIMUSKYSYMYKS JA METODIT	6
2. KIELEN MODAALISET PIIRTEET	9
2.1 YLEISTÄ MODAALISUUDESTA	9
2.2 MODAALISUUDEN SEMANTTITSET KATEGORIAT	11
2.3 EPISTEMISYYS	15
2.4 EVIDENTIAALISUUS	17
3. HISTORIAATEKSTIEN KORPUSLINGVISTINEN AVAINSANA-ANALYYSI	21
3.1 HISTORIAATEKSTIEN VERRANNOLLINEN KORPUS	21
3.2 WORDSMITHTOOLS -KORPUSOHJELMA.....	23
3.3 KORPUSLINGVISTINEN AVAINSANA-ANALYYSI.....	25
4. MODAALISUUS HISTORIAATEKSTIEN AVAINSANOISSA	29
4.1 AVAINSANOJEN YLEISKUVAUS	29
4.2 MODAALISUUDEN KIELIOPILLISIA PIIRTEITÄ AVAINSANOISSA	36
4.3 MODAALISUUDEN SEMANTTISIA PIIRTEITÄ AVAINSANOISSA	37
5. EVIDENTIAALISUUS HISTORIAATEKSTIEN AVAINSANOISSA	42
5.1 EVIDENTIAALISUUS TUTKIMUSKOHTENA	42
5.2 KÄÄNNÖSTEKSTIEN EVIDENTIAALISET ADVERBIT	44
5.3 ALKUPERÄISTEKSTIEN EVIDENTIAALISET ADVERBIT.....	47
5.4 NÄYTTÄÄ-LEMMA REFERATIIVI-RAKENTEESSA	50
5.5 PASSIIVIN IMPERFEKTI-MUODOT REFERATIIVIRAKENTEESSA	55
6. PÄÄTELMÄ	60
6.1 MODAALISUUDEN SUHDE IDEOLOGIAAN HISTORIAATEKSTEISSÄ	60
6.2 IDEOLOGIA-TUTKIMUKSEN TULEVIA HAASTEITA	63
LÄHTEET	67
AINEISTOLÄHTEET:	67
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	68
РЕЗЮМЕ	I
1. ВВЕДЕНИЕ	I
2. О ТЕОРИИ МОДАЛЬНОСТИ	III
3. МЕТОДЫ РАБОТЫ	IV
4. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КЛЮЧЕВЫХ СЛОВ	VI
5. ЭВИДЕНЦИАЛЬНОСТЬ В СРАВНИТЕЛЬНОМ КОРПУСЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ	VII
6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	IX
БИБЛИОГРАФИЯ.....	XI

1. JOHDANTO

Voidaanko ideologisia piirteitä etsiä kielestä korpuslingvistisin menetelmin? Tähän kysymykseen on käännössuomen tutkimuksessakin alettu viime aikoina etsiä vastauksia. Tässä pro gradu -työssä ideologiaa lähestytään puhujan mielipiteitä ja asennoitumista ilmaisevan modaalisuuden näkökulmasta. Erityisen mielenkiinnon kohteeksi nousee suomessa toistaiseksi vähän tutkittu ilmiö, evidentialisuus, jota käytetään tietolähteen osoittamiseen ja tiedon uskottavuuden kommentointiin. Tutkimus toteutetaan WordSmithTools -korpusohjelman avulla, ja sen aineistona toimivat venäjistä suomeen käännettyt ja alun perin suomeksi kirjoitetut historiatekstit.

1.1 Käännössuomen tutkimuksen perinteestä

Käännetyn kielen ominaispiirteet ovat viime vuosina nousseet erääksi suomalaisen käännöstutkimuksen keskeisimmistä tarkastelukohteista. Taustalla on nähtävissä käännöstieteiden globaali tendenssi, jossa kääntäminen on alettu nähdä muusta kirjoittamisesta poikkeavana prosessina. Käännöskielen tutkimuksen nousuun ovat vahvasti vaikuttaneet kaksi keskeistä teoriaa: ensinnäkin Itamar Even Zoharin (1978: 117–127) nimissä kulkeva **polysysteemiteoria**, jossa käännökset nähtiin omana itsenäisenä osa-alueenaan kirjallisuuden polysysteemissä. Laajamittaisesti käännösten kieltä koskevia tutkimuksia on kuitenkin alkanut syntyä vasta Mona Bakerin (1993) **kääntämisen universaali** -hypoteesien vanavedessä. Ne ovat oletuksia niistä piirteistä, joita käännetyissä kielessä kieliparista riippumatta ilmenee. Bakerin (mt. 243–245) olettamat universaalit olivat **eksplisiittistuminen, yksinkertaistuminen, kieliopillisuuden korostuminen, toiston välttäminen, kohdekielen piirteiden liioittelu ja epätyypilliset frekvenssit**. Universaalihypoteesien lisäksi Baker (mt. 248) korosti korpusteknologian mahdollisuuksia käännöstutkimuksen tulevana välineenä. Korpusten ja korpustekniikan metodologian kehittyminen, erityisesti John Sinclairin (1991) edistämänä, onkin ollut hyvin samanaikainen prosessi deskriptiivisen käännöstutkimuksen nousun kanssa.

Käännössuomi nousi tutkimuksen kenttään Anna Mauraasen johtaman vuosina 1997–2001 toteutetun *Käännössuomi ja kääntämisen universaalit: tutkimus korpusaineistolla* – projektin myötä. (esim. Jantunen 2004: 5.) Projektissa syntynyt *Käännössuomen korpus* ja sen oheistuotteet kuten *Historiatekstien verrannollinen korpus* (ks. Kemppanen 2005 ja 2008) ovat sittemmin toimineet aineistona suurimmassa osassa käännössuomea koskevissa töissä. Poikkeuksena ovat

Mihailovin artikkeli (2005), jonka aineistona oli osaksi Tampereen yliopiston *ParRus*-korpus¹ (Mihailov 2003), sekä Probirskajan valtiosopimuksia käsittelevä väitöskirja (2009). Lisäksi Eskola (2002) on käyttänyt hyväkseen sekä Käännösuomen korpusta että *ParRus*-korpusta.

Käännösuomesta on reilussa kymmenessä vuodessa ehditty tehdä lukuisia tutkimuksia aina artikkeleista väitöskirjoihin. Työt ovat poikenneet toisistaan niin tutkimuksen kohteina olleiden lähdekielten, tekstilajien kuin tutkimuskysymystensä perusteella. Kattavia synteesejä käännetyn suomen tutkimuksen tähänastisista saavutuksista ei ole, ja muutenkin Tommolan (2005) kaltaiset yleistävät ja osin kriittiset huomiot käännösuomen asemasta ovat olleet melko marginaalisia. Seuraavassa esitän lyhyen katsauksen siihen, miten käännettyä suomea on vuosien varrella tutkittu.

Lähdekielinä tutkimuksissa ovat toimineet Käännösuomen korpuksen pääkielet englanti, saksa ja venäjä. Perusteluna näiden kielten ensisijaisuudelle on se, että niistä käännettyjen tekstien määrä on nykyisin suurinta. Käännösuomen korpuksessa olisi lisäksi käännöksiä muistakin kielistä, kuten ranskasta, espanjasta, hollannista, ruotsista, norjasta, unkarista ja virosta. (Jantunen 2002: 108, 113.) Etenkin se, ettei ruotsista käännettyjä tekstejä ole vielä tutkittu, on osittain kummallista, sillä nimenomaan ruotsista käännettyillä teksteillä on ollut historian saatossa suomen kirjakielen kehityksen kannalta ratkaiseva merkitys. (ks. Paloposki 2005.) Eniten tutkimuksia on tehty ymmärrettävästi alkuperäissuomen ja englannista käännetyn suomen välillä: Englanti on ollut tutkimuskohteena niin erikseen (esim. Auvinen 2005, Aronen 2005 ja Tirkkonen-Conditt 2004 ja 2005), kuin yhdessä muiden lähdekielten kanssa (esim. Eskola 2002 ja 2005 englanti ja venäjä; Jantunen 2004 ja 2005 englanti, saksa ja venäjä; Mauranen & Tiittula 2005 englanti ja saksa sekä Nevalainen 2005 englanti, saksa ja venäjä). Edellä mainittuja yhdistelmäaineistoja on myös tarkasteltu eri tavoin: esimerkiksi Eskola on tutkinut eri kielistä käännettyjä tekstejä sekä yhdessä että erikseen; Jantunen taas on tarkastellut kaikkia kieliä yhdessä ja lisäksi englantia erikseen; Nevalainen puolestaan on analysoinut aineistoa vain kokonaisuutena, mitä hän (2005: 144–145) – nähdäkseni oikeutetusti – perustelee sillä, että käännösuomen tutkimuksen mielenkiinnon kohteena ovat ainakin lähtökohtaisesti olleet nimenomaan universaalit piirteet. Myös venäjä on lähdekielenä suhteellisen usein (esim. Kemppanen 2005, 2008; Mihailov 2005; Probirskaja 2009; Tommola 2005 sekä tämä pro gradu -työ), kun taas saksa esiintyy lähinnä yhdistelmässä englannin kanssa.

Tutkimukset ovat myös käsitelleet erilaisia **tekstilajeja**. Kaunokirjallisuus on ollut selvästi suosituin, mikä selittyy sillä, että sen osuus Käännösuomen korpuksessa on huomattava. Kaunokirjallisuutta ovat tarkastelleet esim. Eskola (2002 ja 2005), Mauranen & Tiittula (2005) ja Mihailov (2005). Muista tyylilajeista Aronen (2005) on tutkinut akateemisia tekstejä, Kemppanen (2005 ja 2008) historiatekstejä, Puurtinen (2005) lastenkirjallisuutta ja Probirskaja (2009)

1 *ParRus* -korpus on nykyisin osa Tampereen yliopiston alaisuudessa toimivaa Mustikka-palvelinta.

sopimustekstejä. Eri tekstilajien kombinaatioita ovat hyödyntäneet Auvinen (2005, seitsemän genreä), Nevalainen (2005, kaikki Käännössuomen korpuksen genret) ja Tirkkonen-Condit (2004 ja 2005, viisi genreä).

Laviosa (2002: 75) on oletanut, että käännöskielen tutkimuksen huomio on vähitellen siirtymässä pelkästä käännösuniversaalien kuvaamisesta laajempiin kokonaisuuksiin käsittelemään kielen sosio-kulttuurisia elementtejä. Tällainen kehitys on Laviosan (mp.) mukaan tärkeä siirtymä tutkittavien ilmiöiden deskriptiivisestä kuvauksesta kohti niiden kausaalista selittämistä. Käännössuomen tutkimuksessa kiinnostavilta vaikuttavien leksikaalisten elementtien deskriptio on kuitenkin toistaiseksi ollut suurimmassa roolissa. **Tutkimuksen kohteena** on ollut esimerkiksi *minä*-pronomini (Mauranen & Tiittula 2005), geneerinen *sinä*-pronomini (Auvinen 2005), suomen kielen uniikkiainekset, kuten ”riittävyttä” kuvaavat modaaliset verbit sekä *-kin*-suffiksi (Tirkkonen-Condit 2004 ja 2005) sekä synonyymiset ilmaukset, kuten *hyvin* ja *kovin* (Jantunen 2004 ja 2005). Myös syntaksiin liittyviä kysymyksiä, kuten lauseenvastikkeita (Eskola 2002 ja 2005), konnektoreja (Puurtinen 2005), sekä parenteseja eli lauseeseen lisämerkityksiä tuovia ilmauksia (Aronen 2005) on jonkin verran tarkasteltu. Viime aikoina käännössuomen tutkimuksen kohteet ovat vähitellen alkaneet laajentua Laviosan edellä esittelemällä tavalla. Kaksi tuoretta väitöskirjaa, Kemppasen (2008) ja Probirskajan (2009), lähestyvät käännössuomea uudesta näkökulmasta. Molemmat tarkastelevat sitä, miten ideologia ilmenee kielessä, ja erityisesti, eroavatko käännökset ja alkuperäistekstit välittämänsä ideologian suhteen. Huomionarvoista on, että molemmat tutkimukset käsittelevät venäjistä käännettyä suomea.

Myös tämän tutkimuksen aiheena on ideologia alun perin suomeksi kirjoitetussa sekä käännettyssä Suomessa. Ideologia on käännöstutkimuksessa vielä suhteellisen tuore näkökulma, joten tutkittavaa riittää vielä Kemppasen ja Probirskajan urauurtavien töiden jälkeenkin. Muutkin uudet näkökulmat ja metodit ovat kuitenkin tervetulleita käännössuomeen ja luultavasti kehittyvä tekniikka tulee niiden syntymistä tulevaisuudessa entisestään edesauttamaan.

1.2 Ideologiaa etsimässä

”Suomessa rakastetaan passiivia, jolla häivytetään tekijöiden vastuu”, esittää kirjailija Sofi Oksanen kolumnissaan (Aamulehti, Asiat-liite 15.3.2009, 22) ja jatkaa: ”Kun puhutaan suomettumisesta, puhutaan mielellään myös ilmapiiristä, ajan hengestä – abstrakteista käsitteistä.” Vaikka Oksasen väitteet perustuvatkin intuitioon, eikä tieteellisiin tutkimustuloksiin, ne kuitenkin herättävät mielenkiintoisia kysymyksiä. Voivatko vallalla olevat näkemykset ja toimintamallit todella ilmetä kielen tasolla tiettyjen kielenyksiköiden ja rakenteiden toistumisena? Mikäli näin on, voidaanko nämä elementit tavoittaa tekstistä tai puheesta kielentutkimuksen keinoin?

Edellä esitettyjä kysymyksiä on kielitieteessä lähestytty **ideologian** viitekehyksestä. Itse käsitteen määrittely ei ole vielä vakiintunut, vaan tutkijoilla on esiintynyt hyvinkin erilaisia näkemyksiä siitä, mitä kaikkea ideologiaan pitäisi laskea. Osaltaan määrittelyä on Heikkisen (1999: 83–85) mukaan hankaloittamassa lähikäsitteet **maailmankatsomus**, **maailmankuva** ja **arvot**, jotka joskus limittyvät ideologian kanssa. Kemppanen (2008: 27) hahmottaa kolme vastaikkainasettelua ideologian määrittelemisessä. Ensiksikin ideologia on mahdollista tulkita joko **neutraaliksi** tai **negatiiviseksi** ilmiöksi. Negatiivisella ideologiakäsityksellä viitataan perinteisesti marxilaisten näkemyksiin vieraasta ideologiasta. Toiseksi ideologia voidaan nähdä **abstraktina** ilmiönä tai **käytännöllisenä** toimintana. Kolmanneksi ideologiaa voidaan pitää **universaalina**, kaikkialla esiintyvänä ilmiönä tai **kulttuurisidonnaisena**, tiettyyn ryhmään liittyvänä ilmiönä.

Hatimin ja Masonin (1997: 144) mielestä länsimaisessa mediassa ja populäärikirjallisuudessa ideologia-termiä käytetään yleensä viitattaessa joihinkin poikkeaviin näkemyksiin ja arvojärjestelmiin, kuten kommunismiin, fasismiin tai anarkismiin. Tällaiset käyttötavat liittyvät läheisesti edellä mainittuun negatiiviseen ideologiakäsitykseen. Kuitenkaan lingvistien ei pitäisi sortua tämänkaltaiseen ideologiakäsitykseen, sillä kielitieteen näkökulmasta kaikki kielenkäyttö heijastaa käyttäjänsä asenteita, uskomuksia ja arvojärjestelmiä. (mp.) Neutraaliksi ideologiamääritelmäksi kutsutun käsityksen perusta voidaan löytää jo Vološinovilta (1972: 14, 18), jonka mukaan siellä, missä on **merkki** eli mikä tahansa merkitystä sisältävä asia, on myös ideologiaa. Tätä kautta myös **sana** liittyy kiinteästi ideologiaan, sillä sen funktio on kantaa merkitystä. Sanat ovat neutraaleja merkkejä, jotka voivat kantaa mitä tahansa ideologista funktiota. Lisäksi jokaisella kielen osa-alueella on omat spesifit ideologiset merkkinsä.

Myös Kemppanen (2008: 34) näkee ideologiaa kaikessa kielenkäytössä, mutta korostaa kuitenkin, ettei usko "kaikkien kielellisten yksiköiden olevan samanarvoisia ideologian rakentamisen kannalta." Erityisen vahvasti ideologiaa sisältäviä kielen elementtejä kutsutaan **ideologisiksi merkitsimiksi**. Samaten tietyt kielen osa-alueet ovat ideologisesti vahvemmin merkittyjä kuin toiset. Usein ideologia liitetään vahvasti esimerkiksi politiikan yhteyteen. Heikkisen (1999: 82–83) mukaan politiikka kytkeytyy valtaan, ryhmäetuihin, eliittiajatteluun sekä rasismiin, jotka toimivat pohjana monenlaisten ideologisten suhteiden synnylle.

Kemppasen väitöskirjassa *Avainsanoja ja ideologiaa: käännettyjen ja ei-käännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi* (2008) ja tässä työssä tarkastelun kohteena on Suomen poliittinen historia 1917–1991, jonka voidaan olettaa olevan ideologian näkökulmasta antoisa tutkimuskohde monestakin syystä: Kuten edellä mainittiin, poliittinen toiminta luo jo itsessään erilaisia ideologisia näkemyksiä. Toisaalta tarkastelun kohteena oleva historiallinen ajanjakso sisälsi monenlaisia konfliktitilanteita, jotka luonnostaan stimuloivat vastakkaisten näkemysten syntyä.

Lisäksi Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet voidaan nähdä kahden toisilleen vieraan ideologian, läntisen ja itäisen tai vaihtoehtoisesti kapitalismin ja kommunismin, törmäysalueena.

Käännöstieteellisessä tutkimuksessa ideologia on ollut kiinnostuksen kohteena aikaisemminkin, mutta Kemppasen (2008: 2–4) mukaan niissä ei ole kiinnitetty kovinkaan suurta huomiota itse käsitteen määrittelyyn. Ideologia-termin tarkkaa määrittelyä on esiintynyt eniten kriittiseen diskurssianalyysiin tukeutuvissa käännöstieteellisissä töissä (esim. Hatim & Mason 1997), jotka ovat valinneet lähestymistavakseen edellisessä kappaleessa esitellyn neutralisoivan ideologia-määritelmän. Myös Kemppanen (2008: 34) liittyy itsensä tähän perinteeseen sanomalla, että ”ideologiaa on myös se luonnollistunut ja arkipäiväinen osa diskurssia, jonka ideologisuutta kielenkäyttäjän on vaikea havaita”. Tällaisen neutraalin lähestymistavan valitseminen edesauttaa Kemppasen (mp.) mielestä sitä, että huomio ei tällöin kiinnity vain vieraaseen ja negatiiviseen, vaan ideologiaa voidaan etsiä myös niistä asioista, jotka ovat itseä lähellä ja mielletään yleensä positiivisiksi.

Oman tutkimuksensa aineistona Kemppanen käytti itse koostamaansa *Historiatekstien verrannollista korpusta*², joka kuuluu erillisenä osana *Käännössuomen korpukseen* (ks. esim. Jantunen 2002). Korpus koostuu kahdesta osasta, venäjältä käännettyistä ja alun perin suomeksi kirjoitetuista Suomen vuosien 1917–1991 poliittista historiaa käsittelevistä teksteistä. Tutkimuksen tavoitteena oli ensisijaisesti kehitellä metodeja ideologian etsimiseen ja toissijaisesti kuvailla historiatekstien leksikaalisia piirteitä ja arvioida niiden roolia ideologian ilmentämisessä. Metodina työssä käytettiin monivaiheista **avainsana-analyysiä**, jossa **avainsanoja** eli kahdessa korpuksessa frekvenssiltään merkittävästi toisistaan poikkeavia sanoja tutkittiin niin kvantitatiivisten kuin kvalitatiivistenkin menetelmien avulla. Kvantitatiivisiin metodeihin kuuluivat WordSmithTools-ohjelmistolla tehdyt **sana-** ja **avainsanalistat** sekä **konkordanssi-**, **kollokaatti-** ja **klusterihaut**, kvalitatiivisiin puolestaan avainsanojen semanttinen ryhmittely sekä Greimasin (1980) aktanttimaliin pohjautuva aktanttianalyysi. Tutkittavan korpuksen koostumusta sekä avainsana-analyysin metodeja tarkastellaan yksityiskohtaisemmin luvussa 3.

Kemppasen mielenkiinnon kohteena olivat erityisesti käännettyjen tekstien ideologiset piirteet. Lisäksi hän kohdisti huomionsa avainsanalistojen kärkipäähän, jonne nousee pääsääntöisesti frekvenssiltään korkeita sanoja. Tästä syystä Kemppasen kvantitatiivisesti tekemät havainnot näyttävät liittyvän lähinnä ideologian **luonnollistumiseen** (ks. Heikkinen 1999: 89–94): Monetkaan käännosteksteissä usein toistuvat sanat ja rakenteet eivät itsessään vaikuta ideologisilta, mutta korkean frekvenssinsä vuoksi niiden voidaan olettaa olevan ideologian leksikaalistuneita

2 Kyseistä aineistoa on hyödyntänyt aiemmin paitsi Kemppanen myös Lehikoinen (2004) matkametaforan käyttöä tarkastelevassa väitöskirjassaan

merkkejä. Faircloughin (1989: 91–108) mukaan ideologia on tehokkaimmillaan juuri luonnollistuneena, sillä silloin se ei ole ulkoisesti näkyvää ja siten sitä ei voida suoraan kritisoida. Esimerkkejä luonnollistuneesta ideologiasta ovat Kemppasella (2008: 99–102) käännöstekstien avainsanalistoilla esiintyvät vuorovaikutukseen liittyvät sanat, kuten *sopimus*, *yhteistyö*, *ystävyyys*, *sota* ja *suhde* sekä maannimet toisiinsa yhdistävät klusterit (kolmen sanan joukot), kuten *Neuvostoliiton ja Suomen* ja *Venäjän ja Suomen* (mt. 123–125). Edelliset esimerkit Kemppanen (mt. 125) liittävät venäläisen historian diskurssin tapaan esittää asiat toimijoiden yhteistoimintaa korostaen. Tutkimustulostensa pohjalta Kemppanen (mt. 199) toteaa, että avainelementit voivat olla mukana ideologisen funktion välittämisessä luomalla tiettyjä toistuvia sisältöjä tai vaihtoehtoisesti syntaktis-semanttisia suhteita sisältöjen välille. Kuitenkaan avainsanat eivät aina liity ideologiaan, vaan kertovat mieluummin kääntäjän tekemistä ratkaisuista.

Ideologiaa WordSmithToolsin avainsana-toiminnon kautta on ehtinyt käsitellä myös Probirskaja tuoreessa väitöskirjassaan (2009). Aineistona työssä oli Suomen ja Venäjän väliset valtiosopimukset.

Tässä pro gradu -työssä ideologian jäljittämisen välineeksi on valittu **modaalisuus**, jonka avulla puhuja ilmaisee näkemyksiään tai uskomuksiaan. (esim. Kangasniemi 1992.) Jos ideologia määritellään Hatimin ja Masonin (1997: 144) tapaan sosiaalisten ryhmien jakamiksi oletuksiksi, uskomuksiksi ja arvojärjestelmiksi, voidaan modaalisten ilmausten näin ollen ajatella olevan potentiaalisia ideologisia merkityksiä. Tällaisen tulkinnan ovat tehneet jo Fowler ja Kress (1979: 200–207), jotka ovat ideologian analysointia kehitellessään nostaneet yhdeksi viidestä analysointivälineestä **modaalisuuden kieliopin**.

1.3 Tutkimuskysymys ja metodit

Tutkimukseni on lähtökohdiltaan lähellä Kemppasen väitöskirjaa (2008). Keskeinen yhdistävä tekijä on tutkimusaineisto, *Historiatekstien verrannollinen korpus*. Myös tutkimuskohde, ideologia, on sama. Lisäksi tutkittavaa kohdetta lähestytään tässäkin työssä WordSmithTools-ohjelman avainsanalistojen kautta.

Vaikka tämä työ onkin paljon velkaa Kemppasen tutkimukselle, on kysymyksenasettelussa kuitenkin havaittavissa myös selkeitä eroja. Olennaisin erottava tekijä liittyy tutkimuksen tavoitteisiin: Toisin kuin Kemppasella, tällä työllä ei ensisijaisesti ole metodologista tavoitetta, vaan päämääränä on tarkastelun kohteena olevan ilmiön kuvaaminen. Kemppasen kehittämä avainsana-analyysi toimii siis nimenomaan analyysivälineenä, eikä enää metodologisen testauksen kohteena. Metodologisiin ongelmiin voidaan kuitenkin ottaa kantaa, mikäli niitä ilmenee. Erona on myös se, että Kemppasen avainsana-analyysiä ei käytetä kokonaisuudessaan, vaan työn tarkoituksiin

soveltuvien osien. Kemppaseen nähden tutkimukseni poikkeaa lisäksi siinä, että käännostekstien ja alkuperäistekstien piirteitä tarkastellaan tasa-arvoisesti. Huomio on myös kiinnittynyt avainsanalystoihin kokonaisuudessaan, eikä vain niiden kärkipäähän.

Tässä pro gradu -työssä tutkitaan sitä, millainen rooli kielen modaalisilla elementeillä on ideologian luomisessa ja miten modaalisten yksiköiden käyttö eroaa käännettyjen ja alun perin suomeksi kirjoitettujen historiatekstien välillä. Modaalisuus on valittu tutkimuksen kohteeksi siksi, että sen avulla puhuja ilmaisee suhtautumistaan puheen kohteena oleviin asioihin ja tätä kautta modaaliset kielenyksiköt voidaan nähdä potentiaalisina ideologian merkittiminä. Kemppasesta poiketen keskipisteessä ei siis ole kieleen luonnollistunut arki-ideologia, vaan kielen tasolla selvästi havaittavat ideologian ilmaisimet.

Tutkimuksessa on nähtävissä kaksi osaa: Ensin pyritään avainsanalystojen kautta luomaan yleiskuvaus osakorpuksissa potentiaalisesti esiintyvistä modaalisuudesta ja eroista korpusten välillä; Tämän jälkeen tutkitaan WordSmithToolsin toimintojen avulla tarkemmin yhtä modaalisuuden osa-aluetta, evidentialisuutta, joka tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa osoittautuu erityisen mielenkiintoiseksi. Työssä käytetään sekä **korpuspohjaista** (corpus-based) että **korpusvetoista** (corpus-driven) tutkimusotetta. Korpusvetoisuudesta on kyse ainakin valittaessa evidentialisuus tarkemman analyysin kohteeksi, sillä tutkijalla ei oikeastaan voi olla etukäteisarviota siitä, mitkä modaalisuuden sanaryhmät sisältävät eniten määrällisiä ja laadullisia eroja korpusten välillä.

Kuten Kemppasella tutkimus käynnistyy avainsanalystojen luomisesta. Tässä työssä luodaan lemmaamattomasta (ks. luku 3) aineistosta kaksi erillistä avainsanalystaa: käännoskorpuksen ja alkuperäiskorpuksen avainsanalystat. Tämän jälkeen kukin avainsana luokitellaan tietokantaan niin kieliopillisten kuin semanttisten piirteiden avulla. Keskeisellä sijalla luokittelussa on sanan modaalisuuden arviointi sekä modaalisuuden tyyppin määrittely. Kun tietokanta on valmis, tarkastelusta voidaan sulkea pois varmuudella ei-modaaliset ilmaukset. Jäljelle jääneitä sanoja aletaan ryhmitellä sekä kieliopillisten että semanttisten ominaisuuksien perusteella. Modaalisia sanaryhmiä vertaillaan osakorpusten välillä ja pyritään etsimään mahdollisia syitä modaalisanon ali- tai yliedustumiselle jommassakummassa korpuksessa.

Kun yleiskuvaus on suoritettu, siirrytään käsittelemään syvällisemmin yhtä havaittua modaalistien sanojen joukkoa. Valittavan ryhmän tulee olla tapaustutkimuksen toteuttamisen kannalta riittävän suuri ja molemmissa korpuksissa tulisi olla ryhmään kuuluvia sanoja. Ryhmässä pitäisi olla korpusten välillä havaittavissa eroja, joille ei ole löydettävissä suoraa selitystä. Nämä kriteerit täyttää parhaiten evidentialisuus. Valittua ryhmää aletaan tarkastella sana kerrallaan WordSmithToolsin konkordanssien ja kollokaattien avulla. Tärkeää on myös tarkastaa, esiintyvätkö

sanat tasaisesti korpuksen eri teksteissä vai johtuuko avainsanaisuus yhden kirjoittajan tai kääntäjän myötävaikutuksesta. Analyysia tarkennetaan tarvittaessa tarkastelemalla avainsanalistan ulkopuolisia samaan ryhmään kuuluvia ilmauksia korpusohjelman hakutoimintojen avulla. Tärkeässä osassa on mahdollisten havaittujen tendenssien syiden pohdinta.

Koska modaalisuutta ideologian ilmentäjänä on tutkittu vain vähän, varsinaisia perusteltuja hypoteeseja tutkimuksen tuloksista on vaikeaa esittää. Kemppasen (2008) tutkimus kuitenkin osoitti, että aineistossa voidaan havaita tiettyjä ideologisia eroja, joten on luultavaa, että niitä ilmenee myös modaalisten avainsanojen kautta. Vaikka edellä esitetyt Oksasen (2009) esitetyt näkemykset ovatkin intuitiivisia ja kärjistettyjä, pidän mahdollisena, että alkuperäistekstit ovat käännöksiin verrattuna jossain määrin kiertelevämpiä, pehmentelevämpiä ja neutraalimpia, kun taas käännökset saattavat olla tyyliltään suurempia ja jyrkempiä. Kyseiselle hypoteesille ei kuitenkaan ole tieteellisiä perusteluja, vaan se perustuu tekijän omaan intuition suomalaisten ja venäläisten tieteellisten tekstien eroista.

Luvussa 2 käsitellään modaalisuuden teoriaa; luvussa 3 esitellään tarkemmin aineisto ja tutkimuksen metodit; luvussa 4 luodaan yleiskuvaus korpuksen avainsanoihin sekä luokitellaan modaaliset sanat pienempiin ryhmiin; luvussa 5 jatketaan tehtyjen havaintojen pohjalta yhden mielenkiintoisen ilmiön, evidentiaalisuuden, tarkastelua ja luvussa 6 tehdään päätelmiä tutkimustuloksista.

2. KIELEN MODAALISET PIIRTEET

2.1 Yleistä modaalisuudesta

Perinteisesti modaalisuutta käsitellään kieliopillisena ilmiönä aspektin, tempuksen, luvun ja suvun ohella. Muihin edellä mainittuihin verrattuna modaalisuus ei kuitenkaan ole kovinkaan selväpiirteinen, mikä näkyy myös käytetyistä termeistä. **Modaalisuutta** (en. modality, ru. модальность) käytetään useimmiten yleiskäsitteenä kattamaan niin kieliopillistuneet kuin kieliopillistumattomatkin modaaliset piirteet. **Moduksesta** tai **tapaluokasta** (en. mood, ru. модус/наклонение) puhutaan, kuten Matihaldi (1979: 23) määrittelee, viitattaessa kieliopillistuneisiin piirteisiin. **Moodia** (mode) taas käytetään joskus eriteltäessä modaalisuutta semanttisten piirteiden perusteella. Termien käyttö saattaa lisäksi vaihdella tutkijakohtaisesti: esimerkiksi Halliday (1985: 334) on esitellyt termit **modalisaatio** (modalization) ja **modulaatio** (modulation), joista ensimmäistä hän käyttää viitattaessa modaalisuuden ”indikatiiviseen tyyppiin” (todennäköisyys ja toistuvuus) ja jälkimmäistä ”imperatiiviseen tyyppiin” (pakollisuus ja halukkuus). Joskus (esim. Greimasin semiotiikkaa käsittelevässä kirjoituksessa Tarasti 1990: 67–78) käytetään lisäksi termiä **modaliteetti**, joka on sisällöltään lähellä modaalisuutta ja esiintyy yleisimmin käännetyissä kirjallisuudessa. Tässä työssä pyritään käyttämään yleisimmin käytössä olevia termejä modaalisuus ja modus sekä adjektiiveja modaali- ja modaalinen.

Kielen modaaliset keinot ilmentävät Itkosen (2007: 251) määritelmän mukaisesti "tapaa tai puhujan suhdetta sanottavaansa". Yksinkertaistetusti modaalisuudessa on siis kyse näkökulman, mielipiteen tai asenteen ilmaisemisesta (Lyons 1977 ja Kangasniemi 1992). Modaalisuuden määrittelyn ongelmana on kuitenkin se, ettei se ole ilmiönä kovinkaan tarkkarajainen, vaan kielen pintarakenteessa modaalisuus ilmenee kolmella eri tavalla: 1) morfologisena (modukset) ja 2) syntaktisena (lausetyypit) kategoriana sekä 3) leksikaalisina elementteinä (apuverbit, partikkelit jne.). Syvätasolla modaalisuus on siis semanttinen kategoria, joka kielen pintatasolla voi ilmentyä monellakin tavalla.³ Esimerkiksi *pakko* voidaan ilmaista suomen kielessä usealla tavalla: *Siivoa huoneesi!* (modus), *Kun palaan, huoneesi on siivottu!* (lausetyyppi), *Sinun täytyy siivota huoneesi!* (modaaliapuverbi) jne. Modaalisuus on usein lisäksi tiiviissä yhteydessä kielen muihin osaluokkiin. Viimarannan (2006: 33–34) mielestä modaalisilla ilmauksilla on esimerkiksi aikaa kuvattaessa merkittävä, joskus jopa varsinaista tempusta keskeisempi rooli. Temporaalisuuden ja

3 Kielen syvä- ja pintarakenteesta esim. Mustajoki 1993.

modaalisuuden tiivis yhteys ilmenee joskus leksikonkin tasolla: Mustajoki (1993: 114) antaa esimerkiksi verbit *ennättää* ja *viivytellä*, joissa yhdistyy temporaalinen ja modaalinen näkökulma.

Modukset voidaan jakaa morfologisiin ja syntaktisiin. Suomen kielessä verbeihin liitettävillä morfeemeilla muodostettavia moduksia on neljä (**indikatiivi**, **imperatiivi**, **konditionaali** ja **potentiaali**), venäjässä taas kolme (potentiaalia lukuun ottamatta samat kuin suomessa). Indikatiivin asema moduksena on usein kyseenalaistettu, sillä se on muista moduksista poiketen sävyltään neutraali. Scharr (1981: 107) pitää tällaista näkemystä kuitenkin virheellisenä, sillä myös indikatiivisen lauseen tuottajana on puhuja, joka omien näkemystensä pohjalta kautta muovaa lauseen mieleisekseen. Indikatiivin voidaan myös ajatella Hakulisen ym. (2004: 1510) mukaan ilmaisevan täyttä varmuutta, jolloin se on liitettävissä modaalisuuteen. Suomen kielessä indikatiivi on nähty muista moduksista poikkeavana siinä, että vain siitä on mahdollista muodostaa kaikki tempus-muodot. Muut modukset, **obliikvimodukset**, ikään kuin modalisoivat indikatiivia. Kuitenkin esimerkiksi venäjässä lähtökohta on ollut täysin päinvastainen: Scharr (1981: 1) sanoo nimenomaan indikatiivin olleen perinteisesti modustutkimuksen keskipisteessä. Syynä tähän on luultavasti se, että venäjän kielessä kaikkia tapaluokkia ei muodosteta modusaffiksien avulla, joten indikatiivi on tarjonnut yhtenäisimmän ja laajimman tutkimusaineiston.

Suomi eroaa monista esimerkiksi indoeurooppalaisista kielistä siinä, että sen modukset muodostetaan verbiin liitettävillä modusaffikseilla. Englannin taivutuksellisista moduksista vain subjunktiivista on säilynyt jäännös 1. tai 3. persoonan yhteydessä *was/were*-muotojen valinnan kautta.⁴ Muilta osin englannin modukset muodostetaan leksikalisoituneiden modaaliapuverbien avulla (Auvinen 2007: 10). Sen sijaan venäjässä modustaivutus on säilynyt imperatiivissa. Ehtoa ilmaiseva konditionaali ja toivomusta ilmaiseva subjunktiivipuolesta tehdään molemmat leksikalisoituneen бы-partikkelin avulla, minkä vuoksi moduksesta käytetään yhdistelmätermiä условно-сослагательное наклонение. Suomesta puuttuva subjunktiivipuolesta on etenkin romaanisissa kielissä elinvoimainen ja esiintyy joissakin muissakin indoeurooppalaisen ryhmän kielissä, kuten saksassa (nimellä konjunktivi I). Potentiaali-muoto sen sijaan on harvinaisuus eurooppalaisissa kielissä. Eestin kielen erikoispiirteenä puolestaan on referointiin käytettävä **evidentiaali**-muoto (ks. tarkemmin 2.4). Vaikka eurooppalaisten kielten modusvalikoima on suppea, maailman kielissä tavataan yleisesti monia muitakin moduksia, esimerkiksi yllätyksellisyyttä kuvaava **miratiivia**. (Aikhenvald 2004: 9.) Eurooppalaisissa kielissä miratiivi esiintyy albanianssa (ks. Friedman 1986: 180-182) nimellä admiratiivi, ja sillä voidaan yllätyksellisyyden lisäksi ilmaista myös ironiaa, epäilyä tai referoitua puhetta.

4 Auvinen (2007) antaa esimerkiksi parin: "If he was leaving, you would have heard it" (indikaatiivi) ja "If he were leaving, you would have heard it" (subjunktiivipuolesta).

Syntaktisella moduksella tarkoitetaan lausetyyppejä, ja niitä suomen kielessä nähdään tavallisesti olevan joko neljä (esim. Hakulinen & Karlsson 1995) tai viisi (Matihaldi 1979: 23). Erona on se, määritelläänkö **toivomuslauseet** (esim. *kunpa*-lauseet) **väite-**, **kysymys-**, **käskey-** ja **huudahduslauseiden** rinnalle omaksi ryhmäkseen. Lausetyyppien puhefunktiot eivät kuitenkaan ole aina yksiselitteisiä, vaan menevät joskus keskenään ristiin: esimerkiksi retorinen kysymys on käyttötarkoitukseltaan mielummin väite kuin kysymys ja vastaavasti väitelause voi toimia niin kysymyksenä kuin käskynä. Tämän pro gradu -työn näkökulmasta lausetyyppien tarkastelu jää marginaaliin ensinnäkin siksi, että korpuslingvistinen avainsana-analyysi operoi ensisijaisemmin sana- kuin lausetasolla. Toisaalta taas kirjoitettu poliittisen historian diskurssi on lausetyypeiltään oletettavasti suhteellisen homogeeninen, eikä se näin ollen tarjoa optimaalisinta aineistoa lausetyyppien tarkasteluun.

Modaalisuus mielletään helposti pelkäksi verbien kategoriaksi. Tämä johtunee toisaalta modaaliverbeistä ja toisaalta taas siitä, että kieliopillinen modus on nimenomaan verbien kategoria. Modaaliverbeille, kuten Hakulinen ja Karlsson (1995: 265) osoittavat, on kuitenkin löydettävissä synonyymisiä ilmauksia muista sanaluokista: esimerkiksi pakollisuutta voidaan ilmaista kiteytyneillä sanaliitoilla (*on pakko*), modaalisilla adjektiiveilla (*on välttämätöntä*) ja modaalisilla adverbeilla (*väistämättä*). Samaten kieltä on laskettava modaaliseksi ilmiöksi, sillä sitä käyttämällä puhuja kieltää esitetyn proposition todenmukaisuuden. Vaikka negaatio liittyykin usein predikaattiin, on suomen kielessä myös muita tapoja ilmaista kieltä kuin *ei*, kuten verbin 3. infinitiivin abessiivimuoto *-ttA*, kielteisen sävyn ilmaisimet *harva* ja *tuskin*, etuliite *epä-* sekä johdin *-tOn*. (mt. 266–271.)

Venäjän kielessä tärkeäksi modaalisuuden keinoksi nostetaan usein lisäksi intonaatio (esim. Nemets 1991: 95–127). Ensisijaisesti intonaatio liittyy kuitenkin puhuttuun kieleen.

2.2 Modaalisuuden semanttiset kategoriat

Modaalisuutta voidaan tarkastella paitsi kieliopillisella myös semanttisella tasolla. Perinteinen, klassisesta logiikasta peräisin oleva tapa on ollut jakaa modaalisuus kolmeen kategoriaan, **aleettiseen**, **episteemiseen** ja **deonttiseen**. (esim. Hakulinen & Karlsson 1995: 262–265 ja Lyons 1977: 787–831.) Aleettinen eli looginen modaalisuus ei ilmene luonnollisen kielen tasolla, vaan se liittyy nimenomaan loogiseen päättelyyn. Lyons (1977: 791) määrittelee aleettiselle asteikolle kaksi operaattoria: *välttämättä tosi* propositio⁵ on totta kaikissa kuviteltavissa olevissa maailmoissa, kun

5 Propositioiksi kutsutaan puheen kohteena olevia asiantiloja, asioita ja väitteitä, joihin puhuja voi modalisoida modaalisten ilmausten avulla.

taas *ei välttämättä väärä* on tosi ainakin yhdessä loogisesti mahdollisessa maailmassa. Kielentutkimuksen kannalta aleettinen modaalisuus ei kuitenkaan ole relevantti tutkimuskohde.

Sen sijaan mahdollisuutta ja varmuutta ilmaiseva episteemisyys sekä pakkoa ja luvallisuutta ilmaiseva deonttisuus ilmenevät luonnollisen kielen tasolla. Koska episteemisyys tulee nousemaan tutkimusosuudessa (luvut 4 ja 5) keskeiseen rooliin, sitä tarkastellaan erikseen kappaleessa 2.3.

Deonttisuus on terminä peräisin kreikan sanasta *deō* (δέω), joka tarkoittaa *täytymistä*. Siinä missä aleettisuus ja episteemisyys ottavat kantaa esitetyn proposition todenperäisyyteen, deonttisuus vasta luo ehtoja nykyhetkessä tai tulevaisuudessa tapahtuvalle toiminnalle. Se ei siis itsessään vielä kuvaa minkäänlaista toimintaa, vaan sitä, mitä mahdollisesta toiminnasta seuraa. (Lyons 1979: 823.) Deonttisella modaalisuudella, kuten Hakulinen ja Karlssonkin (1995: 263) toteavat, on näin ollen kiinteä yhteys tulevaan aikaan, koska vain sen tasolla esitetyt pakotteet tai myönnytykset voivat realisoitua. Vaikka Lyonsin (1979: 824) antamassa esimerkissä *You should have gone to the meeting yesterday* verbi viittaa menneeseen aikaan, on asiantila kuitenkin pakotteen myöntöhetkellä ollut vielä tulevaisuutta. Esimerkki voidaan tulkita myös niin, ettei kyse ollut pakotteesta, vaan mieluummin jostakin saatavilla olevasta hyödystä, jonka puheen kohde menetti, kun ei mennyt kokoukseen. Tällaisesta tulkinnasta käytetään termiä **retrospektiivinen deonttisuus**.

Deonttiset ilmaukset voivat sisältää hyvinkin erilaisia näkökulmia: Kangasniemi (1992: 88–146) hahmottelee deonttisiksi merkityksiksi *luvan, kiellon, velvoitteen, yhdentekevyyden, kehotuksen, ehdotuksen, neuvon* sekä *varoituksen*. Mustajoki (1993: 141–142) puolestaan erottaa funktionaalisessa lauseopissaan syvärakenteet ON PAKKO, ON SALLITTUA ja ON KIELLETTYÄ sekä syväapuverbit PAKOTTAA, SALLIA ja KIELTÄÄ. Jälkimmäisiä yhdistää (mt. 108, 117) subjektin olemassaolo: Jos lauseesta voidaan löytää subjekti, "pakottaja", kyseessä on kausaatio (aiheuttaminen) eli salliminen, kieltäminen tai pakottaminen. Deonttisuuden kahta näkökulmaa nimitetään (esim. Kangasniemi 1992: 126) objektiiviseksi ja subjektiiviseksi deonttisuudeksi.

Suomen kielessä deonttisuus ilmenee ennen kaikkea modaaliverbien, kuten *voida, saada, sallia, pitää, joutua* ja *täytyä* kautta tai nesessiivirakenteiden *olla lupa/pakko*. (esim. Hakulinen ym. 2004 ja Hakulinen & Karlsson 1995: 262–265.) Ongelmallista on se, että tietyt verbit ovat monitulkintaisia eli ne kontekstista riippuen edustavat eri modaaleja. Esimerkiksi *täytyy* joissain tapauksissa voi deonttisuuden lisäksi ilmaista episteemistä välttämättömyyttä: Matihaldi (1979: 77) antaa esimerkiksi kaksitulkintaisen lauseen *Matin täytyy olla kotona*. Tyypillinen tapaus moniselitteisyydestä suomessa on myös *voida*-verbi, joka esimerkissä (1) on deonttisessa, lupaa osoittavassa merkityksessä.

Esim. 1.

Etenkin A.J. Kovaljovin ollessa suurlähettiläänä vallitsi ilmapiiri, jossa mielipiteensä voi ilmaista vapaasti, johdon ilmaisemaa kantaa ei tarvinnut omaksua automaattisesti, ajattelematta itse. (Karasev)

Jo pelkkien modaaliverbien tarkastelu kuitenkin paljastaa, että deonttisuuden ja episteemisyuden lisäksi on löydettävissä muitakin semanttisia modaalisuuden osa-alueita. Esimerkissä (2) on selvästikin kyse jostakin muusta kuin luvan antamisesta tai varmuusasteen määrittelystä.

Esim. 2.

»Ymmärsin kyllä kaiken, mutta voisitteko edes lyhyesti selittää, kuinka tämä tekniikan ihme - veturi - voi liikkua ilman hevosia. (Karasev)»

Esimerkissä (2) voida-verbi on ilmaisemassa kykyä tai mahdollisuutta. Tällöin kyseessä on **dynaaminen** modaalisuus, jota on nimitetty myös **juurimerkitykseksi** (ks. Hakulinen ja Karlsson 1995: 264).⁶ Mahdollisuuden ohella dynaamisuudella voidaan Kangasniemen (1992: 19–87) mukaan osoittaa mahdottomuutta, tarpeellisuutta tai tarpeettomuutta. Dynaamisuuden ja deonttisuuden väliseksi eroksi Hakulinen ym. (2004: 1481) määrittelee sen, että dynaaminen kyky tai pakko johtuu toimijan sisäisistä rajoituksista tai ulkoisista olosuhteista, kun taas deonttinen välttämättömyys liittyy puheyhteisön tai puhujan aktiivisesti luomiin normeihin.

Suomen kielessä on voimista ilmaisevien (*voida*, *kyetä*, *pystyä* ja *osata*) lisäksi runsaasti verbejä, joista voidaan erottaa modaalipiirteiden rinnalle jokin ominaisuus, johon mahdollinen toiminta kytkeytyy. Tällaisia ovat (ks. Flint 1980: 3–4 ja Kiuru 1977: 36–41) esimerkiksi *juljeta*, *kehdata*, *maltaa*, *rohjeta* ja *viitsiä*, ja niille on usein ominaista kieltohakuisuus. Useat näistä dynaamisuutta kuvaavista verbeistä esiintyvät kuitenkin tyypillisemmin puhekielessä ja murteissa kuin kirjoitetussa kielessä. Tirkkonen-Condit (2004) on todennut tällaisten uniikkiainesten aliedustuvan englannista käännettyssä suomessa, koska lähdekielestä kyseisiä verbejä on huomattavasti vähemmän ja ne ilmaistaan usein muunlaisilla rakenteilla.

Sivuhuomautuksena on syytä huomata, että esimerkiksi *voida*-verbillä on myös eriytyneitä, ei-modaalisia merkityksiä. Esimerkissä (3) se ei ole pääverbin ilmaisusisältöä modaalisesti luonnehtiva apuverbi, vaan sillä on itsenäinen leksikaalinen merkitys.

Esim. 3.

Esimerkiksi Nikolai I:llä ei ollut tuota taitoa, muutoin hän ei olisi väittänyt, että »Venäjällä vallitsee hiljaisuus, siksi että se voi hyvin». (Karasev)

⁶ Kangasniemen (1992: 8) mukaan dynaamisuuden rinnalla on käytetty myös termejä **instrumentaalinen**, **kausaalinen** ja **sirkumstantiaalinen** modaalisuus.

Episteemisyys, deontisuus ja dynaamisuus eivät vielä kata kaikkia ilmauksia, jotka sisältävät modaalisia piirteitä. Palmer (1986) ja Kangasniemi (1992) ovat omaan luokitteluunsa lisänneet kolme muuta modaalista ryhmää, **evaluatiivit**, **volitiivit** ja **komissiivit**.

Evaluatiiviseen modaalisuuteen käsitetään tässä työssä kaikki ne keinot, joita käytetään puheen kohteena olevien asiantilojen arvioimiseen tai arvottamiseen (vrt. Kangasniemi 1992: 275–285). Kategoriaa voidaan nimittää muillakin tavoilla, esimerkiksi Matihaldi (1979: 77) puhuu **emotionaalista asennoitumista** osoittavista ilmauksista. Evaluatiivisuus poikkeaa muista modaalisuuksista siinä, että se voi ilmetä käytännössä minkä tahansa ilmaisun muodossa. Kaikki riippuu kontekstista, jossa ilmaisu esiintyy. Kuten Volff (1985: 11) toteaa:

...оценочная модальность определяется высказыванием в целом, а не отдельными его элементами, и является компонентом высказывания.⁷

Kontekstisidonnaisuus voidaan nähdä Volffin antamassa esimerkissä *Это не человек, а зверь*⁸. Mikäli puheen kohteena on ihminen, kyse on eittämättä modaalisesta ilmauksesta; jos taas lause on vastaus kysymykseen *Кто это там мелькнул за кустами?*⁹, evaluatiivinen sävy katoaa.

Venäjän kielessä evaluatiivisuuden voi nähdä ilmenevän myös substantiiveihin liitettävissä suffikseissa. Petrovin (1982: 40) mukaan venäjässä on 22 erilaista suffiksia, joista suurin osa liittyy hellittelyyn tai substantiivin pienuuden osoittamiseen. Lisäksi kolme suffiksia osoittaa kohteen suuruutta ja viisi suffiksia osoittaa puhujan halveksuntaa tai ylenkatsetta substantiivia kohtaan. Lisäksi etuliitteet, kuten пре-, раз-, най-, сверх- ja архи- voivat tuoda ilmaukseen evaluoivan merkityksen.

Volitiiviset ilmaukset liittyvät Kangasniemen (1992: 269–275) mukaan haluihin ja toiveisiin. Samoin pelkoa kuvaavat sanat voidaan Palmerin (1986: 119) luokitella volitiiveihin, koska ne ilmaisevat kielteistä halua. Suomessa volitiivisia sävyjä ilmaistaan ainakin verbeillä (*tahtoa, toivoa, suoda* jne.), adverbeilla (*toivottavasti, kunpa, jospa* jne.) ja kolmannen persoonan imperatiivilla (esim. *auttakoon*). **Komissiiviset** ilmaukset puolestaan liittyvät lupaamiseen ja vakuuttamiseen ja ne ilmenevät *luvata-* ja *vannoa-* verbien ohella usein lausetyyppitasolla, kuten Kangasniemen (1992: 288) esimerkissä: *Löylytän teidät perusteellisesti, jos vielä ryhdytte leikkimään*.

Mikään modaalinen luokittelu ei kuitenkaan pysty kattamaan täysin kaikkia modaalisuuden haaroja. Esimerkiksi monet modaalisessa käytössä olevat adverbis jäävät helposti varjoon. Halliday

7 "Evaluatiivinen modaalisuus määritetään koko proposition tasolla, eikä sen yksittäisten elementtien tasolla, ja se on yksi proposition komponenteista." Oma käännös.

8 "Hän / se ei ole ihminen, vaan peto". Oma käännös. Huom. Suomeksi kyseinen esimerkki kaksoistulkinnallisuudesta ei toimi, koska merkitysero on nähtävissä jo käytettävistä pronomineista (ihminen - hän, eläin - se).

9 "Kuka / mikä tuolla pensaiden takana liikahti?" Oma käännös.

(1985: 82) jaottelee funktionaalisessa kieliopissaan modaaliset partikkelit seitsemään luokkaan: **todennäköisyys** (probability), **taajuus** (usuality), **oletettavuus** (presumption), **halukkuus** (inclination), **aika** (time), **aste** (degree) ja **intensiteetti** (intensity). Näistä luokista todennäköisyys, oletettavuus ja halukkuus sisältyvät yllä esiteltyihin modaalisiin ryhmiin, kun taas muut neljä luokkaa jää ainakin osittain niiden ulkopuolelle.

Oman lukunsa muodostaa evidentialisuus, jonka suhde modaalisuuteen on edelleenkin hiukan hämärän peitossa. Evidentialisuutta käsitellään omana kokonaisuutenaan kappaleessa 2.4.

2.3 Episteemisyys

Kangasniemi (1992: 147) sanoo episteemisen modaalisuuden ottavan kantaa siihen, missä määrin propositiot vastaavat todellisuutta. Hän sisällyttää episteemisyteen ensinnäkin varmuusasteen erilaiset määrittelytavat eli pidetäänkö propositiota totena, mahdollisena tai epävarmana ja toiseksi evidentialisuuden eli ilmaukset, joissa viitataan tiedonlähteeseen, josta propositio on peräisin. Tässä työssä evidentialisuus kuitenkin nähdään ainakin osittain omana ilmiönään, joten sitä käsitellään erikseen (kappale 2.4). Lisäksi Kangasniemi (mp.) lukee episteemisyteen tulevan ajan ilmaukset, sillä tulevaisuuteen viittaavat ilmaukset ovat aina puhujan omia näkemyksiä asioiden varmuudesta. Samaten kysymykset, kontrafaktuaaliset ilmaukset, muihin mahdollisiin maailmoihin viittaavat ilmaukset sekä konditionaaliset ilmaukset liittyvät episteemisyteen silloin, kun ne määrittelevät proposition vastaavuutta todellisuuden kanssa. Tässä kappaleessa keskitytään kuitenkin episteemisyden perustapaukseen eli varmuuden asteen ilmaisemiseen.

Lyons (1977: 791) toteaa episteemisyden olevan intuitiivisesti lähempänä aleettisuutta kuin luvallisuutta ja pakkoa ilmaiseva deontisuus. Ne kuvaavat puhujan suhtautumista esitettävän proposition todenperäisyyteen ja näin niissä on nähtävissä puhujan subjektiiviset käsitykset (Hakulinen & Karlsson 1995: 263). Juuri tässä piileekin suurin ero verrattuna aleettisuuteen, jossa suhtautuminen todenperäisyyteen on objektiivista.

Episteemisyden asteikko voidaan Mustajoen (1993: 123) mukaan jakaa tarpeen mukaan kahteen, neljään tai kuuteen tasoon riippuen vaaditusta tarkkuudesta. Itse hän on käyttänyt funktionaalisessa lauseopissaan kompromissiksi kutsumaansa neliasteista skaalaa. Varmuusastetta kuvataan syväapuverbien PITÄÄ EPÄTODENNÄKÖISENÄ = EPÄILLÄ, PITÄÄ EPÄVARMANA = LUULLA, PITÄÄ TODENNÄKÖISENÄ = USKOA ja PITÄÄ VARMANA = TIETÄÄ kautta, joista epäileminen edustaa suurinta epätodennäköisyyttä ja tietäminen taas suurinta varmuutta. Se että Mustajoki käyttää modaalisten asteikkojen kuvaamiseen juuri verbejä, kuvastaa hyvin jo aiemmin mainittua taipumusta kytkeä modaalisuus nimenomaan verbien ominaisuuksiin. Kuitenkin näyttäisi olevan yhtä mahdollista esittää Mustajoen kategoriat vaikkapa syväpartikkelien

TUSKIN, KENTIES, TODENNÄKÖISESTI ja VARMASTI avulla. Neliasteinen skaala löytyy myös Kehayovilta (2008: 23), joka ilmaisee varmuusasteen adjektiivien *heikko* (weak), *keskisuuri* (medium), *vahva* (strong) ja *täysi* (full) kautta.

Kuusitasoinen asteikko on neliasteista perinteisempi ratkaisu: Sellaisen ovat esitelleet esim. Matihaldi (1979:119) sekä Hakulinen ja Karlsson (1995: 263). Sen asteita kuvaavat adjektiivit *mahdoton*, *epätodennäköinen*, *epävarma*, *mahdollinen*, *todennäköinen* ja *varma*, jolloin kullekin negatiiviselle ja positiiviselle asteelle on löydettävissä vastapari. Verrattaessa kategorioiden nimiä edellä mainittuihin Mustajoen asteisiin lisänä ovat mahdottomuuden ja mahdollisuuden luokat. On kuitenkin todettava, että kaikki mahdolliset asteikot ovat luonteeltaan lähinnä suuntaa-antavia, sillä luonnollisen kielen ilmaukset saattavat eri konteksteissa erilaisia sävyjä, eikä niitä siksi ole helppoa tarkasti luokitella. Asteikon ääripäät – *varma/tos*i ja *mahdoton/epätosi* – ovat toki määriteltävissä, mutta niiden välillä ei mitään kiinteitä väliasteita ole olemassa. Edes piste, jossa epävarma muuttuu mahdolliseksi, ei aina ole yksiselitteisesti havaittavissa. Hyvä tapa onkin esittää varmuusasteikko jatkumona Kangasniemen (1992: 196) tapaan, jolloin eri ilmaukset sijoittuvat liukuvasti arvojen [-1] ja [1] välille (keskellä lisäksi arvo [0]).

Suomessa episteemisyttä ilmaistaan esimerkiksi modaalisten apuverbien, adverbien ja potentiaali-moduksen avulla. Samoja modaaliverbejä käytetään myös deonttisuutta ja episteemisyttä kuvattaessa, joten kontekstista riippuu, minkälainen tulkinta on tehtävä. Esimerkissä (4) jo aiemmin mainittu voida-verbi on selvästi episteemisessä käytössä, kun taas esimerkissä (5) myös dynaaminen tulkinta on osittain mahdollinen.

Esim. 4.

Vielä on aikaa, vielä voi kaikki tulla hyväksi, vielä on mahdollista muodostaa valtakunnan lakiasäättävälle elimille vastuunalainen ministeristö. (Polvinen)

Esimerkissä (4) puhuja ilmaisee mahdollisuuden olemassaolon. Tätä tulkintaa tukee myös seuraavan lauseen ilmaus *on mahdollista*. Esimerkissä voidaan nähdä tosin myös volitiivista sävyä: mahdollisuuden näkeminen perustuu enemmänkin haaveisiin kuin realistisiin faktoihin. Volitiivisuus kuitenkin näyttää olevan koko virkkeen ominaisuus, kun taas episteemisyys kytkeytyy nimenomaan predikaatteihin.

Esim. 5.

Jonain kauniina päivänä mafia voi saavuttaa teillä sellaisen vaikutusvallan, jollaisesta muiden maiden rikolliset eivät voi uneksiakaan. (Karasev 1998)

Esimerkki (5) saa episteemisen tulkinnan, mikäli ensimmäinen *voi* viittaa potentiaaliseen tulevaisuudenskenaarioon. Tällöin verbin tilalle on mahdollista sijoittaa esimerkiksi adverbi *ehkä*. Jos taas kyse on mafian tulevasta kyvystä (*on kykenevä* / *pystyy saavuttamaan*), kyse on

dynaamisuudesta. Jälkimmäinen *voi* on selvemmin dynaaminen, sillä se ilmaisee rikollisilta puuttuvaa ominaisuutta.

Venäjässä episteemisyyttä ilmaistaan samankaltaisesti kuin suomessa. Apuverbit, kuten мочь, можно, надо ja нужно, edustavat suomen tapaan eri modaalisia merkityksiä. Myös apuverbin kanssa valitun verbin aspekti voi vaikuttaa tulkintaan: Hyvä esimerkki on нельзя, joka imperfektiivisen aspektin kanssa ilmaisee deonttista kieltoa, mutta perfektiivisen aspektin kanssa dynaamista mahdottomuutta (Croft 1973: 98–104). Episteemisyyttä ilmaistaan myös eri varmuusasteita edustavilla adverbilla, esim. безусловно, естественно, вероятно, наверное ja вряд ли. (mt. 87.)

Episteemisyyden yhteydessä on syytä mainita ns. **hedging**-ilmiö (suom. suojautuminen), jolla tarkoitetaan puhujan antaman viestin sävyn pehmentämiseen käytettyjä ilmaisukeinoja. Se on käytännössä episteemisen modaalisuuden alaluokka ja siihen kuuluu koko episteemisyyden asteikko lukuunottamatta napoja *varma* ja *mahdoton*. Hattuniemi (1996: 222–226) näkee eron modaalisuuteen siinä, että hedging-ilmauksia ei ensisijaisesti käytetä lauseen sävyn modifiointiin vaan puhujan ja kuulijan/kirjoittajan ja lukijan välisen suhteen ylläpitämiseen. Hedgingin erottaminen on Nikulan (1996: 35–40) mukaan tarpeen erityisesti puhutun kielen tutkimuksessa, sillä puhutussa diskurssissa niillä on usein muu funktio kuin todennäköisyyden ilmaiseminen. Hedging-ilmaisujen käytön keskeisinä funktioina on kohteliaisuuden ilmaiseminen, kuulijan manipulointi sekä vastuunotto viestin todenmukaisuudesta.

2.4 Evidentiaalisuus

Episteemisyyden ja evidentiaalisuuden välistä suhdetta voidaan lähteä avaamaan esimerkin (6) avulla:

Esim. 6.

Kuten silminnäkijät muistelevat, Suomen pääkaupunki oli niinä päivinä täynnä mitä mielikuvituksellisimpia huhuja siitä, että neuvostojoukot muka tuodaan Suomeen, suomalaiset upseerit korvataan neuvostoliittolaisilla ja suomalaiset sotilaat lähetetään Mantsuriaan ja Turkkiin. (Bartenjev)

Esimerkissä (6) esiintyvä *muka* sijoitetaan monissa luokitteluissa episteemiselle varmuusasteikolle kuvaamaan äärimmäistä epävarmuutta. Kuitenkin se poikkeaa monista episteemisistä adverbeista siinä, että siinä puhujan subjektiivinen näkökulma näyttää olevan erityisen vahvasti esillä. Merkille pantavaa on myös se, että esimerkissä on esillä selvästi jostakin muualta peräisin oleva väite: *Neuvostojoukot tuodaan Suomeen*. Ilmauksella *muka* on samalla kertaa kaksi evidentiaalista käyttötarkoitusta: Toisaalta se on referoimassa vieraasta tietolähteestä peräisin olevaa informaatiota ja toisaalta ottamassa kantaa informaation todenperäisyyteen.

Esimerkissä on myös toinen evidentialisuuteen liittyvä ilmaus, substantiivi *huhu*, joka samaten viittaa muualta tulevaan tietoon ja implikoi myös tiedon mahdollista todenvastaisuutta.

Kiinnostus evidentialisuutta¹⁰ kohtaan on herännyt lingvistien keskuudessa kunnolla vasta viimeisten vuosikymmenten aikana, ja se on säilynyt osittain hämäränä ja kiisteltynä ilmiönä. Evidentialisuuden ensisijainen tehtävä on Aikhenvaldin (2004: 2–3) mielestä tiedonlähteen (*source of information*) osoittaminen. Puhujan välittämä tieto voi olla saatu esimerkiksi aistihavaintojen, aiemman kokemuksen tai päättelyn kautta, ja se voi olla joko itse tai muilta hankittua. Tutkijoita on jakanut kysymys siitä, muodostaako evidentialisuus oman kieliopillisen kategoriansa vai onko se nähtävä osana modaalisuutta. Chafen (1986: 262) mukaan evidentialisuus voidaan ymmärtää joko suppeasti tai laajasti. Suppeasti käsitettynä (esim. edellä Aikhenvald) evidentialisuuden nähdään sisältävän vain tietolähteen määrittelyn, kun taas laajasti määriteltynä (Chafen ohella mm. Ifantidou 2001: 5–6 ja Mushin 2001: 18) se kattaa lisäksi puhujan asennoitumisen saatuun tietoon. Laaja määritelmä kytkee evidentialisuuden episteemiseen modaalisuuteen, jolloin siitä tulee kiinnostava ilmiö myös tämän pro gradu -tutkielman näkökulmasta.

Kehayov (2008: 3) erottaa kolme tapaa hahmottaa evidentialisuuden ja modaalisuuden suhde: 1) Ne ovat omia itsenäisiä ilmiöitään, 2) niiden välillä on alistussuhde eli toinen kategorioista on osa toista tai 3) on havaittavissa alue, jossa ilmiöt limittyvät toisiinsa, mutta täyttä yhteyttä niiden välillä ei ole. Ensimmäistä näkemystä edustavan Aikhenvaldin (2004: 8) mielestä evidentialisuus on perinteisesti liitetty modaalisuuden alaisuuteen siksi, että se ei monessakaan eurooppalaisessa kielessä esiinny omana kieliopillisena taivutuskategorianaan, vaan nimenomaan modaalisten leksikaalisten elementtien yhteydessä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä tosiasiaa, että useissa muissa maailman kielissä evidentialisuus on kielenkäytön kannalta olennainen tai jopa välttämätön kieliopillinen kategoria. Aikhenvald (mt.: 2) antaa esimerkiksi Brasilian Amazoniassa puhuttavan tarianan, jossa puhujan on evidentialisten morfeemien avulla tehtävä ero, onko hän hankkinut välittämänsä tiedon oman näkö- tai kuulohavainnon perusteella, visuaalisten todisteiden tai aiemman kokemuksen pohjalta vai onko tieto saatu toiselta henkilöltä.

Suomen kielessä pelkästään evidentialisuutta ilmaisevia kieliopillisia rakenteita ei ole. Oletettavasti tästä syystä Iso suomen kielioppi (Hakulinen ym. 2004: 1484) määrittää evidentialisuuden suoraan episteemisyuden alalajiksi. Teoksen mukaan puhuja voi suomessa määritellä informaation toisen käden tiedoksi, oman päättelyn tai havainnon tulokseksi. Kuitenkin tiedon saannissa täytyisi nähtävästi olla episteeminen merkitys, jotta se liittyisi evidentialisuuteen: Transitiiivisiä havaintoverbejä, kuten *aistia*, *kuulla*, *maistaa* ja *nähdä*, (mt.: 454) tai intransitiivisia

10 Joissain tutkimuksissa (esim. Mushin 2001) käytetään termiä **epistemologinen moodi** (epistemological mode), joka kuvaa evidentialisuuden läheistä yhteyttä episteemisyteen. Evidentialisuus on kuitenkin terminä neutraalimpi, sillä se ei itsessään ota kantaa evidentialisuuden ja modaalisuuden kiistanalaiseen suhteeseen.

aistivaikutelmaverbejä, kuten *haista*, *löyhkätä* ja *maistua* (mt.: 483), ei laskettaisi evidentialisiksi, mutta episteemisen sävyn sisältävät intransitiiviset yleisvaikutelmaverbit, kuten *kuulua*, *näyttää* ja *vaikuttaa* (mp.), laskettaisiin. Itse näen Aikhenvaldin (2004) tavoin hiukan ongelmallisena pyrkimykset eristää evidentialisuus osaksi modalisuutta. Perusteluna pidän sitä, että useissa maailman kielissä, joissa evidentialisuus nähdään omana kieliopillisena ilmiönään, samassa taivutuskategoriassa esiintyy rinnakkain niin ei-episteemisiä kuin episteemisiäkin muotoja, vrt. yllä esitelty tariana. Samasta syystä en kannata Aikhenvaldinkaan (mt.: 7) puhtaan typologista tapaa nähdä evidentialisuus modalisuudesta täysin erillisenä ilmiönä, sillä episteeminen tietolähteen uskottavuuden arviointi on ilmiselvästi läsnä myös niissä kielissä, joissa evidentialisuus on kieliopillistunut. Oma kantani evidentialisuuteen onkin lähinnä Kehayovin kolmatta suhtautumistyyppiä: Mielestäni evidentialisuus ja episteemisyys ovat erillisiä ilmiöitään, mutta on olemassa sellainen kielen (osittain vielä määrittelemätön) osa-alue, jossa ne limittyvät toisiinsa. Tässä tutkielmassa tämä ”lomittumisalue” nousee erityiseksi mielenkiinnon kohteeksi.

Vaikka suomen kielessä ei esiinny puhtaasti kieliopillisia evidentialiaaleja, niin tietyt kielioppimuodot voivat kontekstista riippuen saada evidentialisen merkityksen. Perfektiä ja pluskvamperfektiä on mahdollista käyttää päättelyn tai toisen käden tiedon osoittamiseen (Hakulinen ym.: 1426–1427), kuten esimerkissä (7):

Esim. 7.

Bolshevikkeja oli peloteltu myös Venäjän hajoamisella, he kun lupasivat kaikille vähemmistökansoille itsemääräämisoikeuden. (Vihavainen)

Toinen kielioppirakenne, jonka yhteydessä evidentialisuutta esiintyy, on niin sanottu referatiivilauseke. Sen tunnusmerkkinä ovat *vAn-*, *neen-* tai *tUn-*muotoiset partisiipit, jotka tosin tarvittaessa voidaan korvata *että*-lauseella (mt.: 531–536). On mahdollista, että suomen referatiivirakenteella on yhteys eestin kieliopillistuneeseen *-vat*-verbimuotoon (eestin referatiivista esim. Kehayov 2008: 29), jonka avulla ilmaistaan kuulopuhetta. Kyseisen samankaltaisuuden ovat havainneet aiemminkin muutamat tutkijat, esimerkiksi Kuiri (1984: 43). Esimerkissä (8) olevan yleisvaikutelmaverbin lisäksi referatiivi-rakenne voi nähtävästi olla evidentialisessa käytössä myös erilaisten kommunikaatio- tai havaintoverbien yhteydessä.

Esim. 8.

Epämääräisten iskulauseiden vaikutuksen alaisena Saksa näytti miekaniskutta luopuvan saaliista, jonka valtaamiseksi sen sotilaat olivat vuosikausia vuodattaneet vertaan. (Polvinen)

Referatiivirakennetta on venäjistä ja englannista suomeen käännetyn kaunokirjallisuuden osalta tarkastellut Eskola (2002: 114–136), joka havaitsi rakenteen olevan ylivoimaisesti

tavallisempi alkuperäissuomessa kuin käännöksissä. Venäjistä suomennetuissa teksteissä referatiivirakenne aliedustuu huomattavasti paitsi alkuperäissuomeen, myös englannista käännettyyn suomeen verrattuna. Yleisimmäksi venäjistä suomennetussa kielessä Eskola (mt.: 136) huomaa intransitiivisen tyyppin *näyttää/näkyä* + *referatiivirakenne*, jonka hän arvelee olevan tyyppillinen käännösvastine venäjän *кажется*-ilmaisulle.

Adverbien kohdalla evidentialisuuden ja episteemisuuden raja on usein häilyvä. Bulgarian ja eestin evidentialis-episteemisiä adverbejä tarkastellut Kehayov (2009: 9–10) toteaa aineistonsa adverbien pysyvän merkityksen useimmiten olevan episteeminen, ja vain joissakin tapauksissa, esimerkiksi bulgarian *очевидно* ('ilmeisesti, nähtävästi') tai eestin *ilmselt* ja *nähtavasti*, evidentialinen merkitys on aina läsnä. Suomen kielessä evidentialinen viittaus tietolähteeseen on näkyvillä ainakin adverbeissä *kuulemma*, *nähtävästi*, *näköjään*, *tiettävästi* ja *tunnetusti*.

Myöskään venäjässä kieliopillista evidentialisuutta ei ole. Kuriositeettina kannattaa kuitenkin mainita Nicholsin (1986) esittelemä Venäjän ja Mongolian rajaseudulla 1700-luvulla kaupankäynnin seurauksena syntynyt, nykyisin häviämässä oleva *chinese pidgin russian* – murre, jossa venäjän kieleen on lainautunut rakenteita kiinasta ja jossa evidentialisuus esiintyy kieliopillisena muotona

Venäjän kielessä viittaukset tiedonlähteeseen tehdään Kozintsevan (1994: 92–97) mukaan leksikaalisten elementtien avulla. Näitä ovat tietyt verbirakenteet (говорят, мне стало известно) sekä adverbit (очевидно, по-видимому). Lisäksi venäjässä on useita vierasta puhetta ilmaisevia sanoja, kuten *де, дескать, мол, якобы* (Arutjunova 1992: 40–52.), joita suomessa vastaa lähinnä *muka*. Lähellä näitä ovat myös *будто* ja *будто бы*, 'ikään kuin'. (Vinogradov 1972, 576–577). Havaintojen ja tiedonsaannin ilmaisemiseen käytettävillä verbeillä on venäjässä molemmat aspektit, joista imperfektiivisellä (видеть, слышать, знать, помнить, верить ja понимать) viitataan havainnon olemassaoloon yleisesti, kun taas perfektiivinen aspekti (увидеть, услышать, узнать, вспомнить, поверить ja понять) viittaa nimenomaan havainnoimishetkeen. Suomesta poiketen aktiivista havainnointia varten venäjässä on useimmiten selvästi eri kantaa olevat verbit, vrt. *katsoa-katsella* vs. *видеть-смотреть*, *tuntea-tunnustella* vs. *чувствовать-щупать* tai *haistaa-haistella* vs. *чувствовать запах-нюхать*, joskin joissakin tapauksissa venäjässäkin verbit näyttävät olevan sukua toisilleen vrt. *kuulla-kuunnella* vs. *слышать-слушать* tai *muistaa-muistella* vs. *помнить-вспоминать* (Tommola 1986: 140–144). Yksityiskohtana voidaan mainita suomen kielen jaottelu *haista/tuoksua*, jollaista venäjässä ei yhtä selkeänä ilmene. Frekventillä verbillä *пахнуть* kuvataan rahan hajun lisäksi hyvääkin hajua, vaikka miellyttävälle hajulle olisi olemassa oma, harvinaisempi *благоухать*-verbi.

3. HISTORIEKSTIEN KORPUSLINGVISTINEN AVAINSANA-ANALYYSI

3.1 Historiatekstien verrannollinen korpus

Tutkimuksen aineistona käytetään Kemppasen kokoamaa Historiatekstien verrannollista korpusta, joka on syntynyt Joensuun yliopiston Käännösuomi ja kääntämisen universaalit. Tutkimus korpusaineistolla - projektin oheistuotteena (aineiston kokoamisesta ja koostumuksesta Kemppanen 2008: 59–66). Aineisto koostuu yhdestätoista venäjistä suomeen käännetystä ja seitsemästä alun perin suomeksi kirjoitetusta Suomen 1900-luvun poliittista historiaa käsittelevästä tekstistä. Kokoamisvaiheessa korpuksen teksteille asetettiin seuraavat kriteerit: 1) Niiden tuli kuulua Suomen historialliseen bibliografiaan, jossa esiintyy tieteelliseksi lähdekirjallisuudeksi katsomia teoksia, 2) niiden piti käsitellä Suomen itsenäisyyden ajan poliittista historiaa 3) aihepiiriltään niiden oli kosketettava Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton suhteita, 4) julkaisuajankohdan täytyi sijoittua jaksolle 1970-luku - aineiston kerääminen (vuosi 1999) sekä 5) kaikkien tekstien kirjoittajien ja kääntäjien pitäisi olla eri henkilöitä. Koska Kemppasen tutkimuksessa käännetty tekstit olivat primäärejä, on valinta aloitettu käänöksistä ja sen jälkeen pyritty löytämään vastaavankokoinen ja -laatuinen kokoelma suomalaisten historiantutkijoiden kirjoituksia. Tasapainoisen koostumuksen saavuttamiseksi aikarajauksen suhteen jouduttiin hiukan tinkimään ja sitä laajennettiin käsittelemään myös ensimmäinen maailmansota ja Suomen itsenäistyminen. Myös kirjoittajaa ja kääntäjää koskevan kriteerin kohdalla oli joustettava ja siksi osalla käännettyistä teksteistä on sama kirjoittaja tai kääntäjä. Lopputuloksena käännettyjen tekstien osakorpuksen sanamääräksi tuli 555 041 ja alkuperäistekstien 537 154 sanaa.

Yksittäisten teosten sanamäärissä esiintyy suuriakin heittoja. Käännettyissä teksteissä vaihteluväli on alkaen 13 770 sanasta (Semirjaga) 84 808 sanaan (Karasev). Alkuperäisteksteissä hajonta on vieläkin suurempi: 15 655 sanaa (Tarkka) - 127 766 sanaa (Polvinen). Teksteillä on eri kirjoittajat, lukuunottamatta Derjabinia, joka on kirjoittanut yhden teoksen omalla nimellään ja kaksi muuta - toisen yksin ja toisen yhdessä Bartenjevin kanssa - salanimellä Juri Komissarov. Huomionarvoinen on myös kääntäjien jakauma: Ulla-Liisa Heino on ollut kääntäjänä neljässä teoksessa ja Esa Adrian kolmessa. Kemppanen (2008: 64) perustelee tällaista korostumista sillä, että suuri osa suomennetusta neuvostoliittolaisesta ja venäläisestä historiankirjoituksesta on nimenomaan Heino tai Adrianin kääntämää.

Korpus on pyritty kokoamaan myös julkaisuajankohdan suhteen tasapainoiseksi, sillä Kemppanen (mt. 62–64) olettaa perestroikan aikana ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kirjoitettujen tekstien eroavan leksikaalisilta elementeiltaan ja kokoonpanoltaan Neuvostoliiton aikana kirjoitetuista. Täysin toisiaan vastaaviksi ei osakorpuksia kuitenkaan ole ollut mahdollista saada. Käännöskorpuksessa ennen Neuvostoliiton romahdusta kirjoitettujen teosten sanamäärä käsittää kaksi kolmasosaa kokonaissanamäärästä, kun taas alkuperäiskorpuksessa ne kattavat noin puolet kokonaissanamäärästä.

Viimeisenä ja tämän työn kannalta merkittävämpänä eroavaisuutena osakorpusten välillä on pidettävä tekstityypeissä havaittavia eroja. (mt. 65–66.) Historiatekstit ovat jo itsessään tekstityyppinä hybridinen (Kemppanen 2005: 204), ja teksteihin saattaa sisältyä poikkeavia osuuksia, kuten dialogia. Lisäksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen monet Suomen historiaa käsittelevistä käännyistä venäläisistä teoksista ovat diplomaattien tai tiedustelupalvelussa toimineiden henkilöiden muistelmia. Tästä syystä käännosten osakorpukseen on valikoitunut Derjabinin, Karasevin ja Sinitsynin teokset, jotka tekstityypiltään eroavat muista teksteistä. Käännosten avainsanoihin nouseekin tiettyjä leksikaalisia elementtejä, esimerkiksi ensimmäisen persoonan pronomineja ja verbimuotoja sekä kommunikaatioverbejä (ks. tarkemmin luku 4), jotka ovat tyypillisiä vain näille muutamalle muistelmatekstille. Tässä tutkimuksessa joudutaankin siksi jatkuvasti arvioimaan, onko ilmausten avainsanaisuus ominaista kaikille käännosteksteille vai vain muistelmille.

Kaikki edellä mainitut aineiston ominaispiirteet on tärkeää pitää mielessä korpusohjelmasta saatavia tietoja analysoitaessa. Kaikki tulokset eivät aina välttämättä nouse tasaisesti koko korpuksesta, vaan saattavat olla lähtöisin muutamasta tai vain yhdestäkin tekstistä. Erityisesti pitkät tekstit, esimerkiksi neljäosan alkuperäiskorpuksesta käsittävä Polvinen, voivat johtaa vain yhdelle kirjoittajalle tyypillisten piirteiden korostumiseen. Vastaava yhteisvaikutus saattaa olla niillä teoksilla, joilla on sama kirjoittaja (Derjabin) tai kääntäjä (Heino tai Adrian). Hyvänä esimerkkinä yhden kirjoittajan aiheuttamasta "vinoumasta" voidaan antaa sana *ylipäiten*, joka nousee käännyissä teksteissä avainsanaksi (käänöksissä se esiintyy 25 kertaa, kun taas alkuperäisteksteissä ei kertaakaan). Lähemmin tarkasteltuna käy kuitenkin ilmi, että kyseinen ilmaus esiintyy vain yhden kääntäjän, Adrianin, suomentamissa teksteissä. Aina kääntäjän myötävaikutus jonkin sanan korostumiseen ei ole yhtä ilmeinen. Tämä käy ilmi esimerkiksi tarkasteltaessa alkuperäisteksteissä avainsanaiseksi nousevan *koskaan*-adverbin ja käännostekstien *milloinkaan*-avainsanan käyttöä: Sanojen avainsanaisuuden taustalla näyttää olevan jälleen Adrianin käännosten myötävaikutus, sillä niissä käytetään käytännössä yksinomaan *milloinkaan*-adverbiä. Myös kirjoitusajankohdan vaikutuksesta johtuvia eroja voi olla vaikea suoraan tunnistaa: Selvänä

esimerkkinä mainittakoon avainsanoiksi nousevien vanhahtavien genetiivimuotojen (*länsivaltain, suurvaltain, tapahtumain* ja *Yhdysvaltain*) korostuminen iältään vanhimmissa alkuperäisteksteissä, Apusella, Polvisella ja Suomella. Joka tapauksessa tekstierojen vuoksi avainsanoja tulkitessa on aina syytä tarkistaa, onko avainsanaisuus kokonaan vai vain osittain aineiston kattavaa.

Jatkossa viitattaessa koko aineistoon käytetään termiä **historiatekstien korpus** tai yksinkertaisemmin **historiakorpus**. Suomennetuista teksteistä voidaan puhua ilmauksilla **käännettyjen tekstien korpus**, **käännöskorpus** tai **somennoskorpus**. Käytettävän terminologian määrittely on olennaista toisen osakorpuksen, alun perin suomeksi kirjoitettujen tekstien näkökulmasta, joille ei toistaiseksi ole käännöstutkimuksessa vakiintunut yhtä pysyvää termiä. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, ettei sen määrittely ollut tarpeen ennen sen vastaparin, käännösuomen, nousua tutkimuksen eturintamaan. Kolme keskeisintä lyhyttä varianttia ovat olleet **ei-käännetty suomi** (esim. Kemppanen 2008), **supisuomi** (esim. Mauranen & Tiittula 2005) ja **alkuperäissuomi** (esim. Jantunen 2004). Lisäksi Eskola (2002) käyttää ilmaisua **alkukieliset tekstit**. Ei-käännetty suomi tuntuu terminä keinotekoiselta, sillä siinä ikään kuin normimuodoksi otetaan käännetty suomi. Supisuomi on ytimekäs termi, mutta siinä on harmillisesti lievä arvottava lataus: sitä käyttämällä käännetty kieli tuntuu näyttäytyvän vieraana, alempana kielimuotona. Alkuperäissuomessa on hiukan samaa vikaa kuin supisuomessakin, eli se voidaan tulkita kannanotoksi kielimuodon ensisijaisuudesta. Alkukielinen teksti puolestaan ei ole kovinkaan läpinäkyvä ja saattaa sekaantua lähdekieliseen tekstiin. Aukotonta ilmausta ei toistaiseksi ole olemassa, joten itsekin käytän mainittuja termejä rinnakkain, joskin henkilökohtaisesti olen mieltynyt eniten variantteihin *alkuperäistekstit* tai *alun perin suomeksi kirjoitetut tekstit*. Tärkeintä on muistaa, että termien käytöllä ei haluta arvottaa kielimuotoja, käännettyä ja ei-käännettyä.

3.2 WordSmithTools -korpusohjelma

Tärkeäksi korpuslingvistiseksi apuvälineeksi kielitieteessä on noussut Mike Scottin kehittämä *WordSmithTools* -korpustyökalu¹¹, jota on käännösuomen tutkimiseen käyttänyt Kemppasen lisäksi myös Eskola (2002) sekä Probirskaja (2009). Ohjelma on helppokäyttöisyytensä, nopeutensa ja toimintojensa monipuolisuuden ansiosta erittäin soveltuva tämänkin työn tarpeisiin. Alkuvaiheessa kokeiltiin kuitenkin toistakin vaihtoehtoa, Tampereen yliopiston *Mustikka*-palvelinta (jossa sijaitsee myös aiemmin mainittu *ParRus*-korpus (Mihailov 2003)). Palvelimelle on sijoitettu muun muassa laaja, jatkuvasti kasvava korpus sekä sen analysointia varten TACT-ohjelma. Mustikan vahvuutena on se, että sillä voidaan toisin kuin WordSmithToolsilla tarkastella paitsi verrannollisia, myös

11 WordSmithTools. Oxford University Press. Saatavana osoitteessa

<http://www1.co.uk/elt/catalog/multimed/458946/4589846.html>. Tässä työssä on käytetty versiota 4.

rinnakkaiskorpuksia (joissa käännöksen rinnalla on sen alkukielinen lähdeteksti). Tässä työssä päädyttiin WordSmithToolsin käyttöön lähinnä kahdesta syystä: Ensinnäkin siinä on avainsana-toiminto, jota Mustikassa ei ainakaan toistaiseksi ole. Toiseksi ohjelmassa pystytään analysoimaan mitä tahansa raakatekstin muodossa olevaa dokumenttia, kun taas Mustikassa on ensin ohjelmoitava tutkittavat tekstit palvelimeen. Tästä ”vapaudesta” oli hyötyä etenkin työn alkuvaiheessa tutkittaessa ohjelmistojen käyttömahdollisuuksia (ks. alaviitteessä 13 mainittava metodologinen kokeilu).

Kolme WordSmithToolsin keskeistä toimintoa ovat **sanalistat** (WordList), **avainsanat** (KeyWords) ja **konkordanssit** (Concordance). Ensiksi mainitulla voidaan luoda sanalistoja frekvensseineen yhdestä tai useammasta tekstistä. Koska useimmissa teksteissä samat sanat (*ja, olla, se* jne.) saavat korkeimmat frekvenssit, pelkän sanalistan perusteella on yleensä vaikea tehdä suoria johtopäätöksiä. Sanalistan tiedot muuttuvat merkitseviksi vasta verrattaessa toiseen sanalistaan, ja tähän tarkoitukseen sopii avainsanat-toiminto (tarkemmin luvussa 3.3). Konkordanssi-toiminto alatoimintoineen on erityisen monikäyttöinen ja sitä käytetään sanan käyttöympäristöä tarkasteltaessa.

Tässä työssä hyödynnetään kaikkia WordSmithToolsin perustoimintoja. Lähtökohtana on kaksi avainsanalistaa, jotka syntyvät, kun käännöskorpuksen sanalistaan verrataan alkuperäiskorpuksen sanalistaan ja päinvastoin. Saatuja avainsanoja tarkastellaan tarpeen mukaan konkordanssi-toiminnossa, joka näyttää, missä konteksteissa hakusana esiintyy. Erityisen hyödyllinen on konkordanssin alatoiminto **kollokaatit** (Collocates). Se laskee hakusanan lähiympäristössä esiintyvillä sanoille frekvenssit ja taulukoi ne. Näin selviää, minkä sanojen seurassa hakusana tyypillisimmin esiintyy. Samantyyppinen konkordanssin alatoiminto on myös **klusterit** (Clusters), joka etsii toistuvasti yhdessä esiintyvät kolmen (tai haluttaessa useammankin) sanan jonot. Erityisesti kollokaattihakuja käytetään tässä tutkimuksessa sanojen lähiympäristöjen tutkimiseen. Klusterien tarkastelu on sen sijaan marginaalista, sillä modaalisten avainsanojen frekvenssit ovat usein melko pienet, jolloin myös toistuvia klustereja on vähän. Myöskään kollokaateista ei ole aina hyötyä, koska esimerkiksi modaaliset adverbit voivat sijoittua suomen kielen sanajärjestyksessä käytännössä mihin asemaan tahansa, minkä seurauksena selkeät kollokaatit ovat harvinaisia. Tällöin vaihtoehdoksi jää lähinnä konkordanssien käsityönä toteutettava analyysi.

Pro gradu -työssäni WordSmithTools-ohjelma toimii nimenomaan apuvälineenä. Tutkimuksessa ei etsitä uusia tapoja soveltaa korpustyökaluja, vaan siinä nojaututaan vanhoihin, jo testattuihin menetelmiin. Lähestymistapa on tässä työssä melko lähellä käännösuomen syntetisoivia rakenteita tutkinutta Eskolaa (2002): Lähtökohtana on tutkittava ilmiö (modaalisuus),

jota sitten korpusohjelmalla saatavien tietojen valossa tarkastellaan. Kuitenkin tutkijan oman intuition merkitys korostuu, sillä tietokone näkee käytetyt sanat, muttei sitä mitä niillä kussakin kontekstissa halutaan viestiä.

3.3 Korpuslingvistinen avainsana-analyysi

Avainsana on käsitteenä Kemppasen (2008: 45) mukaan lähtöisin 1930-luvulta J.R. Firthiltä, joka tarkoitti sillä "sosiologisesti merkittävää sanaa". Firth käytti englanninkielisiä termejä *focal* ja *pivotal words*, joilla tarkoitetaan samaa kuin nykyisin vallalla olevalla *keywords*-termillä. Kemppanen (mt. 44) sanoo, että kielitieteessä avainsanan käsitettä ei ole määritelty kovinkaan tarkasti, mutta esimerkiksi politiikan tutkimuksessa ja sosiologiassa sitä käytetään yleisesti. Esimerkkinä toimikoon Zaliznjakin, Levontinan ja Šmelevin (2005) tutkimus, jossa he kuvaavat venäläistä kulttuuria ja identiteettiä avainsanojen (ключевые слова), kuten *sielu* (душа), *onni* (счастье) ja *rakkaus* (любовь), kautta. Eräs looginen syy sille, miksi avainsana kenties on kielitieteessä aiemmin jäänyt vähemmälle huomiolle, voi yksinkertaisesti olla se, että perinteisin menetelmin avainsanojen löytäminen tekstimassoista on ymmärrettävästi ongelmallista. Siksi vasta kielentutkimukseen soveltuvien tietokoneohjelmien myötä avainsanat ovat muuttuneet kielitieteen näkökulmasta helpommin tavoitettavaksi tutkimuskohteeksi.

WordSmithToolsin avainsana-toiminto vertailee annettujen sanalistojen frekvenssejä keskenään siten, että toinen listoista on **analysoitava korpus** (se, jota verrataan) ja toinen taas **referenssikorpus** (se, johon verrataan). **Positiivisiksi avainsanoiksi** nousevat ne sanat, joiden frekvenssi on suhteellisesti merkittävästi suurempi analysoitavassa korpuksessa kuin referenssikorpuksessa. **Negatiiviset avainsanat**¹² ovat positiivisten vastakohtia, eli ne esiintyvät analysoitavassa korpuksessa harvoin verrattuna referenssikorpukseseen. Avainsanoiksi nousevat potentiaalisimmin sanat, joilla on korkea frekvenssi, koska prosentuaalisesti niiltä ei vaadita yhtä suurta dominanssia analysoitavassa korpuksessa referenssikorpukseseen nähden kuin harvinaisemmilta sanoilta. Esimerkiksi Taulukossa 1 alkuperäistekstien 20 avainsanaisuusarvoltaan korkeimmalla sanalla frekvenssi on alkuperäisteksteissä yli 150 sanaa. Avainsanalistasijoituksilla sinänsä on tutkimukseni kannalta vähän merkitystä, sillä jo ylipäätään listalle nouseminen on osoitus huomattavasta erosta esiintymistiheydessä.

12 WordSmithToolsissa olen havainnut sellaisen omituisuuden, että negatiivisista avainsanoista vain osa näkyy avainsanalistalla. Kriteeri, jolla ohjelma negatiiviset avainsanat valikoi, vaikuttaa hyvin sattumanvaraiselta. Ilmiön syy ei selviä WordSmithToolsin sähköisestä ohjekirjastakaan (Scott 2008, [KeyWords→ KeyWords: Calculation]). Tässä työssä ongelma vältetään tekemällä kaksi toisilleen vastakkaista listaa, jolloin negatiivisten avainsanojen käyttö ei ole tarpeen.

Taulukko 1. Alkuperäistekstien avainsanalistan kärkipää

N	Key word	Freq.	%	RC. Freq.	RC. %	Keyness	P
1	KUITENKIN	1 155	0,21	405	0,07	398,00	0,000000
2	HOLSTIN	483	0,09	75	0,01	344,90	0,000000
3	OLI	9 845	1,78	7 705	1,35	330,81	0,000000
4	SIJAAN	394	0,07	52	0	306,97	0,000000
5	AHVENANMAAN	346	0,06	35	0	303,34	0,000000
6	JUUTALAISTEN	151	0,03	0	0	213,65	0,000000
7	MUKAAN	1 279	0,23	670	0,12	211,50	0,000000
8	LÄHINNÄ	235	0,04	25	0	201,87	0,000000
9	JARTSEVIN	207	0,04	18	0	191,90	0,000000
10	TULISI	348	0,06	80	0,01	188,72	0,000000
11	HOLSTI	458	0,08	144	0,03	181,25	0,000000
12	SAMALLA	623	0,11	247	0,04	178,93	0,000000
13	VON	374	0,07	104	0,02	169,68	0,000000
14	NÄYTTÄÄ	230	0,04	38	0	158,25	0,000000
15	NS	211	0,04	30	0	158,18	0,000000
16	OLEVAN	455	0,08	163	0,03	152,09	0,000000
17	YHDYSVALTAIN	296	0,05	73	0,01	150,90	0,000000
18	VOITIIN	255	0,05	56	0	143,60	0,000000
19	NIMENOMAAN	286	0,05	77	0,01	134,09	0,000000
20	OSALTA	210	0,04	39	0	133,95	0,000000

Taulukossa (1) merkinnät alkaen vasemmalta oikealle: 1) listasijoitus; 2) avainsana (keyword); 3) frekvenssi analysoitavassa korpuksessa (Freq.); 4) avainsanan prosentuaalinen esiintymistiheys analysoitavassa korpuksessa (%); 5) frekvenssi referenssikorpuksessa (RC. Freq.); 6) avainsanan prosentuaalinen esiintymistiheys referenssikorpuksessa (RC. %); 7) avainsanaisuus-arvo (keyness); 8) p-arvo eli avainsanaisuus-arvon tilastollinen virhemahdollisuus.

Yksinkertaisten avainsanalistojen lisäksi WordSmithToolsilla pystytään etsimään **avainavainsanoja**. Tällöin työkalu tutkii korpuksen tekstejä yksitellen verrattuna koko korpukseseen. Ohjelma listaa ne sanat, jotka nousevat useammassa kuin yhdessä tekstissä avainsanaksi. Sanan päätyminen avainavainsanaksi on osoitus siitä, että avainsanaisuus ei ole vain yhden tekstin aiheuttamaa. Kuitenkin pelkkiin avainavainsanalistoihin luottaminen voi johtaa virhearviointeihin: Kuten Kemppasen luomat listat (2008: 93, 118) näyttävät, korpustason avainsanat eivät läheskään kaikissa korpuksen yksittäisissä teksteissä ole avainsanoja. Ilmiö liittyy osittain edellä mainittuun huomioon siitä, että matalafrekvenssisten sanojen on korkeafrekvenssisiä vaikeampi kohota avainsanaksi. Tämä taas tarkoittaa sitä, että mitä pienempi analysoitava korpus on, sitä vähemmän avainsanoja siitä todennäköisesti löytyy. Näin ollen tekstitasolla operoitaessa avainsanojen määrä on huomattavasti pienempi kuin kokonaisia korpuksia verrattaessa. Vastaavasti pitkästä tekstistä, esim. Polvisesta nousee esiin enemmän avainsanoja kuin lyhyestä, esim. Seppälästä. Tarkempi, joskin myös työlämpi metodi on Kemppasen (mt. 101) ehdottama yksittäisten teosten sanalistojen

suhteellisten frekvenssien vertailu käsityönä. Prosentuaaliset osuudet antavat viitteen sanojen esiintymien määrästä niidenkin teosten kohdalla, joissa sanan frekvenssi ei riitä ylittämään avainsanaisuuden kynnystä.

Tässä työssä avainavainsana-listoja ei tehdä, koska eripituisten tekstien katsotaan olevan eriarvoisessa asemassa toisiinsa nähden. Lisäksi osa modaalisisista avainsanoista on suhteellisen pienifrekvenssisia, jolloin niiden todennäköisyys täyttää avainsanaisuuden kriteerejä yksittäisissä teksteissä on vähäinen. Sen sijaan tekstieroja tarkkaillaan konkordanssin alatoiminnolla **plot**¹³, joka antaa sanan määrällisen ja suhteellisen (sanojen määrä / 100 sanaa) osuuden jokaisesta tekstistä erikseen. Lisäksi toiminto esittää jokaisesta tekstistä ”kronologisen” kuvaajan, josta voidaan nähdä, missä kohtaa tekstiä sanan esiintymät ovat. Erityisesti sanojen suhteellisia osuuksia vertailemalla on mahdollista päästä tekstien välillä olevien poikkeamien jäljille.

WordSmithToolsissa voidaan analysoida sekä lemmattua että lemmaamatonta aineistoa. **Lemmalla** tarkoitetaan yhden sanan kaikkia mahdollisia muotoja (esim. lemma *olla* = olla, oli, ollut, olen, ole, olleen jne.) Tässä työssä – toisin kuin Kemppasella (ks. 2008: 66–71) – käytetään vain lemmaamatonta aineistoa. Pääsyitä tähän on kaksi. Ensiksi, modaalisuutta tutkittaessa on tärkeää tarkastella konkreettista kontekstia, sillä kuten edellisessä luvussa todettiin, sama sana tai muoto saattaa eri yhteydessä sisältää erilaisen merkityksen. Yhden sanan kaikki muodot eivät välttämättä tai edes todennäköisesti käyttäydy samansuuntaisesti. Hyvänä esimerkkinä on edellä mainittu *olla*-verbi, joka lemmatussa aineistossa (mt. 118) nousee avainsanaiseksi ei-käännettyjen tekstien puolella. Kuitenkin verbi-muotojen välillä on suuria eroja: Alkuperäistekstien osalta avainsanaisia ovat *oli*, *olevan*, *olleen*, *olisi*, *ollut*, *olikin* ja *oltiin*, kun taas käänöksissä avainsanoiksi nousevat *on*, *ovat*, *olin*, *olen*, *olimme*, *ole*, *olkoonkin* ja *olisin*. Kuten huomataan, *olla*-lemma ei ole mitenkään yksiselitteinen ja siksi sen tarkasteleminen yhtenä kokonaisuutena voi johtaa virheellisiin päätelmiin.¹⁴ Vastaavaa lemموjen sisäistä vaihtelua esiintyy oletettavasti niidenkin sanojen kohdalla, joiden frekvenssit eivät riitä nostamaan niitä avainsanoiksi.

13 Toiminnolla ei ilmeisesti ole vakiintunutta suomenkielistä nimitystä, mutta sitä voitaisiin nimittää esimerkiksi jakaumaksi tai rakennekuvaukseksi.

14 Sivuhuomautuksena mainittakoon metodinen kokeilu, jonka kyseisellä aineistolla tein. Tavoitteena oli testata, voisiko korpusmenetelmin päästä käsiksi tekstien sisäisessä rakenteessa piileviin eroihin. Lähtökohtana oli ajatus (esim. Labov 1977 [1972]: 363) ja Lotman (1981 [1990]: 280), että teksti koostuu erilaisista jaksoista, joista varsinkin alku ja loppu ovat retorisesti vahvasti merkittyjä. Jaoin jokaisen alkuperäis- ja käännöstekstin kymmeneen samanmittaiseen kappaleeseen. Tämän jälkeen koostin alkuperäistekstien ensimmäisistä, toisista, kolmansista jne. osista omat pienoiskorpuksensa. Sama tehtiin käännösteksteille. Sitten luotiin WordSmithToolsilla sanalistat erikseen jokaisesta pienoiskorpuksesta, jonka jälkeen muodostettiin avainsanalistat vertaamalla kutakin sanalistaa kokonaiseen osakorpukseen, esimerkiksi käännöstekstien 1. osaa koko käännöstekstien korpukseen. Näin saadut tulokset olivat mielenkiintoisia erityisesti *olla*-verbin käyttäytymisen vuoksi. Käännösteksteissä preesens-muotojen *on* ja *ovat* käyttö lisääntyy loppua kohden frekvenssien ollessa suurimmillaan viimeisessä kappaleessa. Vastaavasti *oli*-muodon frekvenssi kääntyy viimeisten kappaleiden aikana käänöksissä jyrkkään laskuun. Alkuperäisteksteissä vastaavaa tendenssiä ei ole ainakaan yhtä selkeästi näkyvissä. Osaselitykseksi käännöstekstien käyttäytymiseen

Toisena lemman käyttöön liittyvänä ongelmana on vielä mainittava lemmatisoinnin käyttöön liittyvä monimutkaisuus ja piilevä luotettavuusriski. Kielen monimerkityksisyyden vuoksi paraskaan lemmatisaattori ei aina osaa tulkita, mihin lemmaan mikäkin muoto kuuluu. Erilaisten "puhdistusohjelmien" avulla lemmatisointia on mahdollista siistiä ja tarkentaa, mutta siitäkin huolimatta puutteita väistämättä jää. Kemppaseltakin, jonka lemmatisointi on tehty huolellisesti, voidaan osoittaa esimerkki (2008: 76–77) lemmatisaattorien epätäydellisyydestä. Käännettyjen tekstien lemmaamattomassa aineistossa *ja*-sana esiintyy 23 210, kun taas lemmatussa 23 203 kertaa. Ero on toki merkityksetön, mutta siltikin seitsemän *ja*-sanon katoaminen - todennäköisesti johonkin muuhun lemmaan - ihmetyttää. Osaltaan tämä esimerkki on todisteena siitä, että luonnollinen kieli käyttäytyy arvaamattomasti ja siksi täydellistä kielentutkimusohjelmaa tuskin koskaan voidaan kehittää. Kemppasen tapauksessa virhemarginaali on kuitenkin jo saatu niin häviävän pieneksi, ettei lemman käytön hylkäämistä voida perustella yksistään riskien olemassaololla. Tässä työssä syynä onkin pääasiassa se, ettei lemmatisoiduilla muodoilla nähdä olevan tutkimustehtävän kannalta niin suurta merkitystä, että aikaa ja tarkkuutta vaativaan operaatioon olisi välttämätöntä ryhtyä. Jos tutkimuksen kohteena olisi paljon homonyymisiä merkityksiä sisältäviä sanoja (erityisesti substantiiveja), lemmatisointi voisi kuitenkin olla tarpeellinen.

Kemppasen avainsananalyysissä käyttämistä menetelmistä jää tässä tutkimuksessa edellä mainittujen klusterien ja avainavainsanalistojen käytön lisäksi pois myös A. J. Greimasin (1980) semioottinen aktanttianalyysi. Kyseinen analyysivaihe voisi modaalisuudenkin näkökulmasta olla antoisa, mutta koska siinä on käytettävä laadullisia metodeja, ei se tämän työn ajankäytön ja tavoitteiden kannalta ole relevantti menetelmä. Greimasin mallissa tarkastellaan yksinkertaistetusti kuuden aktantin (subjekti, objekti, lähettäjä, vastaanottaja, auttaja ja vastustaja) välisiä suhteita, joita kutsutaan modaliteeteiksi. Perusmodaliteettien *oleminen* ja *tekeminen* lisäksi mallissa erotetaan lisämodaliteetit *täytyminen*, *voiminen*, *tahtominen* ja *tietäminen* (Tarasti 1990: 73–75). Kemppanen (2008: 167–193) tutki mallin pohjalta *Suomi*-subjektin rooleja *talvisota*-sanon yhteydessä. Käännetyissä teksteissä rooleiksi nousivat esimerkiksi *suhteiden rikkoja* ja *suomalais-neuvostoliittolainen uhrisankari*, kun taas alkuperäisteksteissä vastaavia rooleja ovat esimerkiksi *myyttinen sankari*, *sitkeästi taisteleva sankari*, *yksinäinen sankari* ja *sotaan ajautuva toimija*. Kuten sanottua, Kemppasenkin analyysi on laadullista ja perustuu pitkiin tekstikappaleisiin. Greimasin aktanttien ja funktioiden välisten suhteiden tarkastelu ei Budniakiewiczin (1992: 79) mukaan olekaan mahdollista lausetasolla, sillä ne ovat nimenomaan tekstuaalisia kategorioita.

tarjoan historiatekstien narratiivisessa rakenteessa potentiaalisesti tapahtuvan siirtymän menneestä ajasta nykyhetkeen. Valitettavasti ilmiön syiden tarkempi selvittely ei tämän tutkielman puitteissa ole mahdollista.

4. MODAALISUUS HISTORiatekstiEN AVAINSANOISSA

4.1 Avainsanojen yleiskuvaus

Tutkimusraporttini käynnistyy tässä kappaleessa tutkimuksen kohteena olevien avainsanalistojen luomisesta sekä niiden yleisten piirteiden kuvailusta. Kokonaiskuvan luominen on tärkeää siksi, että modaalisuuden ollessa rajoiltaan hämärä kategoria, helpoin tapa lähestyä sitä on vaiheittain sulkea pois niitä elementtejä, jotka eivät siihen liity. Kappaleessa 4.2 siirrytään esittelemään niitä aineistosta nousevia ilmiöitä, jotka modaalisuuden näkökulmasta voisivat olla mielenkiintoisia. Näistä valitaan jatkokäsittelyä varten yksi kiinnostavalta vaikuttava kokonaisuus, jota käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa. Tulosten esittelyssä edetään vaiheittain siinä järjestyksessä, jossa asiat tehdään. Käsittelytapa on tutkimusosuudessa monilta osin korpusvetoinen, sillä aiemman korpuslingvistisen modaalisuutta koskevan tutkimuksen puuttuessa myöskään perusteltuja ennakkoletuksia modaalisuuden määrästä tai laadusta ei voida esittää.

Kuten Kemppasen (2008: 92–96) korpuslingvistinen avainsana-analyysi, tämäkin työ lähtee liikkeelle avainsana-listojen teosta. Kemppasesta poiketen alkuperäistekstejä pidetään tasa-arvoisina käännostekstien kanssa, ja näin ollen yhtäläiseen tarkasteluun otetaan kaksi vastakkaista listaa: ensimmäisessä verrataan käännoskorpuksen sanalista alkuperäiskorpuksen sanalistaan ja toisessa alkuperäiskorpuksen sanalista käännoskorpuksen sanalistaan. Korpusten samanarvoisuuden lisäksi erona Kemppasen analyysin lähtökohtiin on lemmatisoimattoman aineiston käyttö (ks. 3.3) sekä avainsanalistojen hyödyntäminen kokonaisuudessaan. Kemppasen metodologisen työn kannalta avainsanalistojen kärkipää tarjosi riittävän laajan materiaalin; tässä tutkimuksessa taas ylipäättään avainsanalistalle pääsemistä pidetään riittävänä perusteena tarkastelulle.

Korpuksista luotuja sanalistoja verrattaessa löydettiin 423 käännosteksteissä avainsanoiksi nousevaa ja 402 alkuperäisteksteissä avainsanoiksi nousevaa sananmuotoa. Jatkossa yksinkertaistamisen vuoksi voidaan käyttää myös lyhenteitä KT (käännostekstit) ja AT (alkuperäistekstit). Molempien osakorpusten avainsanat kerättiin samaan tietokantaan, johon luotiin niin kieliopillisia kuin semanttisiakin piirteitä osoittavia deskriptoreja. Seuraavassa taulukossa (2) avainsanojen määrälliset ja suhteelliset osuudet on esitelty sanaluokittain molemmissa osakorpuksissa.

Taulukko 2. Avainsanojen sanaluokat

	Substantiivit	Adjektiivit	Pronominit	Numeraalit	Verbit	Partikkelit	Yht.
KT	228	22	44	5	71	53	423
	53,9 %	5,2 %	10,4 %	1,2 %	16,8 %	12,5 %	100 %
AT	210	16	7	3	63	103	402
	52,2 %	4,0 %	1,7 %	0,8 %	15,7 %	25,6 %	100 %

Molempien korpusten osalta yli puolet avainsanoista kuuluu substantiiveihin. Tämä ei ole yllättävää, sillä aiemmissakin tutkimuksissa avainsanoiksi on havaittu nousevan paljon korpusten teksteille spesifejä sisältöanoja (esim. Puurtinen 2003, 399–400). Ulkoisesti osuudet vaikuttavat hyvinkin samansuuruisilta, mutta sisällöllisesti voidaan havaita pieniä eroja korpusten välillä. Ensinnäkin erisnimiä esiintyy käännosten avainsanoissa selvästi vähemmän (88) kuin alkuperäistekstien avainsanoissa (122). Taulukossa (3) erisnimet on luokiteltu kahdeksaan sisällölliseen alaryhmään.

Taulukko 3. Erisnimien luokittelu

	Maat, alueet, yhteenliittymät	Kaupungit, kadut	Tapahtumat (sodat jne.)	Järjestöt, puolueet	Kansallisuudet	Ihmisryhmät	Sukunimet	Etunimet, isännimet	Yht.
KT	12	4	0	10	0	8	39	15	88
AT	23	6	4	12	13	7	53	4	122

Taulukosta käy ilmi, että etenkin maita, tapahtumia, kansallisuuksia ja sukunimiä edustavien erisnimien kohdalla avainsanojen määrä on alkuperäisteksteissä käännoksiä selvästi suurempi. Käännostekstien maanimissä vain muodot *Englannin* ja *USA* kuuluvat muihin kuin *Neuvostoliitto-*, *Suomi-* tai *Venäjä-*lemmoihin. Alkuperäisteksteissä variaatio on puolestaan suurempi: Ainakin yhdessä muodossa ovat edustettuna maanimet *Britannia*, *Itävalta*, *Kiina*, *Ruotsi*, *Saksa*, *Tsekkoslovakia* ja *Yhdysvallat*, alueiden nimet *Ahvenanmaa* ja *Inkeri* sekä alueelliset kokonaisuudet *Keskusvallat*, *Pohjoismaat* ja *Pohjola*. Etenkin pohjoismainen aspekti on vahvasti näkyvillä, sillä lemmoista Pohjoismaat ja Ruotsi nousee useampikin avainsananmuoto.

Tapahtumia kuvaavien erisnimien frekvenssi on ylipäätään melko pieni. Muotojen *jatkosodan*, *maailmansodan*, *maailmansotien* ja *talvisodan* avainsanaisuus lienee selitettävissä – ainakin jatko- ja talvisodan osalta – sillä, että venäjässä kyseiset sodat ovat saaneet nimensä eri näkökulmasta käsin, eikä lähdekieli näin ollen käännoksissä stimuloi alkuperäisteksteissä yleisiä variantteja (vrt. Финская война ja Великая отечественная война, toisaalta olemassa myös suomalaista nimitystä lähellä oleva (Первая / Вторая мировая война). Keskeisenä syynä

avainsanaisten kansallisuus-erisnimien huomattavasti suurempaan määrään alkuperäisteksteissä on *juutalainen*-lemma, jolla on peräti seitsemän avainsanaista muotoa. Lisäksi myös myös *britit*, *saksalaiset*, *virolaiset* ja *venäläiset* ovat edustettuna. Selityksenä juutalainen-lemman vahvalle avainsanaisuudelle alkuperäisteksteissä on luultavimmin se, että käännösten lähdeteksteissä juutalaisteemaa ei ole käsitelty. Kyseessä voidaan ajatella olevan ero alkuperäistekstien ja käännösten välittämässä ideologiassa: Jostakin syystä alkuperäistekstien tekijät kirjoittavat juutalaisista Suomen vuosien 1917–1991 poliittisen historian kohdalla enemmän kuin venäläiset lähdetekstien kirjoittajat. Neuvostoaikana juutalaisia koskevista kysymyksistä jossain määrin vaiettiin, mikä voi osittain selittää lemmän puuttumista käännösteksteissä. Modalisuuteen ilmiö ei kuitenkaan liity, joten tässä tutkielmassa sitä ei enempää pohdiskella.

Avainsanaisten sukunimien yliedustuminen alkuperäisteksteissä käännöksiin verrattuna näyttää johtuvan pääasiassa suomalaisista (KT 7 / AT 17) ja ulkomaisista (KT 5 / AT 14) nimistä. Venäläisten sukunimien osalta tilanne on jopa osin käänteinen (KT 27 / AT 23). Selitykseksi tuntuu loogiselta ajatella, että venäläisessä tekstissä venäläisten toimijoiden nimet korostuvat, mikä heijastuu myös käännöksiin. Ulkomaisten nimien vahvempi edustus alkuperäisteksteissä muistuttaa edellä esiteltyä maannimien esiintymää: ruotsalaisten toimijoiden (*Heidenstam*, *Sandler* ja *Unden*) lisäksi nousee myös Saksasta (*Herzl*, *Hitler* ja *Kühlmann*), Iso-Britanniasta (*Churchill*) ja Yhdysvalloista (*Kennan* ja *Roosevelt*). Yhtä selitystä vuorostaan sille, miksi etunimet korostuvat käännösteksteissä, on vaikea löytää. Monet käännöksissä avainsanoiksi nousevat nimet ovat yleisiä venäläisiä etunimiä (*Aleksandr*, *Aleksei*, *Gennadi*, *Juri*, *Mihail*, *Viktor* ja *Vladimir*), joten kyseessä saattaa olla eri toimijoiden yhteisvaikutus. Kaksi nimistä, *Aleksandra* ja *Leonid*, on helppo yhdistää tiettyyn avainsanaiseen sukunimeen (*Kollontai* ja *Brezhnev*). Lisäksi kaksi isännimeä (*Mihailovna* ja *Sergejevits*) nostavat etunimien määrää käännöskorpuksessa.

Erisnimien karsimisen jälkeen jää käännösten avainsanoihin 140 ja alkuperäistekstien avainsanoihin 88 substantiivia. Osittain suurta eroa selittää se seikka, että monet alkuperäistekstien substantiivit on luokiteltu tässä työssä adpositioiksi vakiintuneen käytätapansa vuoksi. Ilmiötä tarkastellaan tarkemmin partikkelien yhteydessä. Lisäksi käännösten avainsanoista on intuitiivisesti löydettävissä tiettyjä sisällöllisiä ryhmiä, jotka nostavat frekvenssiä verrattuna alkuperäistekstien avainsanoihin. Eräs tällainen on Kemppasenkin (2008: 99–100) havaitsema toimijoiden välisiin suhteisiin liittyvä lemma-ryhmä, johon kuuluvat ainakin *avunanto*, *kunnioitus*, *luottamus*, *naapuruus*, *naapuruussuhde*, *rauha*, *rinnakkaisolo*, *suhde*, *yhteistyö*, *ystävyyys* ja *ystävyyssuhde*. Myös ajanilmausten erilainen käyttö lisää frekvenssiero käännösten hyväksi: Käännöksissä avainsanoiksi nousevat useat kuukausien nimet, joita alkuperäisteksteissä näyttävät paikkaavan vuodenaikojen nimitykset. Samaten käännöksissä on useita ajan yksiköitä (*kello*, *minuuttia*, *päivän*,

päivänä, vuoden ja vuosina), kun alkuperäisteksteissä tavataan vain vuosikymmeniin viittaavat *luvulla* ja *luvun*. Myös arkikielen asioita ja esineitä, kuten *elämä, juna, laiva, mies, poika, pöytä* ja *vaimo*, esiintyy lähes yksinomaan (poikkeuksena *matka*) käännösten avainsanoissa. Oikeastaan vain sisäisiä tiloja ja kehitystä kuvaavia substantiivi-avainsanoja, esimerkkeinä lemmat *asenne, epäluulo, keskustelu, käsitys, käsky, muutos, ohje, ratkaisu, syy* ja *vaikutus*, on alkuperäisteksteissä käännöksiä enemmän. Käännöksissä tämänkaltaisia substantiiveja on vähemmän ja ne ovat yleisesti hiukan konkreettisempia: *informaatio, kysymys, neuvottelu, sopimus, tapaaminen* ja *vaikutelma*. Käännöstekstien konkreettisempi ote voi johtua muistelmateksteistä, joissa usein käsitellään yhden henkilön kokemuksia melko konkreettisellakin tasolla.

Byrokraatiaan, politiikkaan ja sotatoimiin liittyviä avainsanoja on ymmärrettävästi runsaasti molemmissa korpuksissa. Useampia avainsananmuotoja sisältäviä lemmejä ovat alkuperäisteksteissä *divisioona, linnoittaminen, senaatti, ulkoministeri* ja *ydinase*, sekä käännöksissä *artikla, edustaja, edustajakokous, johtaja, kansankomissariaatti, keskuskomitea, lähetystö, osapuoli, presidentti, solmiminen, suurlähetystö* ja *suurlähettiläs*. Kyseistenkin teemojen kohdalla avainsanaisten substantiivien määrä on käännöksissä hiukan suurempi. Kokonaisuudessaan substantiivien yliedustuminen käännöksissä on kuitenkin monen tekijän summa. Lähdekielen stimuluksen roolia ilmiön taustalla ei tässä työssä ole mahdollista tarkastella, mutta venäjstä käännettyssä suomessa on aiemminkin (esim. Vehmas-Lehto 1989: 149–165) löydetty merkkejä substantiivien määrän korostumisesta.

Pronominien osalta käännösten ja alkuperäistekstien avainsanojen frekvenssien suuri ero johtuu osaksi tekstityypillisistä syistä. Käännöstekstien joukossa olevat kolme ensimmäisessä persoonassa kirjoitettua muistelmatekstiä nostavat avainsanoiksi kymmenen *minä-* ja viisi *me-*lemman sananmuotoa. Myös neljän *hän-* ja kahden *he-*lemman sananmuodon avainsanaisuus saattaa jossain määrin aiheutua muistelmateksteistä. Mitä tulee *nuo-*, *tuo-* ja *tuollainen-*lemmojen yhteensä 14 avainsanaiseen sananmuotoon käännöksissä, niin intuitiivisesti voisi olettaa venäjän kielessä yleisten *этот, эта, это, эти* ja *такой*-pronominien stimuloivan vastaavien suomalaisten pronominien yliedustumista. Kemppanen (2008: 100) näkee kuitenkin tässäkin mahdollisena tekstityypistä johtuvat tekijät: *Minä-* ja *hän-*pronominien tapaan *tuo-* ja *tuollainen-* liittyisivät joidenkin käännöstekstien tapaan käsitellä enemmän henkilöiden kuin valtioiden välisiä suhteita. Mielenkiintoinen kysymys on kuitenkin se, miksi lähdekieli stimuloisi nimenomaan *tuollainen-*pronominia, muttei lähellä olevia sanoja *sellainen* ja *tällainen*. Alkuperäistekstien *sama-*lemman korostumiselle taas voidaan olettaa syyksi se, että lähdeteksteistä suora stimulus puuttuu: venäjän kielessä vastaava merkitys muodostetaan yleensä *же*-partikkelilla, joka taas on mahdollista kääntää suomen kielelle muillakin tavoilla. Suoraa selitystä vaille jää kysymyssanojen *entä, kuinka, miksi* ja

millainen nousu avainsanoiksi. Mahdollista on, että tekstityypillisistä syistä sitaattien tai dialogiosuukien määrä olisi käännösteksteissä suurempi, mikä kenties kohottaisi kysymyssanojen frekvenssejä. Ylipäätään pronomien voisi olettaa olevan, esimerkiksi juuri *эго*-pronominin stimuloimana, potentiaalisesti sellainen sanaluokka, jonka osuus saattaa yleisemminkin olla suurempi venäjistä käännetyssä suomessa kuin alkuperäis-suomessa. Kyseistä hypoteesia on kuitenkin mahdotonta todentaa ilman alkuperäisten lähdetekstien tarkastelua.

Adjektiiviv-avainsanojen osuus molemmissa aineistoissa on kutakuinkin yhtä suuri, etenkin kun otetaan huomioon, että substantiivien yhteydessä mainittuun suhde-tematiikkaan läheisesti liittyviin *keskinäinen-* ja *välinen-*lemmoihin kuuluu yhteensä kahdeksan sanamuotoa. Käännöskorpuksen avainsanoissa on myös hiukan enemmän substantiivikantaisia adjektiiveja, kuten *demokraattisten*, *fasistisen*, *kaupallis-*, *keisarillinen* ja *valtiollisen*, kun alkuperäiskorpuksessa esiintyy vain muodot *pohjoismaisen*, *pohjoismaisesta* ja *turvallisuuspoliittinen*. Lisäksi kaksi käännöstekstien avainsanaa esiintyy pääsääntöisesti tietyssä kontekstissa: *korkea* liittyy useimmiten sanaan *virkamies* ja *ison* maannimeen *Britannia*. Kiinnostava yksityiskohta on se, että muodot *Britannia* ja *Britannian* eivät kuitenkaan ole avainsanaisia käännöskorpuksessa, vaan alkuperäiskorpuksessa. Tämä selittyy sillä, että käännösteksteissä käytetään lähes aina täyttä muotoa *Iso-Britannia*, kun taas alkuperäisteksteissä adjektiivi jätetään usein pois. Jäljelle jäävistä adjektiiveista suurin osa liittyy mahdollisesti modaalisuuteen (ks. 4.2 ja 4.3).

Verbien kohdalla avainsanojen frekvenssit kätkevät alleen jälleen tekstilajien eroista johtuvia ilmiöitä. Koska osassa käännöksistä kerronta suoritetaan minä- ja me-muodoissa, kohoaa avainsanalistalle yhteensä 32 ensimmäisessä persoonassa olevaa verbiä, joista 30 edustaa yksikkömuotoa. Semanttisessa tarkastelussa käännösten avainsanojen verbeissä voidaan havaita vielä toinen tyypillinen ryhmä: kommunikaatioon liittyvät verbit. Tällaisia muotoja, esimerkiksi *ehdotti*, *informoi*, *kertoi*, *kysyi*, *mainittiin*, *muistelee*, *sanotaan* ja *vastasi*, on ensimmäisen persoonan muodot pois jätettäessäkin 17. Alkuperäisteksteissä selviä tapauksia ovat ainoastaan *arveli*, *esitetty*, *pitämässään* (*puheessa tms.*), *todennut*, *totesi*, ja *väitettiin*. Erot kommunikaatioverbien esiintymisessä johtunevat nekin osittain tekstilajien eroista. Vaikeaa on kuitenkin arvioida, ovatko syynä kommunikaatioverbien korostumiseen yksinomaan korpuksen muistelmatekstit vai ovatko muutkin tekstit osaltaan luomassa avainsanaisuutta.

Taivutuksenkin näkökulmasta käännösten avainsanaiset verbit ovat homogeenisempia kuin alkuperäistekstien. Aktiivin imperfekti-muotojen osuus on molemmissa korpuksissa merkittävä, mutta käännöstekstien osalta se muodostaa jopa selvän enemmistön. Kun minä- ja me-muotoisten verbien lisäksi aineistosta poistetaan aktiivin imperfekti-muodot, jää alkuperäisteksteihin 46 verbi-avainsanaa, mutta käännösteksteihin vain 19. Jos jäljelle jäävistä edelleen karsitaan jo aiemmin

mainitut kommunikaatioverbit sekä olla-verbin positiiviset ja negatiiviset muodot, jää käännotusten avainsanoihin vain muodot *auttaa, hallitsevat, solmia, tavata ja tulee*. Imperfektin korostumista käännotsteksteissä voidaan selittää ainakin sillä, että venäjän kielestä puuttuu perfekt- ja pluskvamperfekt-muodot, jolloin kääntäjällä ei ole lähdekielen antamaa ärsykettä näiden muotojen käyttöön. Merkittävämpi tekijä näyttää kuitenkin olevan se, että alkuperäistekstien avainsanoissa on 20 passiivimuotoa, jotka *voidaan*-muotoa lukuunottamatta edustavat mennyttä aikaa. Käännöksissä passiiveja on puolestaan vain kolme (*mainittiin, sanotaan ja sanottiin*). Voidaan olettaa, että tämäkin huomio on pitkälti selitettävissä tekstityyppien eroilla: Käännotusten minä-kerronnassa aktiivimuotoiset verbit luultavimmin ovat enemmistönä, mikä näkyy passiivimuotojen aliedustumisena alkuperäisteksteihin verrattuna. Yleisestikin ottaen alkuperäistekstien avainsanaisten verbien variaatio on kuitenkin suurempaa, mikä näkyy myös käännotksiä runsaampana partisiippi- ja infinitiivimuotojen valikoimana. Sama tendenssi jatkuu eri modusten esiintymisessä: konditionaaleja on alkuperäisteksteissä kuusi, kun käännotksissä niitä on vain yksi ja sekin edustaa ensimmäistä persoonaa (*olisin*). Harvinainen potentiaali esiintyy vain kerran (*lienee*) – alkuperäiskorpuksessa. Kolmannen persoonan imperatiivi- eli **jussiivimuodoista** (ks. Hakulinen ym. 2004: 1576–1578) nousevat avainsanaksi käännotksissä *mainittakoon* ja *olkoonkin*, kun taas alkuperäisteksteissä niitä ei tavata.

Alkuperäistekstikorpuksen avainsanoista joka neljäs kuuluu partikkeleihin, mutta käännotksen avainsanoista vain joka kahdeksas. Eroa voidaan lähteä avaamaan luokittelemalla partikkelit pienempiin ryhmiin. Alkuperäistekstien avainsanapartikkelien pienenä kuriositeettina ovat ensinnäkin ulkomaisiin erisnimiin liittyvät *de* ja *von* sekä lyhenteet *em.*, *esim.*, *mm.*, *ns.* ja *ts.* Osa lyhenteistä esiintyy käännotusten avainsanoissa lyhentämättömässä muodossaan, esimerkiksi sekä *muun* että *muassa* ovat avainsanaisia käännotksissä. Ilmiön voi ajatella liittyvän kääntämisen universaalihypoteeseihin, tarkemmin sanottuna kielipillisen puhtauden korostumiseen käännotsprosessissa (Baker 1993: 244), sillä lyhenteiden käyttöä tunnutaan kielipin näkökulmasta tiettyssä määrin karsastettavan. Toisaalta taustalla saattaa olla sekin, että lähdekielen lyhentämätön rakenne (esimerkiksi в том числе) stimuloisi käännotkseen lyhentämätöntä muotoa.

Suurimmaksi osaksi avainsanaisten partikkelien suuri määrä alkuperäisteksteissä näyttää kuitenkin johtuvan tekstin ja ilmausten koheesioon liittyvistä keinoista, adpositioista ja konjunktioista. Alkuperäissuomessa niihin voidaan luokitella yhteensä 46 avainsanaa, käännotssuomessa ainoastaan 13. Konjunktioista käännotusten avainsanoihin päätyvät erittäin frekventit *ja, että* sekä *niin*, joista viimeinen tosin esiintyy yleensä muussa kuin konjunktion ominaisuudessa. Lisäksi löytyy muoto *siispä*, joka luultavasti korvaa osittain alkuperäistekstien – huomattavasti frekventimpää – avainsanaa *siis*. Sen ohella alkuperäistekstien avainsanoissa

konjunktioiksi voidaan luokitella sanat *eli, kuitenkin, kuitenkin, kuten, lisäksi, myös, näet, näin, taas, toisaalta* ja *vastaavasti*. Kaikki edellä mainitut eivät ole puhtaita konjunktioita tai niillä on muitakin käyttöfunktioita, mutta joka tapauksessa ne ovat tärkeässä roolissa tekstin sidoksisuutta luotaessa. Englannista käännettyjä ja alun perin suomeksi käännettyjä akateemisia tekstejä verrannut Aronen (2005) tutki **parenteeseja** eli lauseiden irrallisilta vaikuttavia lisäyksiä, ja havaitsi *siis*-adverbin olevan lyhenteiden ohella tyyppinen parenteettinen keino alkuperäissuomessa. Sen sijaan *kuten* näytti päinvastaisesti korostuvan käännösteksteissä.

Adpositio-avainsanat ovat suomen kielen ollessa kyseessä pääasiassa postpositioita. Jotkin niistä voivat joskus kuitenkin ilmetä pääsanansa edessäkin, kuten *huolimatta*. Alkuperäisteksteissä niitä on 34 ja käännöksissä 9. Pääsyy huomattavaan eroon näyttää olevan se, että alkuperäistekstien avainsanoissa on lukuisasti substantiiveja, jotka kuitenkin kyseisessä muodossa esiintyessään toimivat useimmiten juuri postposition roolissa. Tällaisia vakiintuneita muotoja ovat esimerkiksi *aikana, keskuudessa, näkökulmasta, osalta, perusteella, pohjalta, seurauksena, taholla, vaiheessa* ja *yhteydessä*. Käännösteksteissä vastaavankaltaisia ilmauksia ovat vain *aikoina, ansiosta, päätteeksi, sidoksissa* ja *suhteen*. Muitakin avainsanaisia postpositioita on alkuperäisteksteissä käännöksiä enemmän, kuten *kuluessa, mukaan, mukaisesti, sijaan, takana, ulkopuolelle* ja *vuoksi* (AT) vs. *kanssa, kuluttua* ja *luo* (KT). Selitykseksi avainsanaisten postpositioiden suureen eroon korpusten välillä voidaan ehdottaa venäjänkielisen lähdetekstin antamaa, alkuperäisteksteistä poikkeavaa stimulusta ilmausten muodostamisessa ja tekstin rakentamisessa. Eräs tällainen piirre on venäjän kielen prepositiot, jotka suomeen käännettäessä usein muuntuvat substantiivien sijapäätteiksi. Lisäksi jotkin alkuteksteissä yleiset prepositiot saatetaan kääntää eri sanaluokkaa edustavalla ilmauksella, esimerkiksi venäjän kielessä yleinen prepositio *между* on mahdollisesti vaikuttanut *välinen*-adjektiivin avainsanaisuuteen käännöskorpuksessa.

Myös avainsanaisia adverbeja¹⁵ on alkuperäisteksteissä (49) enemmän kuin käännösteksteissä (32), joskaan ero ei ole yhtä räikeä kuin adpositioiden kohdalla. Adverbien luokittelu ei ole täysin yksiselitteistä, mutta ainakin ajan (AT 10 / KT 7), toistuvuuden (AT 2 / KT 5), varmuusasteen (AT 11 / KT 4), määrän ja asteen (AT 8 / KT 7) sekä tavan (AT 4 / KT 8) ilmaukset muodostavat loogisia ryhmiä. Monet aineiston adverbit sisältävät modaalisia piirteitä, joten niitä käsitellään muiden modaalisten ainesten ohella tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Kuten luvussa 2 esiteltiin, voi modaalisuus ilmetä monella tasolla kielessä alkaen lause- ja kappaletasolta päättyen yksittäisten kielenyksiköiden tasolle. Tässä tutkimuksessa käytettävät metodit rajaavat mielenkiinnon kohteet leksikon tasolle, joten esimerkiksi lausetyyppien

15 Tässä työssä on adverbien ja partikkelien välinen rajankäyntiä ei ole käsitelty, koska sitä tutkimuskysymyksen kannalta ei ole pidetty kovinkaan relevanttina. Siksi tietyt usein lausepartikkeleiksi luettavat sanat, esimerkiksi *muka*, on laskettu adverbien lukumäärään.

modaalisuutta ei voida tutkia. Vaikka mikä tahansa elementti voi kantaa modaalisuutta, ilmenee se tietyissä elementeissä potentiaalisemmin kuin toisissa. Tässä työssä verbit ja partikkelit vaikuttavat kaikkein hedelmällisimmiltä. Lisäksi tietyt substantiivit ja adjektiivit sisältävät selvää modaalista arvolatausta. Seuraavissa kappaleissa esitellään potentiaalisia avainsanoja erikseen kieliopin ja semantiikan näkökulmasta. Ratkaisu johtuu puhtaasti esitysteknisistä syistä. Kieliopilliset ja semanttiset piirteet luonnollisesti ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa, mikä näkyy siinä, että tietyt sanat liittyvät modaalisuuteen monellakin tavalla.

4.2 Modaalisuuden kieliopillisia piirteitä avainsanoissa

Seuraavassa esitellään muutamia ryhmiä, jotka liittyvät modaalisuuteen ensisijaisesti kieliopin näkökulmasta (ks. kappale 2.1). Pelkän avainsanalistojen tarkastelun ohella katsotaan tarvittaessa, jatkuvatko havaitut tendenssit myös sanalistojen tasolla.

Kieltomuodot. Alkuperäisteksteistä esiin nousevat frekvenssiltään korkeat *ei* ja *ettei*, mutta käännöksistä vain melko harvinainen *eivätkä* ja ensimmäisen persoonan muoto *en*. Lisäksi alkuperäiskorpuksesta kohoaa useita kieltomuodon kanssa esiintyviä adverbeja: *enää*, *ilmeisestikään*, *koskaan*, *kuitenkaan*, *lainkaan*, *muutenkaan* ja *suinkaan*, kun käännöskorpuksessa vastaavia sanoja edustaa vain *milloinkaan*. Myös useiden aktiivin ja passiivin perfektimuotojen avainsanaisuus alkuperäiskorpuksessa saattaa osittain liittyä kieltomuotojen avainsanaisuuteen. Väitöskirjaa edeltäneessä artikkelissaan Kemppanen (2005: 204) teki negatiivisten muotojen runsaudesta johtopäätöksen, että suomalainen historiankirjoitus esittää asiat käännöksiä tyypillisemmin negatiivisessa valossa.

Modukset. Kuten jo kappaleessa 4.1 todettiin, konditionaalimuodot nousevat avainsanaisiksi käytännössä vain alkuperäisteksteissä (poislukien käännösten minä-muotoinen *olisin*). Sanalistoja tutkimalla voidaan todeta, että sama tendenssi jatkuu myös niiden sanojen kohdalla, jotka eivät avainsanalistalle yllä: Konditionaalimuotoisia verbejä esiintyy alkuperäiskorpuksessa keskimäärin taajemmin kuin käännöksissä. Konditionaalien käyttö pitää sisällään erilaisia funktioita. Modaalisuuden näkökulmasta erityisen mielenkiintoista olisi tarkastella, millainen rooli hedging-ilmioilla (viestin pehmentäminen) on konditionaalimuotojen avainsanaisuudessa ei-käännetyissä teksteissä. Potentiaalimuodoista *lienee* on ainoa, joka nousee avainsanaksi (AT), ja sanalistojen perusteella muut potentiaalimuodot ovat kummassakin korpuksessa ylipäättäänkin hyvin harvinaisia. Tähän selityksenä on kenties se, että historiateksteissä menneen ajan kerronta on vallitsevana: Tällöin *lienee*, jonka avulla muodostetaan menneen ajan potentiaali-muodot, entisestään korostuu. Avainsanaisten *mainittakoon* ja *olkoonkin* lisäksi kolmannen persoonan imperatiivi-muoto eli jussiivi on sanalistojen perusteella käännöksissä

muutoinkin yleisempi kuin alkuperäisteksteissä, joskaan frekvenssit eivät kasva kovinkaan korkeiksi.

Olla- ja voida-verbit. Kyseiset lemmat ovat molemmissa korpuksissa erittäin yleisiä ja erityisen mielenkiintoisia niistä tekee se, että niiden muotoja nousee avainsanaisiksi molemmissa korpuksissa. Tässä huomataan eräs lemmaamattoman aineiston kiistattomista eduista: Monet lemmat saattavat olla sisäisesti epäyhtenäisiä eli eri muodot voivat kohota avainsanoiksi vastakkaisissa korpuksissa. On lisäksi korostettava, että koska avainsanaisuuteen vaaditaan huomattava frekvenssiero korpusten välillä, monet pienemmät ristiriitaisuudet jäävät avainsana-analyysissä havaitsematta. Korkean frekvenssinsä vuoksi *olla*-verbin kaksinaisuus tulee erityisen hyvin näkyviin. Käännöskorpuksessa avainsanoiksi havaitaan *ole, olkoonkin, on* ja *ovat* sekä useampia ensimmäisen persoonan muotoja, alkuperäiskorpuksessa taas *lienee, olevan, olikin, olisi, olleen, ollut* ja *oltiin*. Vaikka verbi ei itsessään ole modaalinen, eikä sitä tässä työssä enempää itsenäisenä ilmauksena tutkita, on se mukana muodostamassa monia modaalisiakin ilmauksia. *Voida*-verbillä puolestaan on kolme erilaista modaalista käyttötapaa, joten sen tutkiminen voisi olla erittäinkin relevanttia. Muodot *voidaan, voitaisiin, voitiin* ja *voitu* (AT) sekä *voi* (KT) täyttävät avainsanaisuuden kriteerit. Ristiriitaisuuden tendenssi jatkuu myös avainsanojen ulkopuolella: Sanalistojen perusteella alkuperäisteksteissä myös konditionaali-muoto *voisi* (frekvenssi 261 AT / 167 AT) sekä käännösteksteissä jotkin aktiivimuodot ovat lähellä avainsanaisuutta. Paitsi eroja muotojen käytössä, kiinnostavaa olisi tutkia, onko *voida*-verbin eri merkitysten (modaaliset episteeminen, deonttinen ja dynaaminen sekä epämodaalinen olotilaa kuvaava merkitys) esiintymisessä eroja korpusten välillä.

Modaaliset apuverbit. *Voida*-verbin lisäksi modaalisten apuverbien muotoja ovat ainakin *haluttiin, haluttu, joutuisi, saatiin, sai, saisi, saattavan, täytyi* ja *tulisi* (AT) sekä *tulee* (KT). Apuverbejä ainakin joissakin konteksteissa ovat myös tietyssä määrin modaaliset *edellytti, jäi, jäivät, pyrittiin* ja *pyritty* (AT) sekä *auttaa, auttoi, edistivät, kehotti, pyysi, yritti* ja *yrittivät*. Alkuperäisteksteissä avainsanaisten apuverbien määrä on suurempi kuin käännöksissä, mutta on huomattava, että monella verbillä on muitakin kuin modaalisia funktioita.

4.3 Modaalisuuden semanttisia piirteitä avainsanoissa

Seuraavassa tarkastellaan, millaisia avainsanoja kappaleissa 2.2 – 2.4 esiteltiin modaalisuuden semanttisiin ryhmiin nousee.

Deonttisuuden ilmaukset. Semanttista pakkoa ja lupaa ilmaisevia deonttisia avainsanoja on eniten alkuperäisteksteissä: Deonttisessa käytössä muiden merkitysten ohella saattavat olla verbit *edellytti, joutuisi, pidettävä, saisi, tulisi* ja *täytyi* sekä tietyissä konteksteissa substantiivi *käskyn*.

Käännösteksteissä vastaavia ilmauksia ovat vain *pakko* ja *tulee*, jotka kumpikin tosin ovat melko taajaan esiintyviä. Molemmat esiintyvät kuitenkin deonttisuuden ohella myös muissa funktioissa. Mielenkiintoista olisi selvittää, kuinka suuri osuus ilmausten käytöstä on deonttisuutta, ja miksi monet alkuperäistekstien muodoista ovat konditionaalissa.

Episteemisyden ja evidentialisuuden ilmaukset. Alkuperäisteksteissä on käännöksiä huomattavasti enemmän varmuuteen ja todennäköisyyteen liittyviä avainsanoja. Varmuusasteeltaan kaikkein korkeimpia vaikuttavat olevan *epäilemättä*, *odotettavissa* ja *väistämättä* (AT). Käännöksissä vastaavan asteen ilmauksia edustaa vain *luonnollisestikin*, mikäli huomioon ei oteta minä-persoonaista muotoa *tiedän*. Hiukan suurempaa epävarmuutta ilmaisevat *arveli*, *ehkä*, *ilmeisesti*, *kaiketi*, *lienee*, *mahdollisesti*, *mahdollista*, *saattavan*, *tiettävästi* ja *viittaa* (AT) sekä *näköjään* ja *voi* (KT). Selvästi kielteisiä muotoja edustavat alkuperäisteksteissä *ilmeisestikään* ja *tuskin* sekä käännöksissä *muka*. Episteemisyden ja evidentialisuuden rajaa ei ole helppoa erottaa toisistaan, ja usein vasta konteksti paljastaa, onko jompikumpi piirre primääri. Tietyissä sanoissa (kuten *muka*, *näköjään* ja *tiettävästi*) evidentialisuuden läsnäolo on kuitenkin selvästi kontekstista riippumatonta.

Evidentialiset parenteesit. Ifantidou (2001: 6) ehdottaa, että evidentialisuuteen voitaisiin laskea esimerkiksi englanninkielen ilmaukset *so*, *I deduce* ja *consequently*, koska ne viittaavat epäsuorasti päättelyn kautta saatuun tietoon. Tässä työssä tällaisia ilmauksia kutsutaan Arosen (2005) tapaan parenteettisiksi ilmauksiksi. Alkuperäistekstien avainsanalistalta evidentialisia parenteesoja voisivat olla ainakin *eli*, *näet*, *näin* ja *siis*. Kyseiset ilmaukset ovat kuitenkin monikäyttöisiä ja niiden testaamista varten olisi syytä tarkemmin määritellä ilmausten suhde evidentialisuuteen, mikä ei tässä työssä ole kokonaisvaltaisesti mahdollista.

Referatiivirakenteen evidentialiverbit. Alkuperäisteksteissä on myös runsaasti potentiaalisesti referatiivirakenteen predikaatteina toimivia verbimuotoja, usein muodoltaan passivisia, jotka sisältävät jonkinasteisen viittauksen tiedonlähteeseen. Samalla on mahdollista havaita ilmausten myös ottavan kantaa tiedon uskottavuuteen. Kun ei-käännettyjen tekstien korpuksessa tällaisia avainsanoja on kymmenkunta (*katsottiin*, *katsottu*, *nähtiin*, *näytä*, *näyttää*, *näytti*, *pelättiin*, *uskottu*, *uskottiin*, ja *vätettiin*), niin käännöstekstissä niitä on vain kolme (*mainittiin*, *sanotaan* ja *sanottiin*). Kuten jo passiivin kohdalla aiemmin todettiin, muistelmatekstit saattavat myötävaikuttaa aktiivimuotojen korostumiseen ja passiivimuotojen aliedustumiseen käännösteksteissä. Hiukan yllättävänä on pidettävä intransitiivisen *näyttää*-lemman edustumista kolmen sananmuodon voimin, kun pidetään mielessä Eskolan (2002: 136) tekemät havainnot (ks. 2.4) sen suhteellisesta yleisyydestä venäjistä käännettyssä suomessa.

Dynaamisuuden ilmaukset. Kykyjä ja potentiaalia kuvaavaa dynaamisuutta on usein hankala tunnistaa ilman kontekstia, koska se ilmenee monesti samojen ilmausten kautta kuin deonttisuus ja episteemisyys. Tällaisia ovat ainakin *saada-* ja *voida-*lemmat, jotka siis ovat yleisiä alkuperäistekstien avainsanoissa. Myös vastapari *pyrittiin/pyritty* (AT) sekä *yritti/yrittivät* (KT) voidaan nähdä dynaamisuuden ilmauksina. Käännösteksteissä lisäksi *auttaa*, *auttoi* (merkityksessä 'mahdollistaa'), *kului* ja *soi* voivat kontekstista riippuen edustaa dynaamisuutta. Suomen kielen rikasta dynaamisten verbien kokoelmaa (ks. Flint 1980 ja Kiuru 1977) edustaa – ehkä hiukan yllättäen – vain alkuperäistekstien *puuttui*.

Volitiivisuuden ilmaukset. Halua ja toivetta kuvaavia ilmauksia on avainsanoissa vähän. Alkuperäisteksteissä niitä on kolme, *halukas*, *haluttiin* ja *haluttu*, ja käännöksissä yksi, *mieli*, joka esiintyy usein kontekstissa *tehdä mieli*. Tietyissä yhteyksissä myös alkuperäisteksteissä avainsanaksi nousevan verbin *pelättiin* voidaan katsoa ilmaisevan käänteistä halua, esimerkiksi ”Kytkeytymisen saksaan pelättiin voivan vetää suomen mukaan suurvaltasotaan” (Jakobson). Tällöin sen voidaan ajatella luokittuvan volitiiviksi. Lupausta ilmaisevia komissiivisia avainsanoja ei puolestaan löydy aineistosta lainkaan.

Evaluatiiviset substantiivit. Vehmas-Lehto (1989: 95–104) on lehtitekstiaineistossaan havainnut emotionaalisesti värittyneiden ilmausten korostuvan venäjistä käännetyssä suomessa. Samankaltainen suuntaus vaikuttaisi ilmenevän myös Historiatekstien verrannollisessa korpuksessa. Edellisessä kappaleessa esiteltiin jo Kemppasen havaitsema suhde-tematiikkaan liittyvän sanaston runsaus käännöstekstien avainsanoissa. Esimerkiksi lemmat *kunnioitus*, *luottamus* ja *ystävyyys* sisältävät positiivisen konnotaation ja olisivat näin ollen modaalisuudenkin näkökulmasta mielenkiintoisia. Käännösteksteissä on myös substantiiveja, jotka kontekstista riippuen saattavat sisältää voimakkaankin negatiivisen arvolatauksen. Tällaisia ovat *interventioon*, *oikeistolaisten*, *oikeistovoimat*, *porvaristo*, *porvariston*, *taantumukselliset*, *taantumuksen*, *taantumusvoimat* ja *vastavallankumoukselliset*. Jos mukaan luetaan adjektiivit, listaan saadaan vielä muoto *fasistisen*. Alkuperäissuomen avainsanoista modaalisesti kiinnostavin on evidentialisuutta lähellä oleva *epäluulo*-lemma, josta nousevat esiin muodot *epäluuloja*, *epäluulojen* ja *epäluulot*.

Evaluatiiviset adjektiivit. Huomattavan synonyymipesyeen muodostavat avainsanat *tärkeä*, *tärkeää* ja *tärkeimpiä* (KT) vs. *tärkeätä*, *keskeinen* ja *aiheelliseksi* (AT). Yksittäisiä modaalisia adjektiiveja on muitakin, joista muutama mainitaan myöhemmin muiden semanttisten kokonaisuuksien yhteydessä. Alkuperäistekstien puolelta kannattaa mainita vielä muoto *parhaansa*, jossa on positiivinen tai ymmärtävä sävy, vaikka sana samalla implikoi, että jokin toiminta on tuloksetonta tai riittämätöntä, esimerkiksi *tehdä/yrittää parhaansa*. Samaten alkuperäisteksteistä nousee pitkä-adjektiivin muodot *pitemmälle*, *pitkälle* ja *pitkää*, joista kaksi ensimmäistä sisältävät

puhujan arvion todellisuuden suhteesta verrattuna vallinneisiin odotuksiin, esim. *mennä liian pitkälle*.

Evaluatiiviset pronominit. Modaalinen käyttö ei pronominiin kohdalla ole kovinkaan yleistä. Käännösteksteissä avainsanaiset *tuollainen* ja *tällainen* voivat sinänsä ilmaista arvolatausta, esimerkiksi: ”Rauhansopimuksen 8. artiklan mukaan Suomi sitoutui vastedeskin olemaan sallimatta tuollaisen organisaation (IKL) toimintaa”. (Derjabin.) Kyseisenlainen käyttö vaikuttaisi olevan kuitenkin mieluummin poikkeus kuin sääntö. Pronomini-muodot *kaikkein*, *kaikki*, *kaikkien* (KT) ja *kaikesta* (AT) voivat muun käytön ohella toimia korostuksena, esimerkiksi: ”En kirjoita tästä puolustellakseni kaikkien muiden neuvostolähettiläiden vaitioloa noina elokuun päivinä.” (Derjabin)

Evaluatiiviset adverbit. Käännösteksteissä avainsanoiksi nousee useampia arvottavia adverbeja kuin alkuperäisteksteissä, kuten *aktiivisesti*, *rauhallisesti*, *seikkaperäisesti*, *tarkkaavaisesti*, *vaiti*, *valitettavasti* ja *vilpittömästi*, joista etenkin kaksi viimeistä tuntuvat sisältävän vahvan arvolatauksen. Alkuperäisteksteissä yksiselitteisen evaluatiivisia adverbeja ei ole. Kun tendenssi yhdistetään muiden sanaluokkien yhteydessä tehtyihin huomioihin, voidaan olettaa, että kirjoittajien subjektiiviset näkemykset näkyvät vahvemmin venäjistä käännetyissä kuin alun perin suomeksi kirjoitetuissa historiateksteissä. Osittain ilmiö voi tuki jälleen johtua käännösten joukossa olevista minä-kerrontaa sisältävistä teksteistä.

Synonymia. Helposti havaittavia toisilleen synonyymisia avainsanoja on käännösten ja alkuperäistekstien välillä melko vähän. Ilmeisimpiä ovat adverbit *milloinkaan* (KT) ja *koskaan* (AT), *varsinkin* (KT) ja *erityisesti* (AT), *niin* (KT) ja *näin* (AT), *tyystin* (KT) ja *kokonaan* (AT), *melko* (KT) ja *sangen* (AT), *sidoksissa* (KT) ja *yhteydessä* (AT) sekä samaa kantaa olevat *yleensäkin* (KT) ja *yleensä* (AT). Näidenkin osalta olisi mahdollista tutkia, missä määrin ilmausten käytöt ovat toisiaan korvaavia. Hieman yllättäen synonyymisia sanapesyeitä löytyy mieluummin yhden osakorpuksen sisältä kuin niiden väliltä. Alkuperäistekstien aikaa ilmaisevat *edelleen* ja *vielä* sekä osittain myös *toistaiseksi* ovat lähellä toisiaan, käännösteksteissä lähimerkitystä edustaa vain *vastedeskin*. Ajanilmauksista käännösteksteissä avainsanaisia ovat puolestaan sekä *silloin* että *tuolloin*. Alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä läheisiä toisilleen ovat *esille* sekä *julki*, ja samaan tematiikkaan liittyvät myös ilmaukset *esillä*, *näkyvästi* ja *julkisuudessa*. Adpositioista toisilleen sukua ovat *mukaan* ja *mielestä*, jotka saattavat esiintyä vastapainona käännösten lukuisille kommunikaatioverbeille. Samaten lähi-ilmaukset *osalta*, *osaltaan*, *puolestaan* ja *taas* sekä *lisäksi* ja *myös* nousevat kaikki avainsanoiksi alkuperäisteksteissä. Aiemmin esiteltyjen episteemisyyden ja evaluatiivisten varmuutta ilmaisevien sanojen yhteydessä jo havaittiin, että alkuperäistekstien avainsanoissa on useita toisilleen läheisiä sanoja, esimerkiksi *ehkä*, *lienee* ja *mahdollisesti*.

Verbeistä synonyymisia toisilleen ovat alkuperäisteksteissä *merkitsi* ja *tarkoitti*, jotka tosin modaalisessa mielessä vaikuttavat melko neutraaleilta.

Yksittäiset modaaliset verbit. Avainsanalistoissa on myös joitakin verbejä, jotka eivät ole apuverbejä, mutta joista voidaan erottaa jokin modaalinen sävy. Alkuperäistekstien avainsanoista *arveli* kuvastaa epävarmuutta, *leimattiin* on metaforisesti käytettynä sävyltään hyvinkin negatiivinen, muodon *puuttui* käyttö puolestaan voi olla joko dynaamista viitattaessa riittämättömyyteen tai evaluatiivista merkityksessä 'sekaantui/sotkeutui'. Käännöstekstien *edistivät* ja *kannattivat* ovat sävyltään positiivisia, *kului* taas on modaalinen merkityksessä 'mennä hukkaan/tuhraantua', kuten esimerkissä "Se onnistui häneltä jälleen, vaikka ratkaisujen löytämiseen kului kuukausia" (Derjabin). Verbimuotoon *ilmaantui* puolestaan sisältyy viittaus siihen, että kyseessä oleva asiantila on jossain määrin odottamaton tai yllättävä. Teoriassa myös *kysyi* ja *vastasi* vaatimuksia tai odotuksia (esim. *kysyä rohkeutta* tai *vastata odotuksia*) kuvatessaan voisivat olla modaalisia, mutta kyseisessä aineistossa ne näyttävät useimmiten olevan perusmerkityksissään, kommunikaatioverbeinä.

Yksittäiset modaalivadverbit. Edellä esiteltyjen ilmiöiden lisäksi erityisesti adverbien joukossa esiintyy toki muitakin potentiaalisesti modaalisia avainsanoja, joita on kuitenkin vaikea sijoittaa mihinkään kokonaisuuteen ja joiden avainsanaisuudelle on vaikea löytää suoraa selitystä. Tällaisia ovat alkuperäistekstien puolella esimerkiksi *ainakin*, *enää*, *jo*, *kyllä*, *lähinnä* ja *vielä* sekä käännösteksteissä *heti*, *suunnilleen*, *usein* ja *viime*. Useimmilla edellä mainituista on useita erilaisia käyttötapoja ja diskursiivisetkin funktiot (ks. Tommola 2008: venäjän kielen *просто-* ja *прямо-*adverbeistä) ovat joissakin tapauksissa ainakin teoriassa mahdollisia, esim. "Vielä mitä!". Jatkossa keskitytään kuitenkin laajempien kokonaisuuksien tarkasteluun, joten yksittäisten ilmausten avainsanaisuuden syiden erittely on tässä tutkimuksessa mahdotonta.

5. EVIDENTIAALISUUS HISTORIA TEKSTIEN AVAINSANOISSA

5.1 Evidentiaalisuus tutkimuskohteena

Edellisessä luvussa on esitelty avainsanoja, jotka yhdessä tai useammassa merkityksessään ovat modaalisia. Tähän asti ei ole vielä otettu kantaa siihen, kuinka suuressa osassa aineiston tapauksista mikäkin ilmaus lopulta on modaalisessa käytössä. Monen sanan kohdalla on mahdollista, että modaalista käyttöä esiintyy ainoastaan marginaalisesti, jolloin avainsanaisuuden syyt ovat siis jossakin muualla. Kuitenkin tiettyjen sanaryhmien, kuten modaalisten apuverbien, kohdalla voidaan suoraan olettaa modaalisten merkitysten olevan keskeisessä roolissa avainsanaisuuden synnyssä.

Potentiaalisesti modaaliseksi havaittiin suuri kirjo modaalisuuden eri alalajeja. Edellisen luvun pohjalta voidaan kuitenkin hahmottaa kaksi laajempaa semanttista kokonaisuutta, joista molemmista nousi runsaasti eri sanaluokkia edustavia monentyypisiä avainsanoja. Kumpikin ryhmä näyttää ulkoisesti täyttävän kappaleessa 1.4 asetetut väljät reunaehdot: Ryhmään kuuluvia avainsanoja on paljon, niitä esiintyy molemmissa korpuksissa ja lisäksi osakorpuksen välillä on havaittavissa eroja, joille ei ole löydettävissä suoraa ja kattavaa selitystä.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat evaluatiiviset ilmaukset, jotka korostuvat selvästi käännosteksteissä. Joukkoon kuuluu ennen kaikkea substantiiveja, joissa on usein negatiivinen arvolataus. Vastapainona käännostekstien avainsanoissa on kuitenkin myös paljon ystävyyteen liittyvää leksikkaa. Samoin arvion sisältäviä adverbejä on käännettyissä teksteissä alkuperäistekstejä enemmän. Voitaisiin siis olettaa, että käännoksissä asioita sanotaan suoremmin, mikä todennäköisesti johtuu alkutekstien stimuluksesta. On luultavaa, että venäläisessä, tai ainakin neuvostoliittolaisessa historiantutkimuksessa asiat on totuttu esittämään mutkattomammin kuin suomalaisessa.

Toisen ryhmän muodostavat episteemiseen ja evidentiaaliseen modaalisuuteen potentiaalisesti liittyvät avainsanat. Kyseessä ovat siis eriasteista varmuutta kuvaavat ilmaisut, jotka samalla ottavat kantaa tiedonlähteeseen tai sen todenperäisyyteen. Toisin kuin evaluatiivisuuden kohdalla, ylikorostuminen tapahtuu nimenomaan alkuperäistekstien puolella. Ryhmään kuuluu ennen kaikkea verbejä ja adverbejä. Vaikuttaisi, että alkuperäisteksteissä on tavallisempaa toisaalta arvioida asiantilojen varmuusastetta ja toisaalta ottaa kantaa tiedon olemukseen.

Edellä esitellyistä ryhmistä varsinaiseksi tutkimuskohteeksi valitaan jälkimmäinen, eli episteemis-evidentiaaliset ilmaukset. Ensisijaisesti kiinnostuksen kohteena ovat evidentiaaliset piirteet, mutta koska mukana on useimmiten väistämättä myös episteeminen aspekti, on

varmuusasteisiin liittyvät kysymyksetkin mielenkiinnon kohteena. Valinnalle voidaan nähdä seuraavia perusteluja: 1) Kemppanen (2008) on ystävyysanaston osalta sivunnut evaluatiivisuuden ilmauksia ja muutenkin hänen huomionsa kiinnittyi ensisijaisesti käännoton avainsanaisiin piirteisiin. Tulosten toistamisen välttämiseksi on siis perusteltua lähteä liikkeelle toisesta näkökulmasta, alkuperäistekstien ylliedustumisesta. 2) Evaluatiivisuus on sikäli poikkeuksellinen modaalisuuden laji, että se esiintyy tyypillisesti esimerkiksi substantiivien tai lausetyyppien kautta. Siksi sen käsitteleminen olisi teoriapohjaan ja kysymyksen asetteluun nähden eräänlainen sivupolku. Evidentiaalisuus taas liikkuu modaalisuuden ”perinteisemmällä” esiintymisalueilla, kuten verbien ja adverbien tasolla. 3) Evidentiaalisuus on ilmiönä yleisestikin osittain vielä hämärä ja suomen kielen osalta sitä ei erikseen ole tutkittu, vaan sitä on aina käsitelty episteemisyiden yhteydessä. Tästä syystä on äärimmäisen mielenkiintoista tutkia ensinnäkin evidentiaalisuuden ilmaisemisen keinoja suomessa yleensä ja toiseksi alkuperäissuomen ja käännotsuomen eroja evidentiaalisuuden ilmaisemisessa.

Mikäli ilmeni, että episteemisyttä tai evidentiaalisuutta todella ilmenee alkuperäisteksteissä käännotksiä enemmän, olisi kysymys eittämättä tietynlaisen ideologian korostumisesta. Toisaalta se voisi kertoa pelkästään historiatekstien kirjoittamiseen liittyvistä konventioista, eräänlaisesta ”kirjoittamisen ideologiasta”: kenties suomalaiselle historian tutkimukselle on tyypillisempää erilaisten vaihtoehtojen esittäminen ja niiden todennäköisyyksien ja tietolähteiden arviointi kuin venäläiselle historiankirjoitukselle ja sen suomennoksille. Toisaalta on kuitenkin mahdollista nähdä episteemisyiden ja evidentiaalisuuden korostuminen myös poliittisen ideologian välittymistä, jolloin oltaisiin lähellä kirjailija Oksasen (2009) kärjistettyä näkemystä suomettumisen heijastumisesta kieleen. Jos episteemisy-evidentiaalisilla todella olisi havaittavissa esimerkiksi hedging-ilmiöön liittyviä käyttötarkoituksia, kuten pehmentelyä, voitaisiin se nähdä jonkinasteisena viitteenä suomettumis-ideologian ilmenemisestä kielen rakenteista.

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan muutamia potentiaalisesti evidentiaalisia ilmauksia tarkemmin. Lähtökohtana on tässä työssä nimenomaan evidentiaalisuuden piirteiden olemassaolo, episteemisyys on siis ensisijaisesti sivutekijä. Toki evidentiaalisuuden ja episteemisyiden rajan piirtäminen on usein hankalaa ja siksi joidenkin esiteltävänä olevien ilmausten evidentiaalisuusstatus on polemisoitavissa. Käsiteltävissä ilmauksissa evidentiaalisuuden tulisi olla läsnä kahdella tavalla: niiden tulisi sisältää paitsi viittaus tietoon tai tietolähteeseen myös kirjoittajan arvio tiedon todenperäisyyteen. Kappaleessa 5.2 esitellään käännottekstien harvat evidentiaaliset avainsanat, kappaleessa 5.3 käsitellään alkuperäistekstien avainsanaisia adverbejä, kappaleessa 5.4 siirrytään näyttää-lemman avainsanaisten muotojen tarkasteluun referatiivirakenteessa ja kappaleessa 5.5 tutkitaan passiivin imperfekti-muotoja reeferatiivirakenteessa. Tarkastelun ulkopuolelle jätetään

tietoisesti tiettyjä hajanaisempia tai statukseltaan hämäriä ilmausryhmiä. Tällaisia ovat esimerkiksi alkuperäistekstien parenteettiset avainsanat kuten *kuitenkin*, *näet* ja *siis* sekä referoitua puhetta ilmaisevat *mukaan* ja *mielestä*. Jälkimmäisten ilmausten avainsanaisuuden voidaan arvella johtuvan siitä, että ne luultavasti kompensoivat käännösten tekstityypillisistä syistä johtuvia ensimmäisen persoonan muotoja sekä kommunikaatioverbejä. Käännöksissä tiedonvälitykseen liittyykin paljon aktiivimuotoisia verbejä, esimerkiksi *ehdotti*, *ilmoitti*, *informoi*, *kertoi*, *kysyi* ja *vastasi*. Ne eivät kuitenkaan itsessään sisällä kirjoittajan näkemystä asiaan, vaan ovat suoraa referointia, joten ne jäävät ensisijaisen mielenkiinnon ulkopuolelle.

5.2 Käännöstekstien evidentialiset adverbit

Kontrafaktiivisuutta ilmaiseva *muka* kohoaa avainsanaksi käännösteksteissä. Käännösteksteissä se esiintyy 138 kertaa, mutta alkuperäisteksteissä vain 16 kertaa. Käännöskorpuksessa sana havaitaan jokaisessa teoksessa vähintään viisi kertaa, korkeimmat esiintymistiheydet ovat Bartenjevillä (0,51 kertaa/1000 sanaa), Komissarovilla (0,45), Semirajagalla (0,44) ja Smirnovilla (0,32). Mainitut teokset ovat Semirajagaa lukuunottamatta Ulla-Liisa Heinon kääntämiä. Koska *muka* kuitenkin esiintyy melko tasaisesti muissakin teksteissä, ei sen avainsanaisuus selity kokonaan yhden kääntäjän vaikutuksella. Lisäksi Komissarov on oman teoksensa ohella ollut mukana toisena kirjoittajana Bartenjevin teoksessa, joten on mahdollista, että kyseisissä lähdeteksteissä on ollut erityisen paljon *muka*-sanaa stimuloivia aineksia. Komissarovin ja Bartenjevin teoksissa onkin käytetty muutamaa samaa sitaattia, mutta suurta merkitystä frekvenssiin niillä ei kuitenkaan ole. Alkuperäisteksteissä *muka* havaitaan vain Jakobsonilla, Polvisella, Seppälällä ja Vihavaisella.

Referatiivirakenteiden kohdalla sovellettu oikeanpuoleisten kollokaattien tilastollinen tarkastelu ei ilmauksen *muka* kohdalla ole kovinkaan hedelmällistä, sillä se näyttää käyttäytyvän melko itsenäisesti kontekstista riippumatta. Käännösteksteissä ainoastaan heti sanan vasemmalla puolella esiintyvät *oli* (19 kertaa), *olisi* (6) ja *on* (4) voidaan nähdä jossain määrin tyypillisinä kollokaatteina. Koska tietokonepohjainen analyysillä ei saada yleiskuvaa sanan konteksteista, on niitä tässä työssä tarkasteltu käsityönä semanttisesta näkökulmasta. Esiintymien määrän ollessa vielä suhteellisen matala (yhteensä 154 tapausta) on aineisto vielä manuaalisesti hallittavissa.

Koska tehdyt tulkinnat perustuvat intuitioon, tarkkojen lukujen antaminen on vaikeaa. Kuitenkin selvästi suurimmassa osassa tapauksissa *muka* liittyy jonkin Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin liittyvän väitteen kommentointiin. Tämä koskee molempia osakorpuksia, mutta koska alkuperäisteksteissä esiintymiä on niin vähän, sen osalta yleistysten tekeminen on vaikeaa. Käännöskorpuksessa voidaan havaita kaksi perustyyppiä, joita esimerkit (9) ja (10) demonstroivat.

Esim. 9.

...porvaristo petti kansaa ja työtätekevien joukkoja sillä, että ryssät, sovinitit ja isovenäläiset tahtovat muka kuristaa suomalaiset. (Bartenjev)

Esimerkin (9) kaltaisia tapauksia on käännosteksteissä runsaasti. Niissä ilmenee väite, jonka mukaan jokin venäläinen toimija – ryssät, Neuvostoliitto, Venäjä, Neuvostohallitus, Stalin, ministeri jne. – nähdään suomalaisen toimijan vastustajana. Tällainen väite osoitetaan *muka*-sanalla todenvastaiseksi.

Esim. 10.

Tannerin pyynnöstä saapui Tukholmaan 10. tammikuuta 1940 tapaamaan Neuvostoliiton edustajia suomalainen yhteiskunnallinen vaikuttaja kirjailija Hella Wuolijoki. Tanner pyysi häntä kertomaan, että Suomen hallitus ei muka ollut odottanut marraskuussa 1939 Neuvostoliitolta näin voimakasta sotilaallista reaktiota. (Semirjaga)

Esimerkit (9) ja (10) ovat toisilleen läheisiä, sillä molemmissa nousevat esiin suomalaisten ja venäläisten toimijoiden välisten näkemysten ristiriidat. Jälkimmäisessä näytteessä suomalainen toimija – Suomi, suomalaiset, hallitus, presidentti, Paasikivi jne. – on toiminnan aktiivisena osapuolena. Jälleen väite tulkitaan todenvastaiseksi. Keskeistä on se, että *muka* on kyseisissä konteksteissa aina osoittamassa neuvostotahon näkemyksille vastakkainen mielipide vääräksi. Monessa tapauksessa valheellisen väitteen tiedonlähde on ilmaistu (kuten yllä *porvaristo* ja *Tanner*), mutta joskus sen ilmaiseminen kierretään esimerkiksi passiivi-muotoja käyttämällä.

Alkuperäisteksteissä *muka* esiintyy puolestaan vastakkaisessa käytössä, jolloin jonkin neuvostoliittolaisen toimijan esittämä väite kumotaan. Tällaisten kontekstien frekvenssit jäävät kuitenkin kauas käännostekstien vastakkaista näkemystä edustavien tapausten määristä.

Esim. 11.

Paasikivi muistutti aluksi siitä, että Pietarin turvallisuus oli Moskovan neuvotteluissa syksyllä 1939 Neuvostoliiton johtajien pääperuste heidän aluevaatimuksilleen: »Pietari - Leninin kaupunki - oli muka vaarassa, kun Suomen raja kulki vain 32 kilometrin päässä siitä. (Jakobson)

Vaikka *muka* itsessäänkin luo vaikutelman totuudenvastaisuudesta, samassa kontekstissa voi olla muitakin kontrafaktiivisuutta vahvistavia ilmauksia, kuten *mitä mielikuvituksellisemmat huhut, provokatoriset uutiset, luopion lausunto, paljastua myytiksi, sepittää kommunikea, absurdit väitteet, tekosyy, väärennetty asiakirja ja tekaistu*. Vain viimeksi mainittu ilmaus on peräisin alkuperäiskorpuksesta. Toinen käännosteksteissä totuudenvastaisen kuvan vahvistamiseen käytetty keino on lainausmerkkien käyttö, esimerkiksi konteksteissa *Suomi muka "suojeli", Moskovassa muka pidetty "neuvottelu", muka "vapaaehtoiset" joukot, muka puhtaasti "humanitaarinen" tarkoitusperä ja pysähdyimme muka vaihtamaan "puhjennutta" rengasta*. Ainakin kyseisissä esimerkeissä lainausmerkkejä käytetään osoittamaan, että todellisuus oli jotain muuta, kuin mitä

sana itsessään antaisi olettaa. Koska WordSmithTools ei tilastoja tehdessään rekisteröi lainausmerkkejä, on vaikea ottaa kantaa, voisiko lainausmerkkien käyttö sanan merkityksen muuttamisessa olla eräs venäjistä käännettyjen historiatekstien erityispiirteistä. Joka tapauksessa silmämääräisesti lainausmerkkejä käytetään käänöksissä alkuperäisteksteihin verrattuna huomattavan paljon, mikä tietysti osittain johtuu siitä, että suoria lainauksia on tekstityypillisistä syistä runsaasti.

Käännöskorpuksen kohdalla valheellisten väitteiden esittäjä ei aina ole Suomi, vaan taustalla nähdään välillä joko Saksa tai jokin muu läntinen toimija. Korpuksen tekstit ovat *muka*-sanon käytössä suhteellisen yhtenäisiä lukuunottamatta Karasevia ja Sinitsyniä, joilla sana esiintyy enimmäkseen muissa yhteyksissä kuin Suomen ja Neuvostoliiton suhteita koskevia väitteitä modalisoimassa. Tämä johtunee ensisijaisesti siitä, että molemmat mainitut teokset ovat muistelmatekstejä, joissa ei ensisijaisesti keskitytä suoraan valtiotoimijoiden suhteisiin. Kolmas muistelmateos, Derjabin, poikkeaa sekin hiukan yleisestä linjasta. Siinä kommentoidaan valtiotasonkin väitteitä, mutta monet kontekstit liittyvät myös Derjabinia itseään koskeneisiin väitteisiin. Ilmauksen *muka* muista teksteistä poikkeava käyttö muistelmateksteissä saattaa kuitenkin olla yhteydessä myös kirjoitusajankohtaan: Kaikki muistelmat on kirjoitettu neuvostoajan jälkeen, mikä ehkä näkyy myös välitettävässä ideologiassa.

Esim. 12.

Se (Leningradin johto) pyysi Stalinilta lupaa Valtiollisen yleisen kirjaston nimeämiseen hänen mukaansa. Stalin kielsi: ”Miksi Stalinille nimetty? Onko toveri Stalin muka suuri venäläinen kirjailija, jonka nimeä kirjasto kantaisi?” (Karasev)

Esimerkin (12) kaltainen käyttö on vähemmistössä käänöskorpuksessa. Siinä ei ole taustalla mitään poliittista väitettä, jonka todenvastaisuutta *muka*-sanalla kommentoidaan.

Kokonaisuutena ilmauksen *muka* avainsanaisuus käänösteksteistä näyttää olevan yksi osoitus paitsi erilaisten modaalisten keinojen käytöstä korpusten välillä, myös toisistaan poikkeavista ideologioista. *Muka* on käänösteksteissä luomassa ideologiaa, jonka mukaan Suomi-toimija ja sen länsimaiset auttajat luovat virheellistä kuvaa Neuvostoliitosta ja sen tarkoituksista. Tarkastellut kontekstit paljastivat, että tällaista ideologiaa pönkitetään lisäksi muillakin totuudenvastaisuutta ilmaisevilla keinoilla, kuten erilaisilla fraaseilla ja lainausmerkeillä. On täysin mahdollista, että näitä keinoja käytetään samanlaisessa funktiossa sielläkin, missä *muka* ei ole läsnä. Kaukaisemmin kyseisen kaltaiseen ideologiaan, jota kärjistetyksi voitaisiin nimittää ”Neuvostoliittoa panetellaan turhaan” - tai ”me vs. muu maailma” -ideologiaksi, liittyvät kenties myös kappaleessa 4.1 mainitut arvoväritteiset substantiivit ja adjektiivit, joilla on mahdollista ilmaista

vastakkainasettelua. Alkuperäisteksteissä viitteitä vastaavanlaisen, mutta käänteisen ideologian esiintymisestä, ei ole.

Muka-avainsanan lisäksi käännöksissä on vain vähän potentiaalisestikin evidentialisia ilmauksia. Näköhavaintoon suoraan viittaava adverbij *näköjään* on selvästi evidentialinen, mutta frekvenssit jäävät molemmissa osakorpuksissa melko alhaiseksi (KT 35 / AT 4). Ilmaus ei myöskään esiinny tasaisesti käännöksissä, sillä se havaitaan vain kuudessa tekstissä. *Näköjään* tuntuu intuitiivisesti lievästi puhekieliseltä ja yleensä se korvautunee alkuperäisteksteissä muilla synonyymeilla (ks. 5.3).

Adverbien ulkopuolelta käännöstekstien avainsanoista myös *tiedän* liittyy evidentialisuuteen, mutta senkin avainsanaisuus selittyy käännöskorpuksen muistelmatekstien minä-kerronnalla. Modaalinen apuverbimuoto *voi* on puolestaan rakenteessa *voi olla* episteeminen, mutta evidentialista sävyä siinä ei itsessään ole.

5.3 Alkuperäistekstien evidentialiset adverbit

Kuten todettua, alkuperäisteksteissä erilaisten potentiaalisesti evidentialisten ilmausten määrä ja kirjo on käännöksiä huomattavasti suurempi. Niiden analyysi aloitetaan adverbeistä, jotka edustavat sekä monia eri evidentialisuuden näkökulmia että episteemisyden asteita. Erityisen mielenkiinnon kohteena on ainoa negatiivista varmuutta edustava adverbij *tuskin*. Mielenkiintoista on tarkastella, kompensoiko se jollain tavalla käännöstekstien *muka*-avainsanaa.

Tuskin-adverbij avainsanaisuus alkuperäiskorpuksessa paljastuu kuitenkin konkordansseja tutkittaessa pitkälti yhden teoksen aiheuttamaksi. Kaikkiaan 239 esiintymästä 142 on peräisin Suomen teoksesta. Näin ollen jäljelle jäävissä teksteissä ilmaus esiintyy yhteensä 97 kertaa, kun käännösteksteissä esiintymiä on 63. Jos mukaan lasketaan *tuskinpa*-muoto (KT 12 / AT 3), ero vielä hiukan pienenee. Suffiksi *-pa* saattaa olla seurausta lähdetekstien *ли*-partikkelin (ilmauksissa *едва ли* ja *вряд ли*) stimuluksesta.

Adverbijllä on olemassa myös sellaisia käyttötapoja, jotka eivät liity evidentialisuuteen tai episteemisyteen. Kummassakin korpuksessa ne ovat kuitenkin selvässä vähemmistössä: Alkuperäisteksteissä niitä on yhteensä 17, käännösteksteissä taas 4.

Esim. 13.

Rapuja saatiin niin paljon, että ne töin tuskin mahtuivat veneeseen. (Sinitsyn)

Esimerkissä (13) ei epäillä asiantilan toteutumista, vaan viitataan siihen, että asiantilan toteutumatta jääminen oli lähellä. Tällöin merkitys on synonyminen ilmaukselle *juuri ja juuri*.

Esim. 14.

Tuskin oli häly julkisuudessa ehtinyt vaimentua, kun rajalla jo sattui uusia välikohtauksia.
(Suomi)

Esimerkissä (14) *tuskin* puolestaan on muodostamassa kaksiosaista konjunktiota (*tuskin – kun*), jolloin se viittaa kahden tapahtuman välittömään peräkkäisyyteen.

Useimmiten ilmaus esiintyy kuitenkin perustehtävässään ilmaisemassa epäilyä jonkin asiantilan todennäköisyydestä. Kuten *muka*, myös *tuskin* on melko itsenäinen ja vapaasti paikkaa vaihtava ilmaus, ja siksi kollokaattien tarkastelu antaa varsin vähän tietoa sen esiintymisympäristöstä. Joitakin rakenteellisia tendenssejä voidaan kuitenkin havaita. Alkuperäisteksteissä lähiympäristössä esiintyy melko usein muitakin kielteisissä konteksteissa tyypillisesti olevia sanoja, kuten *kuitenkaan* (21 esiintymää), *niinkään* (6), *kukaan* (6), *enää* (5), *mitään* (5) ja *kovinkaan* (5). Lisäksi *olla*-verbin muodot *oli*, *olisi* ja *on* sekä konjunktiot *että* ja *mutta* ovat tavallisia molemmissa osakorpuksissa.

Tuskin ei aina ole kovinkaan evidentiaallinen ilmaus, sillä se ei itsessään sisällä viittausta mihinkään tietolähteeseen. Konteksti voi kuitenkin pitää sisällään viittauksen väitteeseen, jonka todenperäisyyttä puhuja sitten epäilee.

Esim. 15.

Perimmäisenä syynä oli tuskin kuitenkin Neuvostoliiton turvallisuusintressit, vaan Ahvenanmaan-kysymys, kuten suomalaisten myöhemmästä ehdotuksesta voi päätellä.
(Suomi)

Esimerkissä (15) kirjoittaja epäilee yhtä selitystä (Neuvostoliiton turvallisuusintressit) ja tarjoaa tilalle omaansa (Ahvenanmaan kysymys). Konteksti viittaa siihen, että ensimmäinen selitys on jonkun toisen esittämä. Usein, kuten esimerkissä (16), *tuskin* ei kommentoi mitään valmista väitettä, vaan koko väite on kirjoittajan itse muodostama. Sanaa käytetään tällöin lähinnä retorisessa funktiossa, joka hiukan pehmentää esitettävää väitettä.

Esim. 16.

Tuskin mikään historiallinen tapahtumasarja on saanut Suomen kansan yleisessä tietoisuudessa niin korostetun merkityksen kuin talvisota. (Suomi)

Episteeminen epätodennäköisyyden ilmaiseminen näyttää olevan *tuskin*-adverbin ensisijainen käyttötapa, eikä selkeitä eroja korpusten välillä ole havaittavissa. Toisin kuin *muka*-sanan kohdalla toistuvaa, valtiotoimijoiden välisiin suhteisiin liittyvää käyttöyhteyttä havaitaan vain harvoin. Alkuperäisteksteissä *tuskin*-adverbin käytön funktio on usein epäselvä, sillä se ei vaikuta täysin välttämättömältä merkityksen kannalta. Ilmaus onkin monesti lähinnä lieventävässä tai pehmentävässä käytössä, kuten jälleen esimerkissä (17).

Esim. 17.

Näin ollen Suomen hyvien idänsuhteiden kannalta olisi siis tuskin voinut löytyä epäonnistuneempaa toimenpidettä kuin ulkoministerin vierailu Berliiniin. (Suomi)

Hypoteettisesti voidaan olettaa, että mikäli esimerkki (17) edustaisi käännettä suomea, *tuskin* olisi jätetty pois ja sisältö ilmaistaisiin suoremmin, esimerkiksi: ”Idänsuhteiden kannalta ei olisi löytynyt epäonnistuneempaa toimenpidettä.” Kyseisessä näytteessä huomiota herättää myös se, että siinä suomalainen kirjoittaja arvostelee oman maansa toimintaa. Ilmauksen *muka* pohjalta saadun tiedon perusteella on luultavaa, että käännöksteissä vastaavat esimerkit, joissa venäläinen kirjoittaja arvostelisi oman maansa toimintaa, ovat harvinaisuuksia. Mikäli tämä hypoteesi pitäisi paikkansa laajemminkin aineiston tasolla, on kyse mitä suurimmassa määrin ideologiaan liittyvästä havainnosta. Tässä työssä kysymyksen laajempi tarkastelu ei kuitenkaan ole mahdollista.

Esim. 18.

Sopimusluonnos saatiinkin valmiiksi, vaikka suomalaiset itsekin oman tunnustuksensa mukaan tuolloin tuskin uskoivat, että Neuvostoliitto ottaisi sen huomioon. (Bartenjev)

Esimerkki (18) edustaa *tuskin*-adverbin käyttöä käännöksteissä. Rakenteellisesti virke tuntuu jotenkin oudolta ja ristiriitaiselta: Jos suomalaiset olivat itse tunnustaneet asiantilan, miksi hypoteettisuutta ilmaisevaa adverbiä ylipäätään tarvitaan? Oletettavasti jokin lähdetekstin stimulus on vaikuttanut vieraalta tuntuvaan käännöksen syntyyn. On mahdollista, että *tuskin* on alkutekstissä viitannut viimeiseen lauseeseen, esim. ...että Neuvostoliitto *tuskin* ottaisi sen huomioon. Käänöksissä modaalisia ilmauksia, kuten toki mitä tahansa muutakin ilmausta, saatetaan siis käyttää epätyypillisillä tavoilla. Ilman tarkempaa tutkimista olisi kuitenkin uskallettua väittää, että poikkeavat käyttötavat olisivat käänöksissä alkuperäistekstejä yleisempiä. Kieliopillisia sääntöjä nimittäin rikotaan yhtä lailla molemmissa korpuksissa, kuten aiemmassa esimerkissä (15) *olla*-verbin virheellinen persoonapäätteen osoittaa.

Todennäköisyyttä ilmaisevan *ilmeisesti*-adverbin evidentialinen merkitys on nykysuomessa hämärtynyt, mutta se viittaa asioiden esilläoloon (vrt. *tulla ilmi*) ja sitä kautta se lienee alun perin liittynyt näköhavaintoon. Nykykielessä ilmaus liittyy kuitenkin mieluminkin päättelyn kautta saatuun tietoon. *Ilmeisesti*-adverbiin pätee sama perushuomio kuin *tuskin*-adverbiin. Suomen teoksessa sana esiintyy 134 kertaa, kun sen frekvenssi on yhteensä 236. Yhden teoksen osuus avainsanaisuuden muodostajana on siis jälleen merkittävä. Myös huomattavasti harvinaisemman, kielteisen *ilmeistikään*-muodon kohdalla selitys on sama: Suomen teksti kattaa 18 kaikkiaan 23 osumasta. Käännöksteissä puolestaan kaikkiaan 106 *ilmeisesti*-muodosta 42 esiintyy Sinitsynin tekstistä. *Ilmeistikään*-muotoa ei havaita käänöksissä kertaakaan.

Myöskään *ilmeisesti*-sanalla kollokaatti-haku ei tuo suurta lisävalaistusta avainsanaisuuteen. *Olla*-verbin muotojen ja konjukaatioiden lisäksi keskeiseksi vasemman-

puoleiseksi kollokaatiksi nousee *aivan*-sana. Alkuperäisteksteissä se ilmenee 34 kertaa, joista suuri osa Suomen teoksessa; käänöksissä esiintymiä on vain viisi. Esimerkissä (19) *ilmeisesti* tuntuu jokseenkin tarpeettomalta, sillä sen moduloima propositio vaikuttaa itsestään selvältä, eikä siinä pitäisi olla mitään kyseenalaista. On vaikeaa suoraan arvioida, onko kyseessä pelkkä historiagenrelle tyypillinen retorinen keino vai liittyykö siihen hedging-tyyppistä viestin lieventelyä tai siloittelua.

Esim. 19.

Talvisota on ilmeisesti hyvin keskeinen tekijä Suomen ja Neuvostoliiton sodanjälkeisten suhteiden syntyhistoriassa. Ei vain siksi, että se pelasti Suomen itsenäisyyden, vaan myös siksi, että se osoitti Paasikiven perusväittämän sittenkin oikeaksi: Neuvostoliitolla on Suomen suunnalla vain sotilaallisia etuja. (Tarkka)

Merkitykseltään hyvin läheinen, päättelyyn viittaava *kaiketi* on alkuperäiskorpuksessakin melko harvinainen: Se esiintyy yhteensä 35 kertaa, joista 18 on Apusella ja 12 Suomella. Tässäkin tapauksessa avainsanaisuus ei siis johdu koko korpuksesta. Käänöksissä sana esiintyy vain kerran. Samankaltainen avainsana on myös toisen käden tietoa osoittava *tietävästi*. Se on harvinainen (AT 29 / KT 1), ja jälleen avainsanaisuuden taustalla on Suomen teoksen vaikutus (19 osumaa).

Kokonaisuutena tutkimuksen edetessä on käynyt ilmeiseksi, että hyvin usein episteemis-evidentiaalisten ilmausten avainsanaisuuden taustalla on Suomen teos. Vielä mainitsemattomista varmuutta kuvaavista ilmauksista myös *ehkä*, *epäilemättä*, *lienee*, *mahdollisesti* ja *viittaa* saavat suuren osan alkuperäiskorpuksen frekvenssistään nimenomaan Suomelta. Harvemmin, esimerkiksi sanojen *mahdollista*, *odotettavissa* ja *väistämättä* kohdalla, myös muut teokset ovat tasaisemmin mukana avainsanaisuuden synnyssä. Vaikka Suomen teos onkin korpuksen toiseksi pisin, voidaan kuitenkin sanoa, että se näyttää käyttävän runsaasti episteemistä varmuutta kuvaavia ilmauksia asiantilojen modifioimiseen. Tiedonlähteen erittelyllä ei vaikuta olevan suurta roolia, joten ainakin Suomen teoksen osalta episteemisyys näyttäisi olevan evidentiaalisuutta primäärimpi piirre. Yhteenvedona voidaan sanoa, että alkuperäiskorpuksen runsas episteemisten adverbi-avainsanojen määrä ei ilmeisesti kerro niinkään koko korpuksen ominaisuuksista kuin yhden teoksen ominaispiirteistä.

5.4 Näyttää-lemma referatiivi-rakenteessa

Analyysissä siirrytään nyt tarkastelemaan potentiaalisesti evidentiaalista referatiivirakennetta. Intransitiivisten verbimuotojen *näyttää*, *näytä* ja *näytti* avainsanaisuus alkuperäisteksteissä on erityisen mielenkiintoinen siitä näkökulmasta, että Eskola (2002: 136) havaitsi kyseisen lemman olevan eräs yleisimmistä referatiivilausekkeen predikaateista venäjistä käännettyissä kauno-

kirjallisissa teksteissä. Vaikka tekstilajierot tutkimusaineistojen välillä voivatkin olla yksi mahdollinen syy tähän hiukan ristiriitaiseen havaintoon, on kyseisen muotopesyeen lähempi tarkastelu paikallaan. Seuraavassa esitetään muotojen frekvenssit sekä esiintymät / 1000 sanaa alkuperäisteksteissä.

Taulukko 4. Näyttää-lemman esiintyminen alkuperäiskorpuksen eri teksteissä

	Näyttää		Näytti		Näytä	
Apunen	17	0,23	12	0,16	1	0,01
Jakobson	20	0,21	14	0,15	1	0,01
Polvinen	15	0,12	60	0,47	1	0
Seppälä	5	0,11	6	0,13	4	0,09
Suomi	144	1,37	32	0,30	48	0,46
Tarkka	13	0,83	12	0,77	0	0
Vihavainen	16	0,22	33	0,45	3	0,04
Yht.	230		169		58	

Alkuperäisteksteissä havaitaan yhden teoksen (Suomi) pitkälti yksin nostavan muodot *näyttää* ja *näytä* avainsanaisiksi. Molempia muotoja näytetään käytettävän ensisijaisesti preesensissä, ja jälkimmäisenä mainittu esiintyy poikkeuksetta kieltoisanan yhteydessä. Havainto viittaa Suomen tekstin poikkeavan muista teksteistä aikaperspektiivinsä suhteen. Sen sijaan imperfekti-muotoinen *näytti* on frekvensseiltään tasapainoisempi: Useimmin ilmaus esiintyy Polvisella, kun taas sen suhteellinen taajuus on Tarkalla korkein. Alkuperäiskorpuksessa kattavinta tietoa koko osakorpuksen osalta antaa siis *näytti*-muoto.

Taulukko 5. Näyttää-lemman esiintyminen käänköskorpuksen eri teksteissä

	Näyttää		Näytti		Näytä	
Bartenjev	1	0,01	0	0	0	0
Baryshnikov	2	0,08	0	0	0	0
Derjabin	5	0,08	12	0,18	1	0,02
Holodkovski	7	0,11	13	0,21	0	0
Karasev	9	0,11	9	0,11	0	0
Komissarov	2	0,04	4	0,07	0	0
Pohlebkin	2	0,07	3	0,10	0	0
Semirjaga	2	0,15	1	0,07	0	0
Sinitsyn	2	0,02	9	0,11	0	0
Smirnov	2	0,05	3	0,07	0	0
Vladimirov	4	0,08	10	0,19	0	0
Yht.	38		64		1	

Käänköskorpuksessa muotojen esiintyminen on vähäisempää, mutta samalla se jakautuu tasaisemmin eri teosten välille. *Näytä* tosin puuttuu käytännössä kokonaan: se esiintyy vain kerran ja silloinkin se edustaa imperatiivia. Imperfekti-muoto *näytti* on käänköksissään kiinnostavin,

koska se saavuttaa muodoista korkeimman frekvenssin ja on edustettuna melko tasaisesti lukuun ottamatta Bartenjevin ja Baryshnikovin teoksia, joissa sitä ei esiinny lainkaan.

Taulukossa (6) on kuvattuna *näytti*-muodon yhteydessä esiintyvien erilaisten referatiivisten elementtien frekvenssit alkuperäisteksteissä ja käänöksissä. Synonyymisilta vaikuttavat *siltä että* ja *siltä kuin* on laitettu eri riveille, vaikka niiden käyttöeroja ei tarkemmin voidakaan tarkastella. Kielteiset *että*-muodot ovat alhaisen frekvenssinsä vuoksi yhdistetty myönteisten muotojen määrään. Vastaavasti harvinaiset *-tUn*-muodot on lisätty *-neen* muotojen riville.

Taulukko 6. Näytti-muodon referatiivinen käyttö

	Alkuperäistekstit (yht. 169)		Käännökset (yht. 64)	
Siltä että	7	4 %	5	8 %
Siltä kuin	4	2 %	2	3 %
-vAn	106	63 %	6	9 %
-neen, -tUn	13	8 %	3	5 %
Yht.	130	77 %	16	25 %

Taulukosta nähdään, että nykyhetken viittaava *vAn*-partisiippi on erittäin yleinen näytti-muodon kollokaatti alkuperäisteksteissä. Kombinaatio esiintyy melko tasaisesti kaikissa korpuksen teksteissä. Muita etsittyjä muotoja on vähemmän, mutta kokonaisuutena evidentialisuuteen ja episteemisyteen viittaavan referatiivisen rakenteen käyttö kattaa kolme neljäsosaa kaikista konteksteista. Jäljelle jäävissäkin tapauksissa saattaa olla episteemisiä sävyjä, kuten *näytti epävarmalta*, *näytti ilmeisesti*, *näytti todennäköisemmältä* ja *näytti väistämättömältä*. Käänöksissä referatiivisia rakenteita on huomattavasti vähemmän, mikä ei tarkoita, etteivät muutkin ilmaisut voisi liittyä modaalisuuteen. Yleinen on esimerkiksi rakenne näyttää + ablatiivi, esimerkiksi *näytti hyvältä*, *näytti itsemurhalta*, *näytti masentuneelta*. Aineisto ei kuitenkaan vahvista Eskolan (2002: 136) havaintoa siitä, että referatiivisen rakenteen puuttumista venäjämästä käännettyssä suomessa kompensoisi *siltä että* -ilmaus.

Esim. 20.

Sitoumukseen sisältyvä kohtalonomainen automatiikka enteili tulevan sodan syntyä. Ulkonaisesti kaikki näytti olevan ennallaan. Keisarit Nikolai II ja Wilhelm II kirjoittivat ahkerasti toisilleen kirjeitä englannin kielellä. Nikolai oli dearest Nicky ja Wilhelm dearest Willy. (Jakobson)

Esimerkki (20) demonstroi hyvin alkuperäistekstien tapaa käyttää referatiivirakennetta. Usein sitä käytetään implikoimaan, että jokin asiantila ei ole sitä miltä näyttää. Monessa tapauksessa, kuten juuri yllä olevassa esimerkissä, kyse vaikuttaisi olevan siitä, että kirjoittaja peilaa omaa tietämystään historiallisten tapahtumien kulusta niihin käsityksiin, joita niiden

tapahtumahetkellä esiintyi. Rakenteella siis luodaan kontrastia menneisyydessä vallinneiden olettamusten ja historiallisesti toteutuneiden tosiasioiden välille. Preesensiä sen sijaan käytetään varsin erilaisessa funktiossa, kuten esimerkissä (21). Tällöin kirjoittajalla ei enää olekaan varmuutta kuvaamisesta tapahtumista, vaan hän perustaa näkemyksensä toisen käden tietoon, esimerkiksi päättelyyn.

Esim. 21.

Presidentti näyttää suhtautuneen Holstiin varauksin, ja todennäköisesti tästä syystä hän laaditutti Kivimäellä ns. informaatiomuiston, joka itse asiassa sisälsi melko seikkaperäiset ja kieltämättä kahlitsevatkin toimintaohjeet uutta ulkoministeriä varten. (Suomi)

Näyttää- ja näytä –muotojen (taulukot 7 ja 8) käyttäytymisestä on tämän aineiston pohjalta mahdotonta tehdä yleistyksiä, sillä suurin osa alkuperäistekstien esimerkeistä on lähtöisin yhdestä ja samasta tekstistä (Suomi). Tästä syystä edellisen esimerkin kaltainen –neen –partisiipin referatiivinen käyttö yliedustuu. Huomionarvoista voikin olla lähinnä se, että kieltosanan kanssa esiintyvä näytä-muoto on alkuperäisteksteissä poikkeuksetta referatiivisessa kontekstissa.

Taulukko 7. Näyttää-muodon referatiivinen käyttö

	Alkuperäistekstit (yht. 230)		Käännökset (yht. 38)	
Siltä, että	17	7 %	4	11 %
Siltä kuin	11	5 %	1	3 %
-vAn	11	5 %	3	8 %
-neen, -tUn	135	59 %	3	8 %
Yht.	174	76 %	11	30 %

Taulukko 8. Näytä-muodon referatiivinen käyttö

	Alkuperäistekstit (yht. 58)		Käännökset (yht. 1)	
Siltä että	0	0 %	0	0 %
Siltä kuin	0	0 %	0	0 %
-vAn	6	10 %	0	0 %
-neen, -tUn	52	90 %	0	0 %
Yht.	58	100 %	0	0 %

Edellä esitellyn näköjään-adverbin puuttumista saattaa alkuperäisteksteissä kompensoida *nähtävästi* (KT 15 / AT 47), joka ei huomattavasta frekvenssierosta huolimatta nouse avainsanalistalle. *Näkyä*-lemma esiintyi yhtä harvoin molemmissa osakorpuksissa (esim. *näkyi*: KT 24 / AT 30), eikä se ilmennä referatiivista toisen käden tietoa. Ensikäden näköhavaintoja se toki voi ilmaista, ja sitä kautta liittyä luonnollisesti evidentialisuuteen.

Muista potentiaalisista intransitiivisista yleisvaikutelmaverbeistä *vaikuttaa* on yleisempi alkuperäisteksteissä kuin käänöksissä, vaikkei avainsanaisuuden kriteereitä täytäkään. Frekventeimmät ovat muodot *vaikutti* (AT 118 / KT 66) sekä *vaikuttaa* (AT 116 / KT 73). Evidentiaalisuus ei näytä kuitenkaan olevan kovinkaan merkittävässä roolissa, sillä suuressa osassa tapauksista verbi on epämodaalisessa käytössä: erityisen yleinen on *vaikuttaa* + *illatiivi* –rakenne. Partisiippimuotoisia referatiivirakenteita ei ilmene lainkaan, ja *vaikutti*-muodon kohdalla myös ablatiivia vaativa rakenne on melko harvinainen. Sen sijaan alkuperäisteksteissä preesensissä olevan *vaikuttaa*-muodon kanssa ablatiivia esiintyy enemmän, pääasiassa rakenteessa *vaikuttaa siltä että*. Selitykseksi löytyy jälleen Suomen teos (vrt. yllä preesens-muotoinen *näyttää*), joka nostaa rakenteen frekvenssiä merkittävästi. Kokonaisuudessaankin Suomi on päätekijä siinä, että *vaikuttaa*-lemman muotojen frekvenssit ovat alkuperäisteksteissä käänöksiä korkeammat.

Myös *kuului* on yleisempi alkuperäisteksteissä (206 esiintymää) kuin käänöksissä (154); Sen sijaan *kuulua*-lemman muissa muodoissa (esim. *kuuluu* AT 47 / KT 41) suuria eroja ei havaita. Kummassakaan korpuksessa ei kuitenkaan esiinny toisen käden tietoon viittaavaa referatiivista käyttöä. Yleisin käyttötapa näyttää olevan modaalisuuteen liittymätön *kuulua* + *illatiivi* –rakenne. Ensi käden tietoa edustavaa evidentiaalisuutta on jonkin verran molemmissa korpuksissa, kuten esimerkissä (22).

Esim. 22.

Jälleen kolmen minuutin kuluttua kuului laukaus, jota seurasi räjähdys. (Seppälä)

Kuulua-lemmalla on monenlaisia merkityksiä, joista moni muukin kuin evidentiaalinen käyttö voi sisältää modaalisia sävyjä. Esimerkkien (23) ja (24) kaltainen käyttö on kyseisessä aineistossa kuitenkin hyvin harvinaista.

Esim. 23.

Virallisen elämäkerran mukaan Leninillä oli venäläiskansallinen syntyperä ja proletaarinen perhetausta niin kuin kunnan kommunistille kuului. (Jakobson)

Esim. 24.

Mitä se teille kuuluu, hyvä Pavel Mihailovits? Abakumov kysyi tyyliä. (Sinitsyn)

Tuntua poikkeaa muista intransitiivisista yleisvaikutelmaverbeistä siinä, että sen frekventein muoto, *tuntui*, on käänöskorpuksessa (87 esiintymää) yleisempi kuin alkuperäiskorpuksessa (53). Käänöstekstien suurempi frekvenssi selittyy sillä, että eniten sanaa esiintyy Derjabinilla, Karasevilla ja Sinitsynillä, eli toisin sanoen muistelmateksteissä. Alkuperäisteksteissäkin se tosin esiintyy lähinnä kahdessa tekstissä, Polvisella ja Tarkalla. Intuitiivisesti vaikuttaa siltä, että *tuntua* on sävyiltään hiukan epämuodollinen ja siksi tieteellisessä historiantutkimuksessa melko harvinainen. Molemmissa korpuksissa *tuntui* kuitenkin esiintyy referatiivisessa käytössä melko

tasamääräisesti: Käännöksissä *-vAn* esiintyy 11 kertaa, *-neen* 5 kertaa ja *-tUn* yhden kerran, kun alkuperäisteksteissä ainoastaan *-vAn* saa esiintymiä, yhteensä 13. Lisäksi *tuntua* + *ablatiivi* – rakenne on melko yleinen.

5.5 Passiivin imperfekti-muodot referatiivirakenteessa

Referatiivi-rakenteen yleisyyttä episteemis-evidentiaalisten verbien yhteydessä tukee muidenkin avainsanoiksi nousevien sanojen tarkastelu. Näistä *katsottiin*, *nähtiin*, *uskottiin* ja *väitettiin* ovat avainsanaisia alkuperäisteksteissä ja *mainittiin* ja *sanottiin* käännettyissä teksteissä. Passiivin imperfektiä edustavista alkuperäiskorpuksen avainsanoista lisäksi *haluttiin* ja *pelättiin* voivat esiintyä referatiivirakenteessa. Ne eivät kuitenkaan ensisijaisesti liity episteemisyyteen tai evidentiaalisuuteen, joten niitä ei tässä käsitellä. Taulukossa (9) on esitelty ilmausten frekvenssit sekä esiintymien määrä tuhatta sanaa kohden teoskohtaisesti alkuperäistekstien osalta.

Taulukko 9. Passiivin imperfekti -muotojen esiintymät alkuperäisteksteissä teoksittain

	Katsottiin		Nähtiin		Uskottiin		Väitettiin		Mainittiin		Sanottiin	
Apunen	22	0,30	21	0,29	2	0,03	1	0,01	5	0,07	2	0,03
Jakobson	11	0,11	3	0,03	15	0,16	7	0,07	3	0,05	19	0,20
Polvinen	26	0,20	3	0,02	13	0,10	5	0,04	1	0	1	0
Seppälä	3	0,07	1	0,02	0	0	1	0,02	0	0	10	0,22
Suomi	71	0,68	25	0,24	16	0,15	23	0,22	5	0,05	1	0
Tarkka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,06
Vihavainen	5	0,07	11	0,15	8	0,11	11	0,15	2	0,03	6	0,08
Yht.	138		64		54		48		16		40	

Teosten välillä on havaittavissa tiettyjä eroja ilmausten käytössä. Tarkalla niitä ei ole käytännössä lainkaan, vaikka *näyttää-* ja *näytti-*muotoja hän käytti suhteellisen usein. Toinen lyhyistä teoksista, Seppälä, käyttää sekin *sanottiin-*muotoa lukuunottamatta kaikkia sanoja erittäin harvoin. Muiden teosten osalta vaihtelu saattaa olla suurtakin tapauskohtaisesti. Esimerkiksi Apusella visuaaliseen havaitsemiseen liittyvät *katsottiin* ja *nähtiin* ovat melko tavallisia, mutta muita passiivin imperfektejä on vähemmän. *Näyttää-*lemmaa runsaasti käyttänyt Suomi käyttää erityisen runsaasti *katsottiin-*muotoa, mutta myös *nähtiin-* ja *väitettiin-*muotojen kohdalla frekvenssi nousee korkeaksi.

Taulukossa (10) on kuvattuna puolestaan käännettyjen tekstien esiintymien määrät.

Taulukko 10. Passiivin imperfekti -muotojen esiintymät käännoksissä teoksittain

	Katsottiin		Nähtiin		Uskottiin		Väitettiin		Mainittiin		Sanottiin	
Bartenjev	0	0	0	0	2	0,04	1	0,02	6	0,12	13	0,27
Baryshnikov	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,04	8	0,32
Derjabin	8	0,12	5	0,08	1	0,02	1	0,02	16	0,25	15	0,23
Holodkovski	6	0,10	2	0,03	3	0,05	5	0,08	17	0,28	16	0,26
Karasev	5	0,06	4	0,05	2	0,02	0	0	9	0,11	9	0,11
Komissarov	1	0,02	0	0	1	0,02	0	0	5	0,09	13	0,24
Pohlebkin	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,03	7	0,24
Semirjaga	1	0,07	1	0,07	0	0	0	0	1	0,07	6	0,44
Sinitsyn	1	0,01	0	0	1	0,01	0	0	8	0,10	6	0,07
Smirnov	0	0	0	0	1	0,02	0	0	2	0,05	30	0,75
Vladimirov	6	0,12	1	0,02	1	0,02	0	0	4	0,08	24	0,47
Yht.	28		13		12		7		70		147	

Kuten nähdään, neljän ensimmäisen muodon kohdalla frekvenssit ovat hyvin pienet. Teksteistä vain Derjabinilla ja Holodkovskilla kaikki verbit ylipäätään esiintyvät, mutta silloinkin määrä jää hyvin alhaiseksi. Huomiota herättää se, että Holodkovskin tekstiä lukuunottamatta neuvostoaikana kirjoitetuista teksteistä (Bartenjev, Baryshnikov, Komissarov, Pohlebkin, Semirjaga ja Smirnov) neljä ensimmäistä muotoa puuttuvat käytännössä kokonaan. Sen sijaan käännosteksteissä avainsanoiksi nousevia *mainittiin*- ja *sanottiin*-muotoja tavataan jokaisessa tekstissä ainakin kerran, ja etenkin viimeksi mainittu on suhteellisen yleinen.

Taulukko 11. Passiivin imperfekti -muotojen referatiivinen käyttö alkuperäisteksteissä

	Katsottiin Yht. 138		Nähtiin Yht. 64		Uskottiin Yht. 54		Väitettiin Yht. 48		Mainittiin Yht. 16		Sanottiin Yht. 40	
Että	11	8 %	0	0 %	7	13 %	4	8 %	0	0 %	11	28 %
-vAn	78	57 %	8	13 %	32	59 %	18	38 %	0	0 %	4	10 %
-neen/-tUn	29	21 %	0	0 %	3	6 %	22	46 %	0	0 %	6	15 %
Yht.	118	86%	8	13%	42	78%	44	92%	0	0 %	21	53%

Taulukosta (11) huomataan, että alkuperäistekstien avainsanoista *nähtiin* ei ota kovinkaan usein (vain 13 % tapauksista) kollokaateikseen referatiivimuotoja. Niiden sijaan sen kanssa esiintyy runsaasti esimerkiksi essiivi- ja translatiivimuotoja. Muut tarkasteltavista avainsanoista puolestaan esiintyvät alkuperäisteksteissä suurimmassa osassa tapauksista referatiivirakenteessa ja useimmiten vielä partisiippimuotojen seurassa. Frekvenssit eivät ole riittävän korkeita, jotta mitään yleistävää voitaisiin yksittäisistä ilmauksista sanoa, mutta suuntaa antavia tendenssejä on nähtävissä: *Katsottiin* ja *uskottiin* ilmenevät aineistossa tyypillisemmin presenssiä edustavan *-van*-partisiipin kanssa, kun taas *väitettiin* on hiukan useammin mennyttä aikaa edustavan *-neen*-partisiipin seurassa. *Uskottiin* taas päinvastoin esiintyy perin harvoin *-neen*-partisiipin rinnalla.

Mielenkiintoista on, että Suomen teoksessa, joka *näyttää*-lemman kohdalla nosti *-neen*-partisiipin frekvenssiä huomattavasti, ei passiivin imperfekti-muodoissa voida havaita vastaavaa preferenssiä, vaan sekä preesensin että imperfektin partisiippeja käytetään tasaveroisesti. Käännöstekstien avainsanoista *mainittiin* on ylipäätään harvinainen, eikä se esiinny referatiivirakenteissa. Sen sijaan *sanottiin* on puolesta tapauksista referatiivirakenteessa, useimmiten *että*-lauseen seurassa.

Esimerkeissä (25) ja (26) *katsottiin* ja *uskottiin* ovat tyypillisimmissä käyttöyhteyksissään.

Esim. 25.

Lainan *katsottiin* *tähtäävän* väliaikaisen hallituksen sotaponnistelujen helpottamiseen, mitä se viime kädessä tietysti olisi merkinnytkin. (Polvinen)

Esim. 26.

Saksalaisten *uskottiin* *muuttuvan* »kylläiseksi kansakunnaksi» saavutettuaan kansalliset tavoitteensa. (Jakobson)

Episteemisyydeltään molemmat ilmaukset näyttävät intuitiivisesti edustavan suunnilleen samaa varmuusastetta: Puheen kohteena oleva asiantila vaikuttaa olevan varma. Verbit ovat myös luonteeltaan melko neutraaleja, eikä kirjoittajan kanta väitteen todenperäisyyteen ole esillä. Evidentiaalisuuden näkökulmasta ensin mainittu verbi sisältää vielä ulkoisen viittauksen aistihavaintoon, mutta todellisuudessa puheen kohteena oleva tieto lienee hankittu päättelyn ja aiempien kokemusten perusteella. Jälkimmäisessä tapauksessa ei ole näkyvissä viittausta empiriaan, vaan tieto on selvemmin peräisin päättelystä, oletuksista ja toiveista. Kumpikaan muoto ei itsessään osoita kirjoittajan kantaa asian todenperäisyyteen, mutta kontekstista riippuen voidaan kirjoittajan tulkita olevan niin samaa kuin erikin mieltä väitteen kanssa. Esimerkissä (25) jälkimmäinen lause implikoi, että kirjoittaja pitää väitettä uskottavana. Esimerkki (26) puolestaan sijoittuu toista maailmansotaa edeltävään kontekstiin, jolloin kirjoittajan myöhempien historiallisten tapahtumien valossa näyttää pitävän propositiota toteutumattomana.

Esim. 27.

Suomen rahavaltiaiden *väitettiin* *myyneen* »Suomen itsenäisyyden edut» ja sen, että Puna-armeija teki nyt lopun sotaprovokaatiosta, *selitettiin* täysin *vastaavan* »meidänkin kansamme elinetuja». (Vihavainen)

Väitettiin-muoto eroaa aiemmin mainituista siinä, että siinä kirjoittajan kanta väitteen todenperäisyyteen tulee selvemmin ilmi: Hän pitää sitä epätotena. Ilmaus vaikuttaisi intuitiivisesti olevan lähellä käännösteksteissä avainsanaksi nousevaa *muka*-sanaa, joskin se on hiukan lievempi ja monitulkintaisempi. Väitteen esittäjä ei ole yleensä näkyvillä, vaan kyse on enemmänkin kuulopuheesta.

Taulukossa (12) samojen rakenteiden frekvenssit on esitelty käännösten osalta.

Taulukko 12. Passiivin imperfekti-muotojen referatiivinen käyttö käännosteksteissä

	Katsottiin, Yht. 28		Nähtiin Yht. 13		Uskottiin Yht. 12		Väitettiin Yht. 7		Mainittiin Yht. 70		Sanottiin Yht. 147	
Että	10	36 %	1	8 %	2	17 %	6	86 %	23	33 %	62	42 %
-vAn	7	25 %	1	8 %	3	25 %	0	0	1	1 %	3	2 %
-neen/-tUn	1	4 %	0	0	0	0	0	0	1	1 %	3	2 %
Yht.	18	65%	2	16%	5	42%	6	86%	25	35%	68	46%

Käännösten osalta keskeisin huomio on *että*-rakenteiden määrän korostuminen alkuperäisteksteihin verrattuna. Partisiippien käyttö on ylipäätään vähäistä. Käännöksissä referatiivirakenteiden ulkopuolelle jää selvästi enemmän muuta käyttöä kuin alkuperäisteksteissä. Esimerkiksi *mainittiin* ja *sanottiin* esiintyvät melko usein kontekstissa *kuten jo mainittiin/sanottiin*. Lisäksi *sanottiin* esiintyy usein juuri ennen suoraa lainausta. Referatiivirakenteissa *että*-konjunktioilla muodostettava sivulause on selvästi yleisempi kuin partisiipirakenne.

Esim. 28.

Vetoomuksessa sanottiin, että järjestäytyneet työläiset ovat jo lähes kolme vuotta vaatineet kaupankäynnin aloittamista ja hyvien naapuruussuhteiden aikaansaamista Neuvosto-Venäjän kanssa. (Holodkovski)

Esimerkin (28) *että*-lause voitaisiin korvata partisiipillakin: *Vetoomuksessa sanottiin työläisten vaatineen...* Koska venäjässä ei ole vastaavaa partisiipilla muodostettavaa referatiivilauseketta, näyttää *että*-lauseiden korostuminen käänöksissä ymmärrettävältä. Esimerkki (28) on mahdollista tulkita siten, että kirjoittaja pitää esitettyä väitettä todenvastaisena. Lausetta laajemmassa kontekstissa tarkasteltaessa kyseinen tulkinta kuitenkin on epätodennäköinen, joten *sanottiin*-muodon tehtävä näyttää olevan pelkästään tosiasioiden referoiminen, eikä kirjoittajan näkökannan esittäminen. Sen sijaan alkuperäiskorpuksesta oleva esimerkki (29) vaikuttaa implikoivan, että kirjoittaja pitää esitettyä väitettä todenvastaisena.

Esim. 29.

Molotov luovutti Suomen-lähettiläälle nootin, jossa sanottiin suomalaisten tykistön ampuneen Mainilan alueella olleita neuvostosotilaita edellä mainituin seurauksin. (Seppälä)

Vaikka tarkkaa tilastollista analyysiä erilaisten tulkintojen esiintymisestä eri korpuksissa onkin tässä työssä mahdotonta toteuttaa, vaikuttaisi siltä, että passiivin imperfektiä käytetään alkuperäisteksteissä useammin kuin käänöksissä kirjoittajan omien näkökantojen esittämiseen. Käännosteksteissä esiteltyjen verbien perustehtävä taas on referoida ottamatta itsessään kantaa väitteiden todenperäisyyteen.

Edellä käsitellyt verbit osoittavat lisäksi sen, että evidentialisuuden ja episteemisyyden suhde on jokaisen ilmauksen kohdalla toisistaan jollain tasolla erilainen. Suhteiden moninaisuus

johtuu siitä, että jokainen verbi näyttää ottavan kantaa samalla kertaa kolmeen kysymykseen: 1) Mistä lähteestä välitettävä tieto on hankittu (evidentiaalisuus), 2) miten varmana/totena lauseen toimijat näkevät välitettävän tiedon (episteemisyys) ja 3) miten varmana/totena kirjoittaja itse näkee välitettävän tiedon (evidentiaalisuus)?

Referatiivi-rakenteessa useimmiten esiintyvät partisiippi-muodot *olevan* ja *olleen*, mikä osaltaan selittää kyseisten muotojen avainsanaisuutta alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä. Muista mahdollisesti referatiivi-rakenteessa esiintyvistä partisiippimuodoista avainsanaisiksi nousevat alkuperäisteksteissä lisäksi *merkitsevän* ja *saattavan* sekä aktiivin 3. persoonaa edustavien verbien kanssa esiintyvä *pitävänsä*. Vastaavasti käännöstekstien tapa suosia *että*-konjunktia referatiivirakenteissa myötävaikuttaa sanan avainsanaisuuteen.

Referatiivi-rakennetta saattaa esiintyä myös niiden verbimuotojen yhteydessä, jotka edustavat joko passiivin perfektiä tai aktiivin imperfektin kielto muotoa. Alkuperäisteksteissä tällaisia avainsanoja ovat *esitetty*, *haluttu*, *katsottu* ja *uskottu*.

6. PÄÄTELMIÄ

6.1 Modaalisuuden suhde ideologiaan historiateksteissä

Tutkimuksessa havaittiin molemmista avainsanalistoista suuri määrä potentiaalisesti modaalisia sanoja, jotka saattavat olla mukana rakentamassa teksteihin tietynlaista ideologiaa. On korostettava, että kerätyt sanat ovat vasta potentiaalisesti modaalisia, sillä sanat saavat merkityksensä kontekstin kautta. Samoin on huomautettava, että kerätyn listan ulkopuolelle jääneet sanatkin voivat olla mukana luomassa ideologiaa, joko osana luonnollistunutta ideologiaa, kuten Kemppanen (2008) havaitsi tai sitten esiintymällä normaalista poikkeavassa käyttötarkoituksessa. Esimerkkinä luonnollistuneesta ideologiasta voidaan mainita kappaleessa 4.1 havaitut erot maanimien ja kansallisuuksien käytössä: Alkuperäistekstien avainsanoissa esiintyy Pohjoismaiden ohella runsas valikoima muiden länsimaiden nimiä, kun taas käännosten avainsanaiset maanimet liittyvät lähinnä Suomeen, Neuvostoliittoon ja Venäjään. Tämä saattaa heijastella sitä, että suomalainen historiankirjoitus haluaa liittää Suomen historian paitsi osaksi pohjoismaista, myös eurooppalaista kokonaisuutta. Vastaavasti neuvostoliittolainen / venäläinen historiankirjoitus pyrkii näkemään suhteet nimenomaan kahdenvälisinä.

Tutkimuksen jälkimmäisessä osassa syvennyttiin yhteen havaittuun avainsanaryhmään, evidentialisuuteen. Ryhmään kuului adverbejä, jotka lähes aina (poikkeuksena esim. *tuskin*-adverbin diskursiiviset käyttötavat) esiintyvät episteemisuuden ilmaisimina ja joissa ilmeni monentyypistä ja -asteista evidentialisuutta sekä joitakin episteemisyyttä kuvaavia verbejä (*lienee, voi*), jotka kontekstista riippuen voivat saada evidentialisen sävyn. Lisäksi löydettiin paljon potentiaalisesti evidentialisessa referatiivilausekkeessa esiintyviä verbejä, kuten yleisvaikutelmaverbi *näyttää* sekä passiivin imperfekti-muotoja. Tutkimuksen ulkopuolelle jouduttiin jättämään käännostekstien useat aktiivimuotoiset referointiin viittaavat verbit, alkuperäistekstien referoivat *mielestä, mukaan* ja *mukaisesti*, sekä alkuperäistekstien parenteettiset avainsanat, kuten *kyllä, näet* ja *siis*.

Tarkastelussa huomattiin, että avainsanaisuuden taustalla voi olla vain yksi teksti, jokin tekstiryhmä tai koko korpus. Yhden tekstin vaikutus tuli esiin alkuperäistekstien avainsanaisten adverbiin kohdalla, sillä Suomen teos oli monen ilmauksen suhteen suurin tekijä ylikorostumisen taustalla. Tekstien kirjoittajien henkilökohtainen tyyli ja valinnat voivat siis johtaa jonkin sanan frekvenssin vinoumaan korpuksessa. Teosryhmän myötävaikutuksesta taas saatiin viitteitä käännostekstien *muka*-avainsanan kohdalla: Vaikka sana esiintyykin kaikissa teoksissa, se korostui

erityisesti neuvostoaikana kirjoitetuissa teksteissä. Kirjoitusajankohdalla näytti olevan vaikutusta myös käyttötapaan, sillä Neuvostoliiton aikaisissa teksteissä *muka* ilmeni etenkin valtioiden välisiä suhteita kommentoivissa yhteyksissä, kun taas Neuvostoliiton jälkeisissä teksteissä käyttöyhteydet ovat neutraalimpia. Koko korpus vaikutti olevan mukana avainsanaisuuden syntymisessä ainakin alkuperäistekstien *näytti*-muodon sekä joidenkin passiivin partisiipin muotojen kohdalla. Toki tekstien välillä on eri ilmausten käytössä eroja ja tietyillä teksteillä, kuten Suomella, on hiukan muita suuremmat frekvenssit, mutta yhtä selkeää yksittäisen teoksen vaikutusta kuin adverbien kohdalla ei ole havaittavissa.

Muutaman avainsanan tutkimisen perusteella ei kattavia johtopäätöksiä käännettyjen tai eikäännettyjen historiatekstien ideologisuudesta vielä voida vetää. Kuitenkin on mahdollista tehdä tiettyjä suuntaa-antavia yleistyksiä, jotka voivat toimia pohjana tuleville hypoteeseille.

Käännöstekstien *muka*-avainsanan välityksellä päästiin käsiksi yllättävänkin mielenkiintoisiin huomioihin. Edellä esiteltiin jo adverbien käyttöerot eri aikoina kirjoitetuissa teksteissä. Neuvostoaikojen käännöksissä *muka* on pitkälti aggressiivisesti kumoamassa Neuvostoliitolle vihamielisten tahojen esittämiä väitteitä. Myöhemmin kirjoitetuissa teoksissa tällainen käyttö taas vähenee. Eron syyksi voidaan toki esittää tekstityypeissä havaittavat poikkeamat: Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kirjoitetut tekstit (Derjabin, Karasev ja Sinitsyn) ovat muistelmatekstejä, jotka muutenkin eroavat kieleltään aiemmin kirjoitetuista teoksista. Kuitenkin asia voidaan esittää käänteisestikin, jolloin muistelmatekstien olemassaolo itsessään on osoitus muuttuneesta ideologiasta. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen sensuurin päätyttyä historiankirjoittajille syntyi mahdollisuudet ja kenties osittain tarvekin tehdä pesäeroa aiempaan ajattelun ja kirjoittamisen kulttuuriin, joka ilmenee neuvostoaikaisesta poikkeavana kirjoitustyyllillä.

Muka-sanon käyttöyhteyksiä tarkasteltaessa havaittiin, että todenvastaisuutta vahvistetaan käännöksissä usein muillakin keinoilla, kuten arvottavilla sanoilla ja lainausmerkkien käytöllä. Tämä viittaa siihen, että evidentialisuudella saattaa venäjistä käännettyssä suomessa olla hyvinkin läheiset yhteydet toiseen kappaleessa 5.1 esitettyyn frekventtiin avainsana-ryhmään, evaluatiiveihin. Ilmauksen *muka* konteksteissa esiintyi hyvinkin erityyppisiä ja vaihtelevia evaluatiivisia ilmauksia, mikä johtaa siihen, että yksittäiset arvottavat ilmaukset eivät kovinkaan helposti kohoa avainsanalistalle. Myöskään lainausmerkkeihin ei korpusohjelmilla päästä käsiksi, joten niiden frekvenssejä merkityksen muuttamisessa on vaikea arvioida. Evidentialisten avainsanojen vähäisyys käännöskorpuksessa selittyneekin nimenomaan sillä, että niitä korvaavat jotkin muut keinot. Tiedonlähteen osoittamista tai sen arvioimista tuskin nimittäin itsessään on kovinkaan paljon vähemmän käännöksissä kuin alkuperäistekstissä. *Muka*-sanon korostumisen puolestaan voi olettaa johtuvan siitä, että alkuperäisteksteissä todenvastaisuuden ilmaisemiseen on muitakin tapoja.

Eräs tällainen keino näyttäisi olevan referatiivilauseke, joka esimerkiksi *väitettiin*-muodon kautta voi sisältää hyvinkin vahvan oletuksen proposition kontrafaktiivisuudesta, vrt. *Suomalaiset muka ampuivat Mainilan laukaukset / Suomalaisten väitettiin ampuneen Mainilan laukaukset*. Referatiivilauseke osoittautui tutkittujen verbimuotojen, poislukien *nähtiin*, kanssa hyvinkin frekventiksi rakenteeksi. Käännöksissä se taas on harvinainen eikä etenään partisiippi-lisäyksellä muodostettuna esiinny juuri lainkaan. Havainto vahvistaa Eskolan (2002: 134) saamia tuloksia siitä, että suomen referatiivirakenne on ainakin venäjään verrattuna jonkinlainen uniikkiaines. Kun *muka* ilmaisee vain yhtä, täyttä todenvastaisuutta ilmaisevaa sävyä, voidaan referatiivirakenteen avulla propositiota modalisoida hyvinkin erilaisilla sävyillä valittavasta verbistä riippuen. Toisaalta referatiivirakennetta käyttämällä kirjoittaja voi siis ottaa kantaa, mutta toisaalta sen avulla hän voi myös olla ottamatta kantaa väitteen varmuuteen tai todenperäisyyteen, kun taas esimerkiksi pelkkää aktiivimuotoista imperfektiä käyttämällä propositio näyttäytyisi episteemisesti varmana. Referatiivirakenne voi siis olla myös eräänlainen pehmentelyn väline. Evidentiaalisuuden ulkopuolelta myös esimerkiksi alkuperäisteksteissä yleiset passiivi- ja konditionaalimuotoiset avainsanat voisivat joissakin käyttöyhteyksissä liittyä samaan ilmiöön.

Alkuperäistekstien osalta on vaikea arvioida, mikä osuus eri aikakausien teoksilla on avainsanaisuuden syntyyn. Suomen teos, joka erityisen runsaasti käyttää erityisiä epävarmuutta ja mahdollisuutta ilmaisevia modaalisanoja, on kirjoitettu 1970-luvulla. Muut samoihin aikoihin kirjoitetut tekstit (Polvinen ja Apunen) eivät läheskään yhtä voimakkaasti viljele varmuuden ilmauksia, joten tulkintaa hedgingistä aikakaudelle tyypillisenä kirjoitustyylinä ei suoraan voida tehdä. Poliittiset muutokset ovat Suomessa olleet Venäjää loivempia, mikä osaltaan oletettavasti vaikuttaa siihen, että yhtä jyrkkiä rajoja eri aikakausien välillä ei ole alkuperäisteksteistä löydettävissä.

Evidentiaalisuuden ja episteemisyden suhde suomen kielessä vaatii vielä lisäselvitystä. En jaa Aykhenvaldin (2004: 147–148) näkemystä, jonka mukaan leksikaalisten elementtien tutkimus on evidentiaalisuuden kannalta samankaltainen sivuseikka kuin sanat *eilen*, *tänään* ja *huomenna* tempuksen kannalta tai *mies*, *nainen*, *sonni* ja *lehmä* suvun kannalta. Evidentiaaliset leksikaaliset elementit eivät nähdäkseni viittaa vastaaviin konkreettisiin tarkoitteisiin kuin ajan tai suvun ilmaisemisen leksikaaliset elementit, vaan mieluummin joihinkin kielen syvätasolla piileviin rakenteisiin. Lienee vain kielten erilaisten kehityskulkujen seurausta, että toisiin kieliin evidentiaalisuus on muodostunut kieliopilliseksi järjestelmäksi, mutta toisiin ei.

Tutkimuksessa sivutuissa ilmauksissa evidentiaalisuus ja episteemisyys ovat hyvinkin eriasteisissa suhteissa keskenään. Adverbeissä episteemisyys on usein hallitseva piirre, esimerkiksi ilmauksissa *ehkä* ja *mahdollisesti*, mutta joskus myös viittaus tiedonlähteeseen on säilynyt,

esimerkiksi ilmauksissa *nähtävästi* ja *tiettävästi*. Yleisvaikutelmaverbit, kuten *näyttää* puolestaan sisältävät ilmeisen viittauksen evidentialisuuteen, vaikka alkuperäinen suoraa havainnointia ilmaiseva merkitys onkin muuttunut pitkälti kuvainnolliseksi. Tiedonlähteiksi voidaan merkitä ainakin suorat ja epäsuorat havainnot (*nähdä, näkyä, näyttää*), kokemus tai päättely (*tiedän, epäilemättä*), oletukset (*uskottiin*) tai kuulopuhe (*sanottiin, väitettiin*). Referatiivirakenne on erityisen mielenkiintoinen siksi, että sen partisiippi-täydennys vaikuttaa osittain jopa evidentialisuuden ilmaisemisen kieliopilliselta keinolta. Epäselväksi asian tekee kuitenkin se, että rakenne saa merkityksensä pääverbin kautta, jotka taas voivat olla muitakin kuin suoranaisesti tietolähteeseen viittaavia, esimerkiksi volitiiviset verbit *haluta* ja *pelätä*. Samoin epävarmaa on, miten tulisi suhtautua partisiippiin korvaavaan *että*-lausekkeeseen tai yleisvaikutelmaverbien yhteydessä ablatiivi-täydennykseen (*näyttää ilmeiseltä / siltä, että*).

6.2 Ideologia-tutkimuksen tulevia haasteita

Tutkimus on osoittanut sen, että modaalisuuden kielellisiä ilmaisukeinoja tutkimalla voidaan saada viitteitä tekstin ideologiasta. Kuitenkin on käynyt myös ilmi, että korpuslingvististen menetelmien kautta ei ainakaan vielä pystytä kokonaisvaltaisesti tarkastelemaan modaalisten elementtien käyttöä. Ongelmia syntyy silloin, kun halutaan tietää, millaista ideologiaa modaalisuuden kautta välitetään. Esimerkiksi modaaliset adverbit on suomessa mahdollista sijoittaa mihin kohtaan lausetta tahansa, jolloin usein toistuvia kollokaattipareja ei juuri löydy. Syntaksin tasolla operoitaessa käsityönä toteutettava analyysi on siksi edelleen toimivin vaihtoehto. Kielissä, joissa sanajärjestys on suljettu, modaalisten elementtien käyttöympäristöstä kenties on saatavissa tietokoneavusteisestikin relevanttia tietoa.

Toinen ongelma liittyy modaalisten ilmausten frekvensseihin. Esiintymien määrä nousee korkeaksi vain joidenkin modaalisten verbien muotojen kohdalla, muuten määrät jäävät jokseenkin alhaisiksi. Tämä on tokikin luonnollista, sillä modaaliset sanat tuskin missään tyylilajissa sijoittuvat taajuuslistoilla kovinkaan ylös. Frekvenssien alhaisuuden vuoksi pitkälle menevien johtopäätösten tekeminen on ylipäättäänkin vaikeaa ja lisäksi yksittäisten teosten vaikutus saattaa olla huomattava. Tutkimuksessa huomattiin, että avainsanat, joiden frekvenssit analysoitavassa korpuksessa olivat vain muutamia kymmeniä, eivät tarjonneet koko korpusta koskevaa tietoa, vaan kertoivat lähinnä yksittäisten kirjoittajien sanavalinnoista. Vasta frekvenssin ollessa yli sata sanaa, alkoi jonkinlaisten yleistävien huomioiden tekeminen käydä mahdolliseksi. Silloinkin kuitenkin yhden teoksen vaikutus saattoi olla suuri, kuten *näyttää*-muodon kohdalla. Jotta modaalista elementteistä voitaisiin saada kattavampaa tietoa, täytyisi osakorpusten olla suurempia ja sisältää useampia tekstejä.

On syytä kommentoida myös Historiatekstien verrannollisen korpuksen **edustavuutta** (representativeness). Valitettavan usein tutkimuksessa jouduttiin toteamaan, että jokin ilmiö ”ainakin osittain johtuu aineistosta johtuvista syistä”. Aineisto ei ole sisällöllisesti yhtenäinen, minkä toki Kemppanenin (2008: 59–66) on sitä koostaessaan tiedostanut. Näkyvimmit ongelmat ovat tekstityypeissä ilmenevät erot sekä tekstien keskinäiset pituuserot. Samoin kahden kääntäjän muita suurempi osuus käännosteksteissä saattaa vinouttaa aineistoa. Lisäksi kirjoitusajankohdat aiheuttavat tutkijalle päänvaivaa: neuvostoaikana ja sen jälkeen kirjoitetut tekstit oletettavasti eroavat ideologioiltaan paljonkin toisistaan. Näin monen huomioitavan muuttujatekijän olemassaolo johtaa väistämättä siihen, että vedenpitäviä päätelmiä aineistosta on mahdotonta vetää.

Edellä esitettyjä korpuksen edustavuutta heikentäviä tekijöitä on kuitenkin vaikea sulkea pois, sillä Kemppasen mukaan (mp.) käännettyjä tekstejä ei yksinkertaisesti ole saatavilla juurikaan enempää. Tästä herää oikeutettu kysymys, onko käännosten tutkimus ollenkaan tarpeen sellaisilla aloilla, joilla niitä ei juurikaan esiinny? Eihän vieraita elementtejä voi tulla kieleen sellaisten käännosten kautta, joita ei ole olemassakaan. Lisäksi kyseisessä korpuksessa esiintyvätkään käännökset eivät tietääkseni ole päätyneet massalevitykseen, joten niiden lukijakunta on ollut luultavasti melko pieni. Tällöin mahdolliset vieraat ideologiset elementit eivät luonnollisesti pääse leviämään muualle kielenkäyttöön.

Nähdäkseni kyseisen aineiston tarkoituksena ei kuitenkaan ole ensisijaisesti tarjota deskriptiivisiä kuvauksia käännostekielestä, vaan toimia perustana ideologian tutkimuksen metodiikan kehittelylle. Suomen ja Neuvostoliiton välisen poliittisen historian diskurssi on eittämättä hedelmällinen lähde erilaisten ideologisten piirteiden etsimistä ajatellen. Aineisto on mielestäni tavoitteisiinsa nähden riittävän edustava, sillä siitä on löydetty merkkejä luonnollistuneesta ideologiasta (Kemppanen 2008) ja tässä työssä myös viitteitä modaalisten sanojen osallistumisesta ideologian välittymiseen. Jatkossa löydettyjä metodeja on mahdollista soveltaa siis myös muihin, deskriptiivisen kuvauksen kannalta relevantimpiin aineistoihin.

Kaiken kaikkiaan korpuksen edustavuus on tavoite, joka tuskin minkään aineiston kohdalla on täysin saavutettavissa. Edustavuus onkin ollut eräs korpuspohjaisen käännostutkimuksen yhteydessä eniten pohdiskelluista kysymyksistä. (ks. esim. Jantunen 2002: 109–110.) Muuttujia, kuten tekstin kirjoittaja, kääntäjä, kirjoitusajankohta, pituus, aihe ja tyyli, on niin monta, että niiden yhteen sovittaminen on erittäin hankalaa. Lisäksi olisi pohdittava tekstilajien statuksen eroja kohde- ja lähdekulttuurissa, lukijakunnan laajuutta jne. Moni mielenkiintoiselta vaikuttava tutkimuskysymys voi kaatua siihen, että tutkittavaa aineistoa ei ole mahdollista koostaa.

Mitä tulee aineiston lemmatisointiin, on todettava, että tämän tutkimuskysymyksen kannalta sen puuttuminen ei muodostanut minkäänlaista ongelmaa. Osittain se johtuu siitä, että eräs

tutkimuskohteista oli adverbit, joiden suhteen lemmatisointi on luonnollisesti tarpeeton. Kuitenkaan muidenkaan tutkittujen elementtien kohdalla lemmatisoimattomuutta ei koettu haittana vaan pikemminkin etuna. Lemmattua aineistoa käyttämällä monet lemموjen sisäiset tendenssit ja ristiriitaisuudet jäävät havaitsematta, vaikka ne etenkin syntaktisia rakenteita tutkittaessa ovat olennaisia. Pelkkää leksikkoa tutkittaessa lemmatisointi kenties on hyödyksi, mutta mikäli halutaan päästä käsiksi käännöskielen rakenteeseen syvemmin, on tarkastelu suoritettava nimenomaan kielessä todellisesti realisoituvien muotojen tasolla. Kritisoinikin joissain käännösuomen tutkimuksissa (esim. Puurtinen 2003: 401 ja Kemppanen 2008: 67) esiintyvää voivottelua suomen kielen agglutinoivasta ominaisuudesta. Mielestäni tämä pitäisi nähdä nimenomaan positiivisena ilmiönä, sillä suomen kielen taivutusmuotojen ja suffiksien kirjo päästää tutkijan lähemmäs kielen todellisia käyttötapoja kuin esimerkiksi englannissa, jossa samoilla sananmuodoilla ilmaistaan hyvinkin erilaisia funktioita. Lemmatisoinnin antamat hyödyt eivät useinkaan ole mielestäni niin suuria, että aikaa vaativaan ja virheanalyysien riskin sisältävään lemmatisointiprosessiin olisi sokeasti ryhdyttävä.

Kääntäjien ja käännösprosessin vaikutusta käännösten ominaisuuksiin on työssä pohdiskeltu melko vähän. Tämä johtuu siitä, että suoraan kääntäjien valinnoista aiheutuvia ylikorostumisia ei evidentiaalisuuden yhteydessä paikallistettu. Sivuhuomioina työn kuluessa kuitenkin havaittiin esimerkiksi, että *milloinkaan*- ja *ylipäiten*-sanojen avainsanaisuuden taustalla ovat yksinomaan Adrianin tekemät käännökset. Vastaavia yksittäisiin sanoihin liittyviä, yhden kääntäjän mieltymyksistä johtuvia ylikorostumisia olisi oletettavasti havaittavissa muitakin. Samoin kuitenkin alkuperäisteksteistä voidaan osoittaa yksittäisten kirjoittajien mieltymyksistä kertovia avainsanoja. Yleisemmin kaikkiin käännöksiin liittyviä tendenssejä on vaikeampi osoittaa. Käännöskielen stimuluksen olemassaolo myötävaikuttaa oletettavasti esimerkiksi *muka*-sanan sekä arvottavien ilmausten korostumiseen ja sen puuttuminen puolestaan referatiivirakenteen korostumiseen. Vastausta vaille jää sen sijaan kysymys, olisiko käännöksissä havaittavissa merkkejä kääntämisen universaaliksi luokitellun **tasoittumisen** (ks. Eskola 2002: 60–61) vaikutuksesta. Tämän tutkimuksen perusteella käännökset vaikuttavat nimittäin ideologialtaan jyrkemmiltä ja emotionaalisesti latautuneemmilta kuin alkuperäistekstit. Kysymys kuitenkin kuuluu, ovatko lähdetekstit mahdollisesti olleet vieläkin jyrkempiä tai emotionaalisempia kuin käännökset antavat olettaa eli ovatko suomalaiset kääntäjät jollakin tavalla pyrkineet pehmentämään sanomaa ja näin tuoneet käännöksiä lähemmäs suomenkieliselle historiankirjoitukselle tyypillisiä konventioita? Tasoittumisen tutkimista varten pitäisi kuitenkin muodostaa erillinen rinnakkaiskorpus, jossa lähde- ja kohdeteksti olisivat samassa korpuksessa.

Tämä tutkimus tukee Kemppasen (2008: 212) johtopäätöstä siitä, että avainsana-analyysillä voidaan päästä käsiksi tekstien ideologiaan piirteisiin. Kemppanen testasi menetelmää luonnollistuneeseen ideologiaan, tässä tutkimuksessa taas pyrittiin modaalisuuden kautta etsimään konkreettisia ideologisia merkityksiä. Poliittinen historia on suotuisa ympäristö ideologian esiintymiselle, mutta uskon, että avainsana-analyysia soveltamalla voidaan saada hyödyllistä tietoa myös muista, neutraalimmilta vaikuttavista aineistoista. Ideologian välittyminen on mielenkiintoista etenkin niissä tekstilajeissa, joita käännetään ja luetaan paljon, koska silloin myös ideologisten piirteiden sulautuminen kohdekieleen tulee mahdolliseksi. Esimerkiksi englannista suomeen käännettyjen päivittäin luettavien tekstien, kuten ohjeiden, av-käännösten tai lehtitekstien tarkastelu voisi tästä näkökulmasta olla kiinnostavaa. Kuitenkaan ideologiaa ei tule etsiä vain käännoksistä, vaan myös alkuperäistekstien ideologisia piirteitä tulee verrata suhteessa käännoksiin. Myös suomalaiset alkuperäistekstit sisältävät luonnollistunutta ideologiaa, jota suomalaisen itse on ymmärrettävästi vaikea hahmottaa. Tutkimus antoi viitteitä esimerkiksi siitä, että supisuomalaiset tekstit sisältävät keskimäärin enemmän varmistelua ja vaihtoehtojen hypoteettista analysointia kuin luonteeltaan suuremman venäjämäiset käännetyt tekstit. Tämä huomio voi liittyä ensisijaisemmin suomalaisen historiantutkimuksen kirjoittamisen traditioihin kuin esimerkiksi suomettumis-ideologian ilmenemiseen kielen tasolla, mutta joka tapauksessa oman näkemykseni mukaan myös kirjoittamisen kulttuurit ovat mitä suurimmassa määrin ideologisia ilmiöitä.

Yhteenvedon voidaan todeta, että alkuperäistekstit ja käännookset eroavat välittämässään ideologian suhteen myös modaalisuuden näkökulmasta. Käännostekstien *muka* sekä sen yhteydessä ilmenevät evaluatiiviset ilmaukset esiintyvät puolustettaessa Neuvostoliittoa ja neuvostoliittolaisia toimijoita ulkopuolisten esittämiä vihamielisiä väitteitä vastaan. Evaluatiivisuutta lukuunottamatta lähestulkoon kaikkien, niin semanttisten kuin kieliopillisten modaalisten avainsanojen esiintyminen on alkuperäistekstejä vähäisempää. Tämän voidaan olettaa liittyvän käännoosprosessissa tapahtuvaan yksinkertaistumiseen tai siihen, että venäläiset historiatekstit argumentoivat suomalaisista poikkeavalla tavalla. Suomalaisille alkuperäisteksteille puolestaan on ominaista monenlaisten modaalisten ilmausten runsas esiintyminen. Eräs laajimmista ryhmistä on episteemis-evidentiaaliset ilmaukset. Etenkin referatiivirakenne näyttää olevan venäjämäisestä käännoosprosessista verrattuna erityisen yleinen. Sitä käytetään paitsi referoimassa muualta saatua tietoa, myös kommentoimassa sitä. Referatiivirakenteen pääverbit sisältävät usein epävarmuuden sävyjä, esimerkiksi *katsottiin*, *näyttää* ja *uskottiin*, joten kirjoittaja voi käyttää niitä myös väitteiden lieventelyyn tai pehmentelyyn, mikä saattaa olla alkuperäisteksteille tyypillinen ominaisuus. Alkuperäistekstien ideologia ei ole käännooksiin verrattuna yhtä selkeästi esillä, vaan se kätkeytyy ulkoisesti neutraalin kielenkäytön joukkoon.

LÄHTEET

Aineistolähteet:

Käännetyt historiatekstit

Bartenjev, T. & Komissarov, J. 1977. *Kolmekymmentä vuotta hyvää naapuruutta*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki, Otava.

Baryšnikov, N.I. /N.I. Baryšnikov & V.N. Baryšnikov/ 1988. *Suomi II maailmansodassa*. Suom. Matti Mäki, Kaj Henriksson & Vladimir Teploff. Helsinki, Vastavoima.

Derjabin, Juri 1997. *Omalla nimellä*. Suom. Esa Adrian. Helsinki, Otava.

Holodkovskij, V. M. 1978. *Suomi ja Neuvosto-Venäjä 1918–1920*. Suom. Marja-Leena Jaakkola. Helsinki, Tammi.

Karasev, Felix 1998: *Naapurinpojan muistelmat*. Suom. Esa Adrian. Helsinki, Otava.

Komissarov, Juri 1974. *Suomi löytää linjansa. Neuvostoliittolaisen historiantutkijan näkemys Suomen tasavallan vaiheista*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki, Otava.

Pohlebkin V.V. 1980. *Paasikivi ja Neuvostoliitto*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Espoo, Weilin & Göös.

Semirjaga, Mihail 1990. *Talvisota: näkemys 50 vuoden kuluttua*. Suom. Pekka Forstedt. Moskova, Novosti.

Sinitsyn, Jelisei T. 1995. *Vaiettu totuus: salaisen agentin todistajalausunto*. Suom. Esa Adrian. Helsinki, Otava.

Smirnov, V. 1970. *Lenin Suomen vaiheissa*. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki, Otava.

Vladimirov, Viktor 1995. *Kohti talvisotaa*. Suom. Arnold Hiltunen. Helsinki, Otava.

Ei-käännetyt historiatekstit

Apunen, Osmo 1977. *Paasikiven–Kekkosen linja*. Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja. Helsinki, Tammi.

Jakobson, Max 1999. *Väkivallan vuodet: 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Helsinki, Otava.

Polvinen, Tuomo 1967. *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920*, osa 1. Helmikuu 1917–toukokuu 1918. Helsinki, WSOY.

Polvinen, Tuomo 1967. *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920*, osa 2. Toukokuu 1918–joulukuu 1920. Helsinki, WSOY.

Seppälä, Helge 1992. *Talvisodan venäläinen ruletti*. Helsinki, Taifuuni.

- Suomi, Juhani 1973. Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937–1939. I Holstista Erkkoon. Helsinki, Otava.
- Tarkka, Jukka 1987. Ei Stalin eikä Hitler. Suomen turvallisuuspolitiikka toisen maailmansodan aikana. Helsinki, Otava.
- Vihavainen, Timo 1998. *Stalin ja suomalaiset*. Helsinki, Otava.

Tutkimuskirjallisuus

- Aronen, Hanna 2005. Pitkien virkkeiden parenteettisuus englannista suomeksi käännettyissä ja alun perin suomeksi kirjoitetuissa akateemisissa teksteissä. Teoksessa Mauranen & Jantunen 2005. 245–263.
- Arutjunova, N. D. ym. (toim.) 1992. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. Наука, Москва.
- Austin, J. L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford University Press, New York.
- Auvinen, Kati 2007. *Complex nature of English modality: a historical study on the root and epistemic meanings of must*. Tampereen yliopisto, Tampere. Luettu: [<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu01784.pdf>], 8.4.2009.
- Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford University Press, New York.
- Baker, Mona 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (toim.), *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*, 233–250. Benjamins, Amsterdam.
- Budniakiewicz, Therese 1992. *Fundamentals of Story Logic. Introduction to Greimassian Semiotics*. John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia.
- Chafe, Wallace & Nichols, Johanna (toim.) 1986. *The Linguistic Coding of Epistemology*. Vol. XX, series Advances in Discourse Processes. Ablex Publishing Corporation, Norwood (New Jersey, USA).
- Chafe, Wallace 1986. Evidentiality in English Conversation and Academic Writing. Teoksessa Chafe & Nichols 1986. 261–272.
- Croft, Lee Bliss 1979. *The Semantics of Modality in Russian Syntax*. University Microfilms International, Ann Arbor (Michigan, USA)
- Eskola, Sari 2002. *Syntetisoivat rakenteet käänno-suomessa: Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmillä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuun yliopisto, Joensuu.

- Even-Zohar, Itamar 1978. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. Teoksessa Holmes, J. S; Lambert, J. & van den Broeck, R. 1978. *Literature and Translation*. 117–127. ACCO, Leuven.
- Fairclough, Norman 1989. *Language and power*. Longman, London.
- Fowler, R. & Gress, G. 1979. Critical Linguistics. Teoksessa Fowler, R. ym. 1979. *Language and Control*. Routledge, London. 185–213. Luettu: [<http://books.google.fi/books?id=p8A9AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=en#PPA214,M1>], 27.4.2009.
- Flint, Aili 1980. *Semantic Structure in the Finnish Lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 360. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Friedman, Victor A. 1986. Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian and Albanian. Teoksessa Chafe & Nichols 1986. 168–187.
- Greimas, A.J. 1980 [1966]. *Strukturaalista semantiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki. Suomentanut Eero Tarasti.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1995. *Nykysuomen lauseoppia* (3. painos, 1. painos 1979). SKS, Helsinki.
- Hakulinen, Auli ym. (toim.) 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.
- Halliday, M.A.K. 1985. *An Introduction to Functional grammar*. Edward Arnold: Lontoo.
- Hatim, Basil & Mason, Ian 1997. *The Translator as Communicator*. Routledge, London and New York.
- Hattuniemi, Marja-Leea 1996. О средствах выражения хеджинга в русской научно-публицистической дискуссии. Teoksessa Jänis, Marja & Kemppanen, Hannu 1996. 122–135.
- Heikkinen, Vesa 1999. *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 728. SKS, Helsinki.
- Ifantidou, Elly 2001. *Evidentials and Relevance*. John Benjamins, Amsterdam. Luettu: [<http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10022299>], 8.4.2009.
- Itkonen, Terho & Maamies, Sari 2007. *Uusi kieliopas* (3., tarkistettu painos). Tammi, Helsinki.
- Jantunen, Jarmo 2002. Comparable Corpora in Translation Studies: Strengths and Limitations. *SKY Journal of Linguistics* 15 (2002). 105–117.
- Jantunen, Jarmo H. 2004. *Synonymia ja käännessuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännessuomen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuun yliopisto, Joensuu.

- Jänis, Marja & Kemppanen, Hannu (toim.) 1996. *Проблемы финско-русского и русско-финского переводов и анализа текстов*. Kielitieteellisiä tutkimuksia 31. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu.
- Kangasniemi, Heikki 1992. *Modal Expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. SKS, Helsinki
- Kehayov, Petar 2008. *Interactions between Grammatical Evidential and Lexical Markers of Epistemicity and Evidentiality: a Case Study of Bulgarian and Estonian*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72.
- Kemppanen, Hannu 2005. Avainsanoja, ideologiaa ja lojaaliutta. Teoksessa Mauranen & Jantunen 2005. 185–208.
- Kemppanen, Hannu 2008. *Avainsanoja ja ideologiaa: käännettyjen ja ei-käännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 51. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Kiuru, Silva 1977. *Suomen kielen kieltohakuiset verbit. Murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 335. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kozintseva, N. A. 1994. Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа). *Вопросы языкознания* 3/1994. Наука, Москва.
- Kuiri, Kaija 1984. *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. SKS, Helsinki.
- Labov, William 1977 [1972]. *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Laviosa, Sara 2002. *Corpus-based Translation Studies. Theory, Findings, Applications*. Rodopi, Amsterdam-New York.
- Lehikoinen, Erja 2004. *Matkametaforan arvoteoreettisesta tulkinnasta historiatekstien korpuksessa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 36. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Lotman, Juri 1990. *Merkkien maailma: Kirjoitelmia semiotiikasta*. Suomentaneet Erkki Peuranen, Paula Nieminen & Jukka Mallinen. Sn-kirjat, Helsinki.
- Lyons, John 1979. *Semantics*, vol. 1 & 2. Cambridge University Press, Cambridge.
- Matihaldi, Hilikka-Liisa 1979. *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis, series B humaniora No. 7 philologica No. 2. Oulun yliopisto, Oulu.
- Mauranen, Anna & Jantunen Jarmo H (toim.) 2005. *Käännössuomeksi: Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, A1. Tampereen yliopistopaino, Tampere.

- Mauranen, Anna & Tiittula, Liisa 2005. MINÄ käännössuomessa ja supisuomessa. Teoksessa Mauranen & Jantunen (toim.) 2005. 35–69.
- Mihailov, Mihail 2003. *Параллельные корпуса художественных текстов: принципы составления и возможности применения в лингвистических и переводоведческих исследованиях*. Acta Universitatis Tamperensis, 956. Acta Electronica Universitatis Tamperensis, 280. Tampereen yliopisto.
- Mihailov, Mihail 2005. Venäjistä käännettyssä suomessa on enemmän "hyvyyttä". Teoksessa Mauranen & Jantunen (toim.) 2005. 85–101.
- Mushin, Ilana 2001. *Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling*. John Benjamins, Amsterdam. Luettu: [<http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=5004962>], 8.4.2009.
- Mustajoki, Arto 1993. *Mielestä kieleen: kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin teoriaa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Nemets, G. P. 1991. *Актуальные проблемы модальности в современном русском языке*. Из-ство Ростовского университета, Ростов-на-Дону.
- Nevalainen, Sampo 2005. Köyhtyykö kieli käännettäessä? Teoksessa Mauranen & Jantunen (toim.). 139–150.
- Nichols, Johanna 1986. The Bottom Line: Chinese Pidgin Russian. Teoksessa Chafe & Nichols 1986. 239–260.
- Nikula, Tarja 1996. *Pragmatic Force Modifiers. A study in Interlanguage Pragmatics*. Studia Philologica Jyväskyläensia 39. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Oksanen, Sofi 2009. ”En se minä ollut, vaan Hitler”. Aamulehti, Asiat 15.3.2009. 22.
- Palmer, F. R 1986. *Mood and Modality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Paloposki, Outi 2005. Käännössuomen synty. Teoksessa Mauranen & Jantunen 2005. 15–31.
- Petrov, N. E. 1982. *О содержании и объеме языковой модальности*. Наука, Новосибирск.
- Probirskaja 2009. *Rajankäyntiä: Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käännöstieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Tampere University Press, Tampere.
- Puurttinen, Tiina 2003. Genre-specific Features of Translationese? Linguistic Differences between Translated and Non-Translated Finnish Children’s Literature. *Literary and Linguistic Computing*, vol. 18, no. 4.
- Scharr, Richard Noel 1981. *The Modal Capacity of the Indicative in the Contemporary Russian Literary Language*. University Microfilms International, Ann Arbor (Michigan, USA)
- Sinclair, John 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press, Oxford.

- Scott, Mike 2008. WordSmithTools 4.0. Online Manual. [<http://www.lexically.net/wordsmith/>].
Luettu 9.8.2008.
- Tarasti, Eero 1990. *Johdatusta semiotiikkaan: Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2004. Unique items – Over- or underpresented in translated language?
Teoksessa Mauranen, Anna & Kujamäki, Pekka 2004. *Translation Universals. Do They Exist?* Benjamins Translation Library 48. Benjamins, Amsterdam.
- Tommola, Hannu 1986. *Аспектуальность в финском и русском языках*. Neuvostoliitto-instituutin vuosikirja 28. Helsinki.
- Tommola, Hannu 2005. Empiirisiä havaintoja ja kriittisiä huomioita käännösuomesta. Teoksessa Mauranen & Jantunen (toim.) 2005. 103-119.
- Tommola, Hannu 2008. Прямо прямо идет, а с нею не разминешься (о статусе дискурсивных слов и частиц). Lindstedt, Jouko ym. (toim.), *С любовью к слову. Festschrift in Honour of Professor Arto Mustajoki on the Occasion of his 60th Birthday*. Slavica Helsingiensia 35. Helsinki. 410–420.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1989. *Quasi-Correctness. A critical study of Finnish translations of Russian journalistic texts*. Neuvostoliitto-instituutin vuosikirja 31. Helsinki.
- Viimaranta, Johanna 2006. *Talking about Time in Russian and Finnish*. Slavica Helsingiensia 29. Helsingin yliopisto, Helsinki. Luettu: [<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/969/talkinga.pdf?sequence=1>], 8.4.2009.
- Vinogradov, V. V. 1972. *Русский язык*. Высшая школа, Москва.
- Volff, E. M. 1985. *Функциональная семантика оценки*, 2-е изд. УРСС: Москва.
- Vološinov, V. N. 1972 [1930]. Марксизм и философия языка. Основные проплемя социологического метода в науке о языке. 2. Издание. *Janua Linguarum. Series Anastactica*, 5. Mouton, Haag & Paris.
- Zaliznjak, Anna A., Levontina, I.B. & Šmelev, A.D. 2005. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Языки славянской культуры: Москва.

РЕЗЮМЕ

Эвиденциальность как выразитель идеологизированности в переводных и оригинальных финских исторических текстах

1. Введение

Интерес переводоведов к изучению особенностей переводных текстов уже в течение нескольких десятилетий постоянно растет. Развитию нынешней тенденции способствовала, с одной стороны, теория полисистем Эвен-Зохара (1978: 117–127), согласно которой переводы считаются самостоятельной частью литературной полисистемы, а, с другой стороны, гипотезы Бэйкер (1993: 243–245) об универсальных чертах переводов, т. е. о чертах, которые появляются в переводах независимо от исходного языка. Одновременно с новыми теоретическими подходами были найдены и свежие методологические средства изучения переводов, связанные, в первую очередь, с бурным развитием компьютерной техники (см. Синклер 1991).

В последние годы в Финляндии растет количество исследований по признакам финских переводных и непереводных (т. е. оригинальных) текстов. Материалом большинства работ служит *Сравнительный корпус финского языка* (Käännösuomen korpus), который включает в себя как аутентичные финские тексты, так и переводы на финский язык с разных языков. О составе корпуса см. напр. (Янтунен 2004: 5). В опубликованных до сих пор исследованиях рассматривались черты переводов, сделанных, в основном, с английского, русского и немецкого. Изучались, как правило, художественные тексты, а предметом исследования были лексические и синтаксические средства переводов по сравнению с оригинальными финскими текстами.

Два недавних исследования – диссертации Кемппанена (2008) и Пробирской (2009) – представляют интересный новый подход: Обе работы рассматривают вопрос об **идеологических чертах** переводов. В настоящей работе центральную роль играют идеи и методы Кемппанена, так как они очень близки к нашему подходу.

По словам Кемппанена (2008: 27), понятие **идеология** часто ассоциируется с чужой или негативной идеологией. Хатим и Мэсон (1997: 144) все же отмечают, что лингвистам нельзя принимать такое "отрицательное" определение идеологии, поскольку с лингвистической точки зрения речь всегда отражает позиции, убеждения и систему

ценностей автора. Корни данного нейтрального подхода к идеологии могут быть найдены уже у Волошинова (1972: 14, 18), по мнению которого всякий знак со значением содержит идеологию. Кемпанен (2008: 34) поддерживает нейтральный подход к идеологии, но отмечает, что при выражении идеологии не все элементы языка оказываются в равном положении. Напротив, существуют специальные «указатели» идеологии, которые особенно активно принимают участие в передаче идеологических функций. Также разные жанры не равноценны. Например, по мнению Хейккинена (1999: 82–83) политика, обсуждающая вопросы о власти, интересах разных групп и расизма и т. д., содействует возникновению различных идеологических отношений.

Материалом настоящей дипломной работы является *Сравнительный корпус исторических текстов* (Historiatekstien verrannollinen korpus), который состоит из двух частей – оригинальных финских и переведенных с русского на финский язык текстов по политической истории. Идеологические признаки данного корпуса уже рассмотрены в диссертации Кемпанена (2008) путем анализа **ключевых слов**. При данном методе частотность слов в двух корпусах сравнивается друг с другом с помощью программы WordSmithTools: Программа находит словоформы, частотность которых в сравниваемых выборках больше всего различается. В нашей работе тоже используются списки ключевых слов, полученных с помощью той же программы. В отличие от метода Кемпанена рассматривается весь список ключевых слов, а не только его начало. Подробнее материал и методы исследования обсуждаются в третьей главе данной работы.

В настоящей дипломной работе мы будем изучать, как языковая модальность отражает идеологию в текстах по политической истории. Мы считаем, что модальность является потенциальным указателем идеологии, поскольку через нее говорящий или автор выражает свои мнения и позиции. (Кангасниemi 1992.) При применении методов корпусной лингвистики основным предметом изучения станет один из видов модальности, эвиденциальность.

Во второй главе настоящей работы рассмотрена теория модальности в общем, и в особенности теория эвиденциальности. В третьей главе описаны материал и методы исследования, а в четвертой главе предоставлены общая характеристика ключевых слов материала и их потенциальные модальные черты. В пятой главе подробнее рассмотрены эвиденциальные ключевые слова, а в шестой главе делаются выводы.

2. О теории модальности

В финском и русском языках представлены три основных средства выражения модальности: 1) морфологические (модусы = наклонения), 2) синтаксические (типы предложений) и 3) лексические (напр., модальные глаголы и наречия). В обоих языках существуют изъявительное, повелительное и условно-сослагательное наклонения, а особенность финского – потенциальное наклонение. В финском языке все модусы, а в русском языке изъявительный и повелительный, образуются с помощью морфологических аффиксов, а условно-сослагательный модус русского – с помощью лексикализованной частицей *бы*. Что касается типов предложения, то в обоих языках они похожи друг на друга, но кроме них в русском языке важную синтаксическую роль играет и интонация. (Немец 1991: 95–127.) И в финском, и в русском языках существует широкий ассортимент лексических средств модальности, в том числе глаголы (*мочь, уметь, хотеть, voida, täytyä, olla pakko*) и наречия (*вряд ли, наверное, по всей видимости, tuskin, kenties, kaikella todennäköisyydellä*).

С точки зрения семантики модальность можно разделять на некоторые категории. Традиционно, по словам Хакулинен и Карлссона (1995: 262–265) выделялись **алетическая**, **эпистемическая** и **деонтическая** модальности, из которых первая представляет собой только логический тип без реальных выражений на уровне естественного языка. Эпистемические элементы языка выражают возможность или вероятность какого-либо высказывания, а деонтические – наличие необходимости или разрешения. Эпистемическое и деонтическое значение проявляются при одних и тех же модальных глаголах, ср. *Игорь должен быть дома* (эпистемическая вероятность) / *Игорь должен сделать домашние задания* (деонтическая необходимость). Иногда при употреблении модальных глаголов встречается и третье значение – **динамическое**, которое связано с выражениями потенциальности и способности, напр. *Игорь может помочь вам!* В семантические категории включают иногда (напр. Кангасниemi 1992 и Палмер 1986) и **волитивность**, выражающую желания и надежды, **эвалюативность** (оценочная модальность), выражающую оценку и **комиссивность**, выражающую обещание или присягу.

Модальность не является однозначной категорией, поскольку границы между категориями далеко не всегда ясны. Вне выше упомянутых категорий остаются многие, потенциально модальные элементы языка, например наречия времени (*скоро, сразу*), частотности (*редко, порой*) и уровня (*довольно, очень*). Также внутри разных категорий находятся разные функциональные группы: Например, от эпистемической модальности

иногда отделяется явление под названием **хеджинг** (англ. hedging), которое ссылается на выражение смягчения или преувеличения. (Хаттуниemi 1996: 222–226.)

Вопрос об отношении между эпистемической модальностью и эвиденциальностью остается нерешенным. Функция эвиденциальности, по мнению Айхенвальд (2004: 2–3), в первую очередь, указывает на источник информации. Во многих языках мира эвиденциальность образует свою грамматическую (часто морфологическую) категорию, но в большинстве европейских языков эвиденциальные значения встречаются только при лексических – в частности, эпистемических – элементах. Исключениями являются реферативные конструкции болгарского и эстонского языков (Кехайов 2008), и адмиративное наклонение албанского языка (Фридман 1986: 180–182). Также в финском языке причастия в генитиве (*-vAn*, *-neen* и *-tUn*) при реферативной конструкции имеют некие эвиденциальные черты, но в их статусе еще нет полной уверенности.

Чейф (1986: 262) отмечает, что отношения исследователей к эвиденциальности можно разделить на ограниченные и открытые. Первые из них считают эвиденциальностью только ссылки на источник информации, но последние – и комментарий автора к информации. Также полемизировано отношение между эвиденциальностью и эпистемической модальностью. Кехайов (2008: 3) выделяет три разных взгляда: 1) категории не имеют связи друг с другом, 2) одна из категорий подчиняется другой или же 3) категории являются самостоятельными, но существует особая зона употребления языка, где они перекрываются.

Информацию воспринимают разными способами: через чувственные восприятия *видеть, слышать, чувствовать, пахнуть* (Томмола 1986: 140–144), через умозаключение, напр., *кажется, по всей видимости*, или через слух, напр., *говорят, мне стало известно* (Козинцева 1994: 92–97). Особенностью русского языка является богатство способов выражения чужой речи, напр. *де, дескать, мол, якобы*. (Арутюнова 1992: 40–52.)

3. Методы работы

Материал анализа, Сравнительный корпус исторических текстов, был составлен Ханну Кемппаненом (2008: 59–66) в рамках исследовательского проекта *Переводный финский язык и универсальные черты переводов: Исследование на основе корпусного материала*. В состав настоящего корпуса входят 11 переводов с русского на финский язык и 7 оригинальных финских текстов. Обе половины содержат примерно 500 000 слов. Тема всех произведений – политическая история Финляндии с 1917 по 1991 г. Самые старые тексты корпуса были опубликованы в начале 1970-х гг., а новейшие – в конце 1990-х гг. Поскольку переводов по

данной теме было достаточно мало, Кемппанен должен был в ходе составления корпуса сделать некоторые компромиссы, которые неизбежно влияют на репрезентативность корпуса.

Во-первых, так как исторический интервал, к которому относятся тексты корпуса, является достаточно продолжительным, он содержит несколько разных исторических периодов и поворотов: советское время, перестройка и постсоветское время. Поэтому произведения, в частности переводные, могут по своему содержанию и стилю резко отличаться друг от друга. Во-вторых, тексты в переводной части корпуса по жанру не одинаковы. Большинство из переводов представляют исторические исследования, однако более новые произведения близки по жанру к мемуарам. В-третьих, тексты по длине очень разные, что ведет к тому, что при анализе особенности длинных текстов становятся более заметными чем особенности коротких текстов. Кроме того, два переводчика сделали по несколько переводов, что может делать более заметными языковые средства, употребляемые данными переводчиками.

При исследовании я воспользовался компьютерной программой для работы с корпусами текстов WordSmithTools. В ходе данной работы используется нелемматизированный материал, что позволяет рассматривать настоящие контексты употребления слов. Главные функции системы – **словники** (WordLists), **ключевые слова** (KeyWords) и **конкордансы** (Concordance). Настоящее исследование начинается с составления словника по обоим субкорпусам. После того словники сравниваются друг с другом через функцию «ключевые слова». Таким образом, получено два списка словоформ (один из субкорпуса переводных текстов, другой – из оригинальных текстов), частотности которых отличаются между корпусами больше всего друг от друга. Потом создается база данных, в которой ключевые слова классифицируются как по грамматическим, так и по семантическим признакам. Далее рассматривается, какие потенциально модальные группы образуют ключевые слова. В конечном этапе была выбрана одна из групп, которая 1) содержит достаточно много ключевых слов, 2) очевидно связана с передачей идеологии и 3) видимо, является различителем между корпусами.

Выбранное явление изучалось с помощью конкордансов, т. е. конкретных контекстов слова, и с его подфункцией **коллокаты**, которая дает информацию об элементах, находящихся в непосредственной близости от ключевого слова. Поскольку порядок слов в финском языке свободный, то при компьютерном анализе трудно получить надежную информацию, скажем, об употреблении наречий, которые могут оказаться в самых разных позициях в предложении. По этому поводу используются и качественные методы, в том числе ручной анализ конкордансов.

4. Общая характеристика ключевых слов

При анализе составленных списков было в переводных текстах (далее – ПТ) обнаружено 423, а в непереводных (далее – НТ) – 402 ключевых словоформ. В таблице (1) указаны количества и доли ключевых слов по грамматическим классам.

Таблица 1. Грамматические классы ключевых слов

	Сущест- вительные	Прилага- тельные	Место- имения	Числи- тельные	Глаголы	Частицы	Итого
ПТ	228	22	44	5	71	53	423
	53,9 %	5,2 %	10,4 %	1,2 %	16,8 %	12,5 %	100 %
НТ	210	16	7	3	63	103	402
	52,2 %	4,0 %	1,7 %	0,8 %	15,7 %	25,6 %	100 %

В обоих корпусах имена существительные формируют наибольшую группу, однако внутри класса встречаются определенные колебания. Например, в состав ключевых слов входит в оригинальных текстах больше имен собственных, чем в переводах (НТ 122 / ПТ 88), в первую очередь это – названия стран, национальностей или фамилий. Соответственно, в переводном корпусе, по сравнению с непереводным, обнаруживается достаточно много ключевых слов с определенной семантикой: К их числу входят "слова дружбы", напр. *luottamus* (доверие), *naapuruuus* (соседство) и *yhteistyö* (сотрудничество), слова с конкретным содержанием, напр. *elämä* (жизнь), *juna* (поезд), *mies* (мужчина), а также слова, связанные с коммуникацией, напр. *informaatio* (информация), *neuvottelu* (переговоры) ja *sopimus* (соглашение).

Самые значительные различия в частотности появляются при местоимениях и частицах. Высокой частоте ключевых местоимений в переводах способствует, в частности, присутствие в корпусе мемуаров, так как в них часто употребляются местоимения первого и третьего лица.

К ключевым частицам принадлежат, в основном, наречия и союзы. Особенно последние из них представляют собой большую частоту среди ключевых слов оригинальных текстов. Многие из частиц непереводного корпуса являются послелогом и они по своей структуре часто представляют собой застывшие формы сужествительных, например *keskuudessa* (среди), *seurauksena* (в результате) *vaiheessa* (на этапе).

При рассмотрении ключевых слов обнаруживаются как грамматические, так и семантические признаки модальности. Ясно, что у многих модальных выражений есть и

другие функции употребления. Поэтому речь на данном этапе идет только о потенциально модальных ключевых словах.

В оригинальных текстах ассортимент грамматических признаков модальности шире, чем в переводах. Во-первых, среди ключевых слов непереводных текстов встречается много выражений отрицания: кроме *ei* (не, нет) и *ettei* (чтобы не), многочисленными являются дополнения отрицания, например, *enää* (уже не), *koskaan* (никогда) и *lainkaan* и *suinkaan* (совсем/отнюдь не). Во-вторых, условное наклонение также более распространено в оригиналах. Всего только одно ключевое слово *lienee* (может быть) представляет потенциальное наклонение. Вопреки общей тенденции, только в переводах обнаруживаются представители повелительного наклонения третьего лица: *mainittakoon* (пусть будет упомянуто), *sanottakoon* (пусть будет сказано). Далее, различные модальные глаголы, а также разные формы глаголов, например страдательный залог, гораздо чаще появляются в непереводных, чем в переводных текстах.

Что касается семантических признаков ключевых слов, то явными становятся две главных тенденции: с одной стороны, в переводных текстах подчеркивается эвалюативный тип, а с другой стороны, в непереводных текстах – остальные семантические типы модальности. Эвалюативность выражена, в частности, через имена существительных, и в них встречается какая-либо – скорее всего отрицательная – оценка. Также частицы, в основном, контрафактивное *tuka* (мол, якобы и т. д.), могут участвовать в выражении эвалюативности.

Среди ключевых слов корпуса оригиналов представлены и деонтичность, динамичность и волиитивность, но внимание сосредоточивается на широкой коллекции эпистемических форм. Отношение к эвиденциальности с первого взгляда не ясно, но в большинстве из эпистемических элементов, по всей видимости, присутствует ссылка на информацию или же комментарий к информации. Эпистемические / эвиденциальные ключевые слова принадлежат к глаголам или наречиям.

5. Эвиденциальность в Сравнительном корпусе исторических текстов

В предыдущей главе настоящей работы самыми плодотворными предметами для дальнейшего изучения оказались эвалюативные и эпистемические / эвиденциальные черты корпуса. Поскольку эвалюативную характеристику содержит главным образом корпус переводных текстов, изучение эвалюативности относится только к свойствам переводов. По этому поводу, считаем рассмотрение эвиденциальных средств текстов более полезной

задачей. Вторым основанием выбора эвиденциальности является ее малоизученный и спорный характер.

В нашей работе эвиденциальные ключевые слова будут изучены в четырех частях: 1) эвиденциальные ключевые слова в переводных текстах, 2) эвиденциальные ключевые наречия в оригинальных текстах, 3) лемма *näyttää* при реферативной конструкции и 4) глаголы страдательного залога в прошедшем времени. Вне исследования остаются, в том числе, ключевые глаголы переводных текстов, которые связаны с передачей информации, например, *ilmoitti* (сообщил/а), *informoi* (информировал/а) и *kertoi* (рассказал/а), а также ключевые наречия непереводных текстов, например *mielestä* (по мнению), *mukaan* (по (словам)) и *mukaisesti* (согласно). Основанием является гипотеза о том, что ключевое свойство выше упомянутых элементов вызвано различием текстовых типов между корпусами: В переводных мемуарах часто встречается диалог, а в непереводных текстах его заменяет реферирование.

Главное из ключевых элементов переводов – частица *muka*, которое выражает контрафактивность высказывания. Данное слово представлено равномерно во всех переводах. Рассмотрение конкордансов показывает, что наречие повторно употребляется в одном и в том же контексте: Речь идет об отношениях между Советским Союзом и Финляндией. Частицей *muka* полемизируется какое-либо обвинение, выраженное Финляндией или другим западным деятелем против Советского Союза. Между переводами более старых, написанных в советское время, и новых, написанных в постсоветское время текстами, можно обнаружить разницу. В новых текстах *muka* модализирует и более нейтральные аргументы, которые не всегда связаны с политикой.

Существование большинства из эпистемических / эвиденциальных ключевых слов в корпусе оригиналов объясняется, в первую очередь, свойствами отдельных текстов. Например, наречия *tuskin* (вряд ли), *ilmeisesti* (очевидно) и *tietyvästi* (насколько известно) употребляются с высокой частотой только в трудах Юхани Суоми. Поэтому ключевые наречия непереводных текстов свидетельствуют не об особенностях всего корпуса, а скорее о личном стиле определенных авторов.

У глагола *näyttää* есть и модальные, и амодальные функции. При эвиденциальном употреблении его значение – 'казаться'. Отличием от русских эквивалентов является тот факт, что *näyttää* может, кроме придаточного предложения *että* (что), получать и причастные обороты. Поэтому не удивительно, что в оригинальных текстах часто употребляется реферативная конструкция. Переводы, наоборот, подчеркивают амодальные значения глагола, например, 'показать'. Данные результаты поддерживают сделанные на материале

художественной литературы выводы Эсколы (2002: 114 – 136) о том, что реферативная конструкция более распространена в оригиналах, чем в переводах. Из трех ключевых словоформ данного глагола форма прошлого времени *näytti* представлена равномерно во всех непереводах текстах, а форма настоящего времени *näyttää* и форма настоящего времени при отрицании *näytä* особенно распространены у Суоми.

Ключевые формы прошлого времени страдательного залога типичны также для оригинальных текстов. При реферативной конструкции они функционируют в качестве ссылки на информацию или комментария к ней. Среди ключевых слов непереводах текстов были рассмотрены *katsottiin* (считали), *nähtiin* (увидели), *uskottiin* (поверили) и *väitettiin* (утверждали), а для сравнительного анализа – единственные ключевые глаголы данного типа в переводах *mainittiin* (упомянули) и *sanottiin* (сказали). Было обнаружено, что *nähtiin* и *mainittiin* очень редко встречаются при реферативной конструкции. Что касается форма *sanottiin*, то ее употребляют довольно часто с придаточным предложением, с вводимым союзом *että*, но с причастиями редко. Остальные три формы появляются в оригиналах именно с причастным оборотом, а в переводах соответствующей тенденции не существует, что вызвано, скорее всего, отсутствием стимула (похожей конструкции) в исходных текстах. Эвиденциальное значение, передаваемое реферативной конструкцией, зависит не от причастного оборота, а – от основного глагола сказуемого. Оттенки бывают различными, например форма *väitettiin* в определенных случаях близко к частице *muika*, поскольку им иногда подразумевается контрафактивность высказывания.

6. Заключение

В ходе исследования выяснилось, что модальные слова могут принимать участие в передаче идеологии или на уровне отдельных текстов или же целого корпуса. Содействие отдельных текстов возникновению ключевых слов объясняется тем, что корпуса не являются внутренне гомогенными по текстовому типу, длине текстов, времени опубликования или перевода и т. д. Все эти факторы, несомненно, оказывают влияние на репрезентативность корпусов. Присутствие мемуаров среди переводов вызывает некоторые черты, характерны для переводного корпуса. Также наличие текстов советского периода, в свою очередь, заметно, например, в функциях употребления частицы *muika*. Однако и внутри корпуса оригиналов было обнаружено определенное колебание. Хороший пример представляет собой работа Юхани Суоми, в которой нередко употребляются эпистемические и эвиденциальные выражения.

В процессе проведения исследования мы заметили, что с точки зрения изучения модальности считается необходимым дальнейшее развитие методов корпусной лингвистики. Модальные слова, в частности наречия, свободно меняют свое место в предложении, и поэтому компьютерный их анализ пока осуществлять сложно. Качественные методы до сих пор остаются наиболее надежными методами изучения семантических структур. Что касается лемматизации, то по нашему мнению, ее использование далеко не всегда является обязательным. Если речь идет о чисто лексических исследованиях, то лемматизация может стать полезной, но в синтаксических и семантических работах она, возможно, скрывает внутренние противоречия леммы. В настоящей работе отсутствие лемматизации не вызвало проблем.

Мы обнаружили, что средства выражения эвиденциальности в корпусах в какой-то степени отличаются друг от друга. В переводных текстах основным ключевым элементом оказалось частица *miika*, которое употребляется чаще всего для указания контрафактивности какого-либо аргумента, выраженного западной стороной. Данная идеология в контекстах слова часто подкрепляется и другими элементами, в том числе другими выражениями контрафактивности или употреблением кавычек, с целью изменения значения или оттенка значения слова. Возможно, что и эвалюативные ключевые слова, обнаруженные нами в ходе работы, таким же образом связаны с передачей идеологии.

В оригинальных текстах богатство эпистемических / эвиденциальных ключевых слов может свидетельствовать о существовании другого типа идеологии, смягчения. В финских непереводных текстах принято указывать уровень вероятности и уверенности и анализировать разные потенциальные варианты. Самым ярким примером является текст Суоми, но данная отметка касается в некоторой степени и других текстов корпуса.

Для дальнейшего изучения идеологии предлагаем составить новый, более сбалансированный по своей структуре, корпус. В диссертации Кемпанена (2008) и в настоящей дипломной работе доказано, что проявления идеологии могут быть найдены в конкретных элементах языках. Материал, по нашему мнению, не обязательно должен быть связан с политикой, хотя данная область естественным образом тесно связана с идеологией. Мы все-таки считаем, что всегда можно говорить об идеологии в тексте, независимо от его типа или жанра.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Айхенвальд 2004 = Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford University Press, New York.
- Арутюнова 1992 = Arutjunova, N. D. ym. (toim.) 1992. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. Наука, Москва.
- Бейкер 1993 = Baker, Mona 1993. *Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications*. Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (toim.), *Text and Technology*. In *Honour of John Sinclair*, 233–250. Benjamins, Amsterdam.
- Волошинов 1972 = Vološinov, V. N. 1972 [1930]. Марксизм и философия языка. Основные проплемя социологического метода в науке о языке. 2. Издание. *Janua Linguarum. Series Anastactica*, 5. Mouton, Haag & Paris.
- Кангасниemi 1992 = Kangasniemi, Heikki 1992. *Modal Expressions in Finnish*. *Studia Fennica Linguistica* 2. SKS, Helsinki
- Кемппанен 2008 = Kemppanen, Hannu 2008. *Avainsanoja ja ideologiaa: käännettyjen ja ei-käännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 51. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Кехайов 2008 = Kehayov, Petar 2008. *Interactions between Grammatical Evidential and Lexical Markers of Epistemicity and Evidentiality: a Case Study of Bulgarian and Estonian*. *Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband* 72.
- Козинцева 1994 = Kozintseva, N. A. 1994. Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа). *Вопросы языкознания* 3/1994. Наука, Москва.
- Палмер 1986 = Palmer, F. R 1986. *Mood and Modality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Пробирская 2009 = Probirskaia 2009. *Rajankäyntiä: Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käänntietieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Tampere University Press, Tampere.
- Синклер 1991 = Sinclair, John 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press, Oxford.
- Томмола 1986 = Tommola, Hannu 1986. *Аспектуальность в финском и русском языках*. Neuvostoliitto-instituutin vuosikirja 28. Helsinki.
- Хакулинен & Карлссон 1995 = Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1995. *Nykysuomen lauseoppia* (3. painos, 1. painos 1979). SKS, Helsinki.
- Хатим & Мэсон 1997 = Hatim, Basil & Mason, Ian 1997. *The Translator as Communicator*. Routledge, London and New York.

- Хаттуниemi 1996 = Hattuniemi, Marja-Leea 1996. О средствах выражения хеджинга в русской научно-публицистической дискуссии. Teoksessa Jänis, Marja & Kemppanen, Hannu 1996. 122–135.
- Хейккинен 1999 = Heikkinen, Vesa 1999. *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 728. SKS, Helsinki.
- Фридман 1986 = Friedman, Victor A. 1986. Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian and Albanian. Teoksessa Chafe & Nichols 1986. 168–187.
- Чейф 1986 = Chafe, Wallace 1986. Evidentiality in English Conversation and Academic Writing. Teoksessa Chafe & Nichols 1986. 261–272.
- Эвен-Зохар 1978 = Even-Zohar, Itamar 1978. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. Teoksessa Holmes, J. S; Lambert, J. & van den Broeck, R. 1978. *Literature and Translation*. 117–127. ACCO, Leuven.
- Эскола 2002 = Eskola, Sari 2002. *Syntetisoivat rakenteet käännössuomessa: Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmillä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Янтунен 2004 = Jantunen, Jarmo H. 2004. *Synonymia ja käännössuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuun yliopisto, Joensuu.